

Α Π Λ Η Κ Α Τ Η Χ Η Σ Η

«Μορφώστε τόν λαόν ἐν σιωπῇ. Αὐτός θάναί ὁ μοναχικός σας ἄθλος.
Γιατί αὐτός ὁ λαός εἶναι θεοφόρος» (Ντοστογιέφσκυ, ἀπό τίς διδασχές τοῦ στάρετς Ζωσιμᾶ)

Ἰαρίλιος 2007 – Ἰαρίθμ. 4

Συντάκτης: Ἰπίσκοπος Ἰερεμίας Φούντας, Μητροπολίτης Ἰ. Μ. Γόρτυνος καί Μεγαλοπόλεως
Δημητσάνα Τ.Κ. 220 07 ἢ Μεγαλόπολη Τ.Κ. 222 00

ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ ΕΚ ΝΕΚΡΩΝ!

(Κήρυγμα ἐπί τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ)

Ἰδελφοί! «Χριστός ἀνέστη ἐκ νεκρῶν θανάτῳ πατήσας καί τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι ζωὴν χαρισάμενος».

Εἶναι ἀληθινή ἡ πίστη μας, ἀδελφοί Χριστιανοί. Καί τό ἀποδεικνύει αὐτό κυρίως τό γεγονός πού ζοῦμε τίς ἡμέρες αὐτές: Ἡ Ἀνάστασις τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Οἱ Ἰουδαῖοι δίκασαν καί καταδίκασαν τόν Κύριο σέ σταυρικό θάνατο. Ἰλλά τί εἶναι αὐτό πού ἔγινε τρεῖς μέρες μετὰ τόν θάνατό Του; Ὁ Χριστός ἀναστήθηκε! «Ἀναστήθηκε», λέει ὁ ἄγγελος στίς Μυροφόρες: «Ἀναστήθηκε», λένε οἱ Μυροφόρες στούς μαθητές.

«Ἰχι», λένε οἱ πληρωμένοι ἀπό τούς διεστραμμένους Ἰουδαίους ἀρχιερεῖς φρουροί τοῦ τάφου. «Δέν ἀναστήθηκε, ἀλλά, ὅταν ἐμεῖς κοιμόμασταν, ἦλθαν οἱ μαθητές του καί ἔκλεψαν τό σῶμα του ἀπό τόν τάφο» (βλ. Ματθ. 28, 11-15).

Ἰ Χριστιανοί μου! Πόσο ἡ πλάνη ἀποδεικνύεται ὅτι εἶναι πλάνη! Ἡ πλάνη εἶναι ἀντιθετή μέ τόν ἑαυτό της καί ἔτσι, χωρίς νά τό θέλει, γίνεται κήρυκας τῆς ἀληθείας, λέει κάπου ὁ ἱερός Χρυσόστομος.¹

Ἰς ὑποθέσουμε, ἀγαπητοί Χριστιανοί, ὅτι ἔτσι ἔχει τό πράγμα: ὅτι κοιμήθηκαν δηλαδή οἱ στρατιῶτες πού τάχθηκαν νά φρουροῦν τόν τάφο τοῦ Χριστοῦ· καί ἦλθαν οἱ μαθητές τοῦ Χριστοῦ τήν ὥρα αὐτή, πού κοιμοῦνταν οἱ στρατιῶτες, καί ἔκλεψαν τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ καί εἶπαν ἔπειτα τό ψέμα ὅτι ἀναστήθηκε.

Ἰκοῦστε τώρα, ἀδελφοί, νά δεῖτε σέ πόσες παραδοξολογίες ὀδηγεῖ ἡ πλάνη αὐτή:

– Στρατιῶτες, γιατί κοιμηθήκατε, ἀφοῦ τάχθηκαν νά φρουρεῖτε τόν τάφο; Μέ τόν φόβο, μάλιστα, μήπως οἱ μαθητές τοῦ Χριστοῦ ἔλθουν καί κλέψουν τό σῶμα του ἀπό τόν τάφο καί πούν ἔπειτα ὅτι ἀναστήθηκε, ἔβαλαν οἱ Ἰουδαῖοι ἀρχιερεῖς καί ὁ ἡγεμόνας φρουρά νά φυλάνε τόν τάφο (βλ. Ματθ. 27, 62-66). Καί σεις, φρουροί, κοιμηθήκατε;

Ἰλλά κοιμηθήκατε ὅλοι οἱ στρατιῶτες; Ἰλοι, χωρίς νά μείνουν μερικοί ἀγρυπνοί – ἕνας τουλάχιστον – νά προσέχουν μήν ἔλθουν οἱ μαθητές νά κλέψουν τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ καί νά ξυπνήσουν καί τούς ἄλλους στρατιῶτες νά ἀμυνθοῦν;

Ἰς ὑποθέσουμε ὅτι κοιμηθήκατε ὅλοι οἱ στρατιῶτες, ἄν καί εἶχατε αὐστηρή ἐντολή νά φρουρεῖτε τόν τάφο.

Ἰλλά στήν εἴσοδο τοῦ μνημείου ἦταν ἕνας βαρῦς λίθος (Ματθ. 27,60)· ἡ ἀγωνία τῶν Μυροφόρων, πού ἔρχονταν νά ἀλείψουν τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἦταν, «Ποῖός θά μάς ἀποκυλίσει τήν μεγάλη πέτρα, πού εἶναι στήν εἴσοδο τοῦ μνημείου;» – Ἰταν, λοιπόν, ὁ στρατιῶτες, ἦλθαν οἱ μαθητές νά κλέψουν τάχα, ὅπως λέτε, τό σῶμα τοῦ Χριστοῦ, θά ἀποκύλισαν ἀσφαλῶς πρῶτα τόν λίθο. Ὁ λίθος ὅμως ἦταν βαρῦς καί θά ἔκανε κρότο μέ τόν ἀποκυλισμό του. Εἶχατε τόσο βαρῦ ὕπνο σεις, ὥστε νά μήν ξυπνήσετε ἀπό τόν κρότο τοῦ λίθου; ὸτε ἕνας, τουλάχιστον, δέν ξύπνησε;

1. «Πανταχοῦ ἡ πλάνη ἑαυτῇ περιπίπτει καί τῇ ἀληθείᾳ ἄκουσα συνηγορεῖ» (Ἀρχή πθ' ὀμιλίας εἰς τό κατά Ματθαῖον).

ἼΑς ὑποθέσουμε ὅτι εἶχατε βαρὺ ὕπνο καὶ οἱ μαθητές λοιπὸν κύλισαν ἀνετα τὸ μεγάλο λίθο, χωρὶς σεῖς νὰ τοὺς καταλάβετε, καὶ μπῆκαν στὸ μνημεῖο νὰ κλέψουν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλὰ ὁ κλέφτης ἀρπάζει γρήγορα-γρήγορα αὐτὸ πού θέλει καὶ φεύγει, γιατί φοβᾶται μὴ συλληφθεῖ. Ὑπάρχει ὅμως, Χριστιανοί μου, μιά λεπτομέρεια στὴν διήγηση τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου πού εἶναι σημαντική· ὁ Εὐαγγελιστὴς μᾶς λέει ὅτι μέσα στὸ μνήμα βρέθηκαν οἱ νεκρικοὶ ἐπίδεσμοι καὶ δὲν ἔλειπαν. Καὶ τὸ φακίλι, μέ τὸ ὁποῖο εἶχαν σκεπάσει τὴν κεφαλὴ τοῦ Ἰησοῦ, δὲν ἦταν ἄτακτα ἀνακατωμένο μέ τοὺς ἐπίδεσμούς, ἀλλὰ μέ τάξη (βλ. Ἰωάν. 20, 5-7).

Γιὰ νὰ νοήσουμε πόσο δυνατὸ ἐπιχειρήμα εἶναι ἡ παραπάνω λεπτομέρεια γιὰ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, πρέπει νὰ ξέρουμε τὸ ἐξῆς: Τὸν νεκρὸ τὴν τότε ἐποχὴ τὸν ἔδεναν μέ ἐπίδεσμούς, ὅπως οἱ μανάδες παλαιότερα «φάσκωναν» τὰ παιδιὰ τους. Ἐὰν οἱ μαθητές, ὅπως εἶπαν οἱ πληρωμένοι στρατιῶτες, ἔκλεψαν τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ, τότε, σύμφωνα μέ τὴν παραπάνω λεπτομέρεια, πρέπει νὰ υποθέσουμε ὅτι ἀφοῦ ἦλθαν οἱ μαθητές καὶ κύλισαν τὸ μέγα λίθο, χωρὶς νὰ τοὺς καταλάβουν οἱ στρατιῶτες, πού βαρυκοιμοῦνταν, μπῆκαν στὸν τάφο καὶ ἄρχισαν νὰ ξετυλίγουν τοὺς ἐπίδεσμούς, τίς φασκές, πού εἶπαμε, ἀπὸ τὸ νεκρὸ σῶμα· καὶ ἀφοῦ τίς ξετύλιξαν καὶ πῆραν τὸ σῶμα, ἄρχισαν πάλι ἔπειτα νὰ τυλίγουν

τοὺς ἐπίδεσμούς κατὰ τὸν τρόπο πού ἦταν πρῶτα τυλιγμένοι, γιὰ νὰ παρουσιάσουν τὴν τάξη πού μᾶς λέει ὁ Εὐαγγελιστὴς. Ἀλλὰ εἶναι δυνατὸν, ἀλήθεια, εἶναι δυνατὸν νὰ τὸ υποθέσουμε αὐτὸ γιὰ ἓνα κλέφτη; Ὁ κλέφτης παίρνει γρήγορα-γρήγορα αὐτὸ πού θέλει καὶ φεύγει· δὲν ἔχει ἀνεση νὰ παραμείνει πολὺ, γιατί φοβᾶται τὴν σύλληψη.

Καὶ πού βρῆκαν τὸ θάρρος οἱ μαθητές νὰ υπερασπίζονται τὸν πεθαμένο τάχα Χριστό, λέγοντας μέ θάρρος μάλιστα στοὺς ἡγέτες καὶ τὸν λαὸ ὅτι ἀναστήθηκε, ἂν αὐτὸ δὲν ἦταν ἀληθινὸ; Ἀλήθεια, αὐτοὶ οἱ μαθητές πού ἀρνήθηκαν τὸν Χριστό ὅταν ζοῦσε, πού βρῆκαν πραγματικά τὸ θάρρος νὰ τὸν υπερασπίζονται ὡς πεθαμένο, ἂν δὲν εἶχε ἀναστηθεῖ;

Πόσο μωρὴ καὶ ἀνόητη εἶναι ἡ ἀπιστία, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί!...

«Χριστὸς ἀνέστη», ἀδελφοί! Γιὰ ἡμᾶς δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία γι' αὐτὸ. Δὲν ἔχουμε ἀνάγκη ἀποδείξεων ὅτι ἀναστήθηκε ὁ Χριστός, ὅπως δὲν ἔχουμε ἀνάγκη ἀποδείξεων ὅτι ὑπάρχει ἥλιος. Βλέπουμε – αἰσθανόμαστε τὸ λαμπρὸ φῶς τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ νὰ φωτίζει καὶ νὰ θερμαίνει τίς καρδιές μας.³

Καὶ εἶναι ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, ὅπως εἶπα στὴν ἀρχή, ἡ μεγαλύτερη ἀπόδειξη ὅτι εἶναι ἀληθινή ἡ πίστη μας. Ἀλήθεια! Ἐὰν ὁ Χριστός δὲν ἀναστήθηκε, τὸ κήρυγμά μας θὰ ἦταν χωρὶς νόημα καὶ περιεχόμενο, ἡ πίστη μας θὰ ἦταν κούφια (Α' Κορ. 15,14). «Θέ-

2. Διὰ τὴν ἀναίρεση τῶν ψευδῶν τῶν Ἰουδαίων σχετικὰ μέ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ βλέπε τίς 89 καὶ 90 ὁμιλίες τοῦ ἱεροῦ Χρυσόστομου στὸ κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο.

Στὴν ὑμνογραφία τῆς Ἐκκλησίας μας βρίσκουμε καὶ ἀπολογητικὴ ὑπὲρ τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου μας. Σημειώνουμε τὰ ἐξῆς μόνο ἀπὸ τοὺς Αἴνους τῶν Κυριακῶν:

«Εἰπάτωσαν Ἰουδαῖοι, πῶς οἱ στρατιῶται ἀπόλεσαν τηροῦντες τὸν βασιλέα; Διατί γὰρ ὁ λίθος οὐκ ἐφύλαξε τὴν πέτραν τῆς ζωῆς; Ἡ τὸν ταφέντα δότωσαν ἢ ἀναστάντα προσκυνείτωσαν...» (Ἦχος Β', 6' στιχηρόν).

«Ὅντως παράνομοι σφραγίσαντες τὸν λίθον μεζόνος ἡμᾶς θαύματος ἤξιώσατε. Ἐχουσι τὴν γνῶσιν οἱ φύλακες. Σήμερον προῆλθε τοῦ μνήματος καὶ ἔλεγον· εἶπατε ὅτι, ἡμῶν κοιμομένων, ἦλθον οἱ μαθηταὶ καὶ ἔκλεψαν αὐτόν. Καὶ τίς κλέπτει νεκρόν, μάλιστα δὲ γυμνόν; Αὐτός ἀνέστη αὐτεξουσίως ὡς Θεὸς καταλιπὼν καὶ ἐν τῷ τάφῳ τὰ ἐντάφια αὐτοῦ. Δεῦτε ἴδετε, Ἰουδαῖοι, πῶς οὐ διέρρηξε τὰς σφραγίδας, ὁ τὸν θάνατον πατήσας...» (Ἦχος Β', 8' στιχ. ἀπὸ τὰ Ἀνατολικά).

«Ποῦ ἐστὶν Ἰησοῦς, ὃν ἐλογίσασθε φυλάττειν; Εἶπατε Ἰουδαῖοι· πού ἐστὶν, ὃν ἐθήκατε ἐν τῷ μνήματι, τὸν λίθον σφραγίσαντες; Δότε τὸν νεκρόν, οἱ τὴν ζωὴν ἀρνησάμενοι· δότε τὸν ταφέντα ἢ πιστεύσατε τῷ ἀναστάντι· κἂν ὑμεῖς σιγήσητε τοῦ Κυρίου τὴν ἔγερσιν, οἱ λίθοι κεκράζονται, μάλιστα ὁ ἀποκλιθεὶς ἐκ τοῦ μνήματος...» (Ἦχος Δ', 8' στιχ. ἀπὸ τὰ Ἀνατολικά).

«Κύριε,.... τοῦ μνήματος ἀνέστης καταλιπὼν Σου τὰ ἐντάφια εἰς μαρτύριον τῆς ἀληθοῦς τριημέρου ταφῆς σου » (Ἦχος πλ. Α', 6' στιχ. Αἴνων).

3. Σύντομη ἀπολογία γιὰ τὴν ἀνάστηση τοῦ Χριστοῦ βλέπε στὸ φυλλάδιο τοῦ καθηγητοῦ τῆς ἀνασθησιολογίας κ. Σπυρίδωνος Γ. Μακρῆ, Ἡ ἐπιστήμη μπροστὰ στὴν σταύρωση καὶ τὴν ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ (Διάλεξη σὲ φοιτητές, τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1978).

λω νά κάνω κι' ἐγώ θρησκεία», εἶπε κάποιος· «ν' ἀποκτήσω κι' ἐγώ ὀπαδούς, πού νά μέ λατρεύουν». — «Ἄν σέ μαστιγώσουμε καί σέ θανατώσουμε, κι' ἔπειτα τά καταφέρεις ν' ἀναστηθεῖς, τότε θά σέ κάνουμε ἀρχηγό θρησκείας», τοῦ εἶπαν οἱ φίλοι του. Αὐτό, ἀγαπητοί, μόνο μέ τόν δικό μας Ἀρχηγό συνέβη, τόν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό, πού πέθανε καί ἀναστήθηκε. Οἱ Μωαμεθανοί πηγαίνουν τήν Μέκκα καί προσκυνοῦν ἕναν τάφο πού ἔχει μέσα κόκκαλα πεθαμένου· ἐμεῖς οἱ Χριστιανοί πηγαίνουμε στή Ἱερουσόλυμα καί προσκυνοῦμε ἕναν ἄδειο τάφο. Καί αὐτό ἀκριβῶς εἶναι τό μεγαλεῖο τῆς πίστεώς μας!

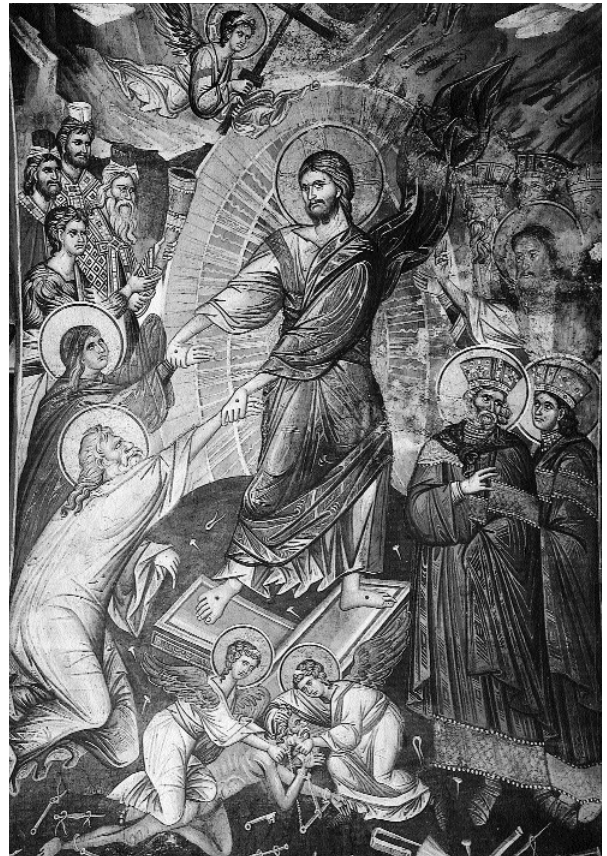
Ἡ εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου

Θέλω τώρα, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί, νά ἐμβαθύνουμε, ὅσο μᾶς εἶναι δυνατόν, στήν μεγάλη αὐτή ἀλήθεια τῆς πίστεώς μας, στήν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου μας, γιά νά μᾶς συγχλονίζει περισσότερο καί νά τήν ὑμνοῦμε τρανότερα. Καί πρῶτα-πρῶτα θέλω νά σᾶς παρουσιάσω τήν εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως.

Ἐμεῖς οἱ Ὀρθόδοξοι ἔχουμε εἰκονίσματα. Τά εἰκονίσματα δέν εἶναι ἀπλές ζωγραφιές, ἀλλά ἱερές παραστάσεις πού κρύβουν βαθιὰ Θεολογία.⁴ Γιά τήν εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου ἔχω νά πῶ πρῶτα ὅτι δέν ἐκφράζει — δέν δείχνει αὐτό τό ἴδιο τό γεγονός τῆς Ἀναστάσεως, ὅπως στήν περίπτωση τοῦ Λαζάρου, πού ἔχουμε εἰκόνα πού παριστάνει τήν ἀνάστασή του ἀπό τόν τάφο. Ἀλλά αὐτή ἡ παρατήρηση ἐκφράζει κάτι τό πολύ βαθύ: Ἡ ἔγερση τοῦ Λαζάρου ἦταν ἕνα θαῦμα, πού ὅλοι μπορούσαν νά τό κατανοήσουν· ἡ Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου ὅμως εἶναι ἀκατανόητη. Δέν μπορεῖ καμμιά διάνοια νά τήν καταλάβει. Καί τά Εὐαγγέλια καί ἡ Παράδοση τῆς Ἐκκλησίας μας σιωποῦν γιά τό πῶς ἀναστήθηκε ὁ Κύριος. Γι' αὐτό καί δέν παριστάνεται ἡ ἴδια ἡ Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου. Οἱ ὀρθόδοξες εἰκό-

νες τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου μας εἶναι δύο· ἡ μία εἰκονίζει τήν στιγμή πού προηγήθηκε τῆς Ἀναστάσεως, τήν Κάθοδο τοῦ Χριστοῦ στόν Ἄδη, καί ἡ ἄλλη τήν στιγμή πού ἀκολούθησε τήν Ἀνάσταση, τήν ἐπίσκεψη τῶν Μυροφόρων στόν Τάφο τοῦ Χριστοῦ.

Θά σᾶς ἀναπτύξω τήν πρώτη εἰκόνα. Κοιτάξτε την. Στήν βάση τῆς εἰκόνας, ἀνάμεσα σέ ἀπότομους βράχους, ἀνοίγεται μιά σκοτει-

νή ἄβυσσος. Αὐτή ἡ ἄβυσσος εἰκονίζει τόν Ἄδη. Ἐκεῖ, στόν Ἄδη βαθιά, κατέβηκε ὁ Χριστός, γιά νά κηρύξει τήν σωτηρία σ' ὅλους τοὺς πεθαμένους. Ὁ Ἄδης ἦταν ὁ τόπος πού πήγαιναν οἱ ψυχές τῶν νεκρῶν. Καί ἡ ψυχὴ τοῦ Κυρίου μας μετὰ τόν θάνατό Του κατέβηκε στόν Ἄδη. Ἀλλά πρέπει ἐδῶ, ἀδελφοί, νά σᾶς πῶ μιά μεγάλη ἀλήθεια τῆς πίστεώς μας: Ὁ Χριστός μας, ὅπως γνωρίζουμε, ἦταν καί Θεός καί ἄνθρωπος. Ἡ θεία φύση τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἄπαξ καί ἐνώθηκε μέ τήν ἀνθρώπινη φύση Του δέν χωρίσθηκε πιά ποτέ ἀπό αὐτή. Ἡ ἀνθρώπινη φύση ἀποτελεῖται

4. Γιά τήν Θεολογία τῶν βυζαντινῶν εἰκόνων βλέπε τό βιβλίο Σταυρός καί ἀνάσταση, σελ. 163 ἐξ. (ἔκδοση Ἀκρίτας, σειρά: «Ὀρθόδοξη Μαρτυρία» ἀρθμ. 10).

ἀπό σῶμα καί ψυχή. Αὐτά τά δύο χωρίστηκαν μέ τόν θάνατο τοῦ Χριστοῦ, γιατί αὐτό σημαίνει θάνατος, ὁ χωρισμός τῆς ψυχῆς ἀπό τό σῶμα. Ἡ θεότητα ὅμως τοῦ Χριστοῦ δέν χωρίστηκε οὔτε ἀπό τήν ψυχή Του οὔτε ἀπό τό σῶμα του. Ἡ θεότητα τοῦ Χριστοῦ ἦταν ἐνωμένη μέ τό σῶμα του στόν τάφο· καί ἦταν πάλι ἐνωμένη μέ τήν ψυχή Του στόν Ἅδη. Ὁ Θεός Λόγος πάλι ἦταν καί στόν οὐρανό, γιατί δέν ἔφυγε ἀπό ἐκεῖ μέ τήν ἐνανθρώπηση Του στήν γῆ.⁵ Ἀκούστε ἕναν ὠραῖο ἀναστάσιμο ὕμνο, πού ἐκφράζει τήν ἀλήθεια αὐτή:

*Ἐν τάφῳ σωματικῶς,
ἐν ἄδου δέ μετὰ ψυχῆς ὡς Θεός,
ἐν Παραδείσῳ δέ μετὰ ληστοῦ
καί ἐν θρόνῳ ὑπῆρχες Χριστέ μετὰ Πατρός
καί Πνεύματος
πάντα πληρῶν ὁ ἀπερίγραπτος.*

Ὁ Χριστός, λοιπόν, κατέβηκε στόν Ἅδη ὡς Θεός, γιά νά κηρύξει τήν σωτηρία σ' ὅλους τούς νεκρούς ὅλων τῶν αἰώνων. Αὐτό ἦταν μιά πράξη τῆς ἀγάπης καί τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ: «Ὅλοι ἔπρεπε ν' ἀκούσουν τό κήρυγμα τῆς σωτηρίας καί ὄχι μόνον αὐτοί πού ἔζησαν κατά τήν ἐπίγεια δράση τοῦ Χριστοῦ.

Ὅτι ὁ Χριστός κατέβηκε στόν Ἅδη δέν μᾶς τό λέγουν οἱ Εὐαγγελιστές. Τό πληροφοροῦμεθα ἀπό δύο χωρία τῆς Καινῆς Διαθήκης: Τό ἕνα ἀπό τό βιβλίο τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων (2, 27-31) καί τό ἄλλο ἀπό τήν Ἀ' Καθολική ἐπιστολή τοῦ ἀποστόλου Πέτρου (3,19). Ἐς θυμούμαστε ἰδιαίτερα τό δεύτερο τό χωρίο τοῦ Πέτρου: «Καί τοῖς ἐν φυλακῇ πνεύμασι πορευθεῖς ἐκήρυξε».

Ἡ φυλακή πού κρατοῦσε δέσμιες τίς ψυχές – τά «πνεύματα», πού λέει τό χωρίο μας – εἶναι ὁ Ἅδης.

Ὁ Χριστός εἰκονίζεται στήν εἰκόνα πού σᾶς παρουσιάζω νά ἐπιστρέφει νικητής ἀπό τόν

Ἅδη καί νά κρατάει τά πρῶτα λάφυρα τῆς νίκης του. Εἶναι ὁ Ἀδάμ καί ἡ Εὐᾶ⁶ – κοιτάξτε τους στήν εἰκόνα – πού ἀνασύρει μέ βιαία κίνηση ἀπό τόν Ἅδη, τοῦ ὁποίου σπάζει τίς πόρτες· τά θυρόφυλλα τοῦ Ἄδου εἶναι αὐτά πού εἰκονίζονται σταυροειδῶς νά πατάει ὁ Χριστός. Σέ μερικές εἰκόνες ἡ παράσταση τοῦ τροπαιούχου Κυρίου μας εἶναι πιο ἐκφραστική, γιατί σ' αὐτές ὁ Κύριος φαίνεται νά κρατάει στό Χέρι Του τόν ζωηφόρο Σταυρό, πάνω στόν ὁποῖο πρόσφερε τήν θυσία Του, μέ τήν ὁποία καταργήθηκε ἡ δύναμη καί τό κράτος τοῦ θανάτου. Ὁ θάνατος παριστάνεται μέ ἀλυσοδεμένο γέροντα κάτω ἀπό τά πόδια τοῦ Χριστοῦ. Εἶναι δεμένος τώρα αὐτός ἀπό τούς ἀγγέλους μέ τίς ἴδιες ἀλυσίδες, μέ τίς ὁποῖες αὐτός εἶχε δέσμιο τό ἀνθρώπινο γένος. Σέ μερικές εἰκόνες τήν διάλυση τοῦ κράτους τοῦ θανάτου βλέπουμε στίς σπασμένες ἀλυσίδες καί τά σκορπισμένα κλειδιά, καρφιά καί κλειθρα μέσα στό ἄντρο τοῦ Ἄδου.

Μαζί μέ τούς προπάτορες Ἀδάμ καί Εὐᾶ ὁ Κύριος ἐλευθερώνει ἀπό τόν Ἅδη καί ὅλους τούς δικαίους τῶν αἰώνων, οἱ ὁποῖοι περίμεναν μέ πίστη τήν ἔλευση τοῦ Λυτρωτοῦ. Ἐτσι στά δεξιά καί ἀριστερά τῆς εἰκόνας βλέπουμε δικαίους ἀπό τήν Παλ. Διαθήκη, ὅπως τόν Ἰωάννη τόν Πρόδρομο, τόν Δαυῖδ, τόν Σολομῶντα, τόν Ἀβελ, τόν Μωυσῆ κ.ἄ. Ὅλοι αὐτοί ἀνεγνώρισαν τόν Λυτρωτή κατά τήν κάθοδο Του στόν Ἅδη καί προετοίμασαν τό κήρυγμά του ἐκεῖ, στίς ψυχές τῶν πεθαμένων. (Βλέπε τό βιβλίο τοῦ Χρήστου Γ. Γκότση, Ὁ μυστικός πλοῦτος τῶν βυζαντινῶν εἰκόνων, τόμ. Α' σ. 82-84).

Ἄν θά ἤθελε κανεῖς, ἀδελφοί Χριστιανοί, νά ἐκφράσει μέ λίγα λόγια τήν εἰκόνα, ὅπως σᾶς τήν παρουσίασα παραπάνω, θά ἔψελνε τόν γνωστό σέ ὅλους ἀναστάσιμο ὕμνο: «Χριστός ἀνέστη ἐκ νεκρῶν θανάτῳ θάνατον πατήσας καί τοῖς ἐν τοῖς μνήμασι ζωὴν χαρισάμενος!»⁷

5. «Ὅλος ἦν ἐν τοῖς κάτω καί τῶν ἄνω οὐδόλως ἀπῆν, ὁ ἀπερίγραπτος Λόγος· συγκατάβασις γάρ θεϊκή, οὐ μετάβασις δέ τοπική γέγονε». (Τό Ὁ τῶν Χαιρετισμῶν τοῦ Ἀκαθίστου Ὕμνου).

6. Σέ ἄλλες εἰκόνες, πρὶν ἀπό τό τέλος τοῦ 13ου αἰώνα, ὁ Κύριος παριστάνεται νά ἀνασύρει μέ τό Χέρι Του ἀπό τόν Ἅδη μόνο τόν Ἀδάμ.

7. Στήν δυτική εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως βλέπουμε ἕναν ἄγγελο νά κυλάει τόν λίθο ἀπό τό μνημεῖο καί τούς φρουρούς

Σταύρωση – Ανάσταση

Τώρα, αδελφοί Χριστιανοί, θά σᾶς πῶ τρεῖς θεολογικές ιδέες σχετικές μέ τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ καί παρακαλῶ πολύ νά τίς προσέξετε ιδιαίτερα.

1. Ἡ Κυριακή τοῦ Πάσχα ἀπαντάει στήν Μ. Παρασκευή· ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, δηλαδή, μᾶς λέει ὅτι ἔγινε δεκτὴ ἀπό τόν Θεό Πατέρα ἡ Θυσία Του πού πρόσφερε στόν Γολγοθᾶ.

Ὅπως ξέρουμε ἡ σταυρική θυσία τοῦ Χριστοῦ εἶναι μιά προσφορά στόν Οὐράνιο Πατέρα γιά τήν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν μας. Ἀλλά ἔγινε δεκτὴ ἡ προσφορά ἀπό τόν Θεό; Ἔγινε! Ἀπό πού τό ξέρουμε; Τό ξέρουμε ἀπό τό ὅτι ὁ Θεός ἀνέστησε τόν Χριστό ἐκ νεκρῶν. Ἄν αὐτό δέν γινόταν, θά ἤμασταν σέ ἀμφιβολία γιά τό κύρος τῆς σταυρικής θυσίας τοῦ Χριστοῦ. Ἡ, γιά νά τό πῶ καλύτερα, θά ἤμασταν βέβαιοι ὅτι δέν ἔγινε δεκτὴ ἡ θυσία Του· γιατί θά ἦταν θυσία ἀνθρώπου, ἀφοῦ ὁ θάνατος θά ἦταν δυνατώτερος ἀπό Αὐτόν. Δέν θά μᾶς λύτρωνε ὅμως ὁ θάνατος ἀνθρώπου. Μᾶς λύτρωσε ὁ θάνατος τοῦ Θεανθρώπου Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Ἀπό τήν Ἀνάσταση λοιπόν τοῦ Κυρίου ξεκινώντας βεβαιωνόμαστε γιά τόν λυτρωτικό

Του θάνατο. Ἡ σταύρωση τοῦ Χριστοῦ ἔσβησε τό πταῖσμα τοῦ Ἀδάμ, ἐξάλειψε τήν ἁμαρτία του.

Θάνατος τοῦ θανάτου!

2. Νικήθηκε ἡ ἁμαρτία μέ τήν σταυρική Θυσία τοῦ Χριστοῦ. Τί εἶναι ἡ ἁμαρτία; Εἶναι τό «κεντρί» τοῦ θανάτου, λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Α΄ Κορ. 15,56). Φαντασθεῖτε τόν θάνατο σάν ἓνα φίδι. Εἶναι φοβερό τό φίδι γιά τό δηλητηριῶδες κεντρί του. Ἄν ὅμως κανεῖς τοῦ ἀφαιρέσει τό κεντρί του, τότε μπορεῖ νά παίξει μέ αὐτό ἀκίνδυνα. Ἔτσι καί μέ τόν θάνατο· ἀφοῦ ἀφαιρέθηκε τό κεντρί του, δηλαδή ἡ ἁμαρτία, ἔγινε παίγνιο.

Συνδέεται ὁ θάνατος μέ τήν ἁμαρτία καί εἶναι τό ἀποτέλεσμά της. Ὁ Θεός εἶπε στούς πρωτοπλάστους: «Τήν ἡμέρα πού θά φᾶτε ἀπό τό δέντρο αὐτό θά πεθάνετε» (Γεν. 2,17). Καί ἡ ἁμαρτία τῶν πρωτοπλάστων, ἡ παράβαση αὐτῆ τῆς ἐντολῆς τοῦ Θεοῦ, ἔφερε τόν θάνατο. Ἀφοῦ ὅμως ἐξαλείφθηκε ἡ ἁμαρτία τῶν πρωτοπλάστων μέ τήν Θυσία τοῦ Χριστοῦ, ἀναιρέθηκε καί ὁ θάνατος, τό ἀποτέλεσμα τῆς ἁμαρτίας. Ἀφοῦ σφάγηκε ἡ μητέρα, ἀναιροῦνται καί τά τέκνα της, λέει ὠραῖα ὁ ἱερός Χρυσόστομος.⁸

Πῶς νικήθηκε ὁ θάνατος; Μέ ἀπάτη! Φαί-

στρατιῶτες γεμάτους φόβο νά ἀτενίζουν μέ θαυμασμό τόν ἀναστημένο Χριστό, πού βγαίνει ἀπό τόν τάφο κρατώντας ἓνα λάβαρο μέ σταυρό. Παριστάνει δηλαδή τόν Χριστό νά ἀνασταίνεται τήν ὥρα πού ὁ ἄγγελος κύλισε τόν λίθο· κατά τήν δυτικὴ αὐτῆ παράσταση ὁ ἄγγελος βοηθαί, κατά κάποιον τρόπο, τόν Χριστό νά βγεῖ ἀπό τό μνημα! Εἶναι περίπου ἡ ἴδια παράσταση, ὅπως στήν ἀνάσταση τοῦ Λαζάρου.

Ἡ εἰκόνα αὐτῆ τῆς Ἀναστάσεως τῶν δυτικῶν εἶναι λανθασμένη. Ὁ Χριστός ἀναστήθηκε προτοῦ ὁ ἄγγελος κατέβη νά κυλίσει τόν λίθο ἀπό τό μνημεῖο. Ὅπως μέ τήν γέννησή Του πέρασε ἀπό τήν Παρθένο καί τήν ἄφησε Παρθένο ἔτσι, ἐσφραγισμένου τοῦ τάφου μέ τόν λίθο, ἀναστήθηκε ὁ Κύριος. Τό α΄ τροπάριο τῆς στ΄ ὠδῆς τοῦ κανόνα τῆς Ἀναστάσεως λέγει: «Φυλάξας τά σήμαντρα σῶα, Χριστέ, ἐξηγέρθης τοῦ τάφου, ὁ τὰς κλεῖς τῆς Παρθένου μή λυμηγνάμενος ἐν τῷ τόκῳ σου, καί ἀνέφξας ἡμῖν, παραδείσου τὰς πύλας». Ὁμοίως ὁ Κύριος εἰσῆλθε στόν χῶρο, ὅπου ἦταν συγκεντρωμένοι οἱ μαθητές, ἐνῶ οἱ πόρτες ἦταν κλειστές (Ἰωάν. 20,19).

Ὁ Κύριος, λοιπόν, δέν ἀναστήθηκε τήν ὥρα πού ὁ ἄγγελος κύλισε τόν λίθο ἀπό τό μνημεῖο, ἀλλά ἐνωρίτερα· ὁ λίθος κυλίστηκε γιά πιστοποίηση τῆς Ἀναστάσεώς Του στίς Μυροφόρες γυναῖκες, πού εἶχαν τήν ἀγωνία ποίος θά τοῦς κυλίσει τόν μέγα λίθο ἀπό τόν τάφο, γιά νά ἀλείψουν μέ ἀρώματα τό Σῶμα τοῦ Ἰησοῦ (Μάρκ. 16,3). Ἡ ιδέα ὅτι ὁ Χριστός εἶχε ἀνάγκη νά τοῦ ἀνοίξει ὁ ἄγγελος τόν τάφο, ὅπως παριστάνεται στήν δυτικὴ εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως, περιορίζει τήν παντοδυναμία Του. Τό εἶχε πῆ ἤδη ἀπό παλαιά μέ εἰρωνία ὁ βλάσφημος Κέλσος: «Ὁ γάρ Θεοῦ παῖς, ὡς ἔοικεν, οὐκ ἠδύνατο ἀνοῖξαι τόν τάφον, ἀλλά ἄλλου ἀποκυλίσαντος τήν πέτραν» (Βλέπε τό βιβλίον Σταυρός καί ἀνάσταση, ἔκδοσις Ἀκριτίας, σ. 166-168. – Βλέπε καί ΠΘ΄ ὁμιλία τοῦ Χρυσοστόμου στό κατά Ματθαῖον Εὐαγγέλιον).

8. «Τό μείζον σοι ἔδωκα. Ποῖον; Ἀπαλλαγῆναι ἁμαρτίας. Πῶς τό μείζον; Ὅτι τόν θάνατον ἡ ἁμαρτία ἔτεκεν. Τήν μητέρα ἔσφαξα, καί τόν υἱόν οὐ σφάξω; Τήν ρίζα ἐξήρανα καί τόν καρπὸν οὐκ ἀναρῶ;» (Στήν ὁμιλία «Ὅτε τῆς Ἐκκλησίας ἐξῶ εὐρεθείς Εὐτρόπιος...» Εἰς «Ἄπαντα Ἁγίων Πατέρων» Ἰωάννου Χρυσοστόμου ἔργα τ. 10, 402c).

νεται λίγο περίεργο αυτό που σας λέω τώρα, γι' αυτό και θέλω να σας το εξηγήσω, αγαπητοί μου.

Όπως ο Διάβολος με άπατη παρέσυρε τους πρωτοπλάστους στην άμαρτία – γιατί κρύφτηκε κάτω από το ωραιότερο πτηνό του παραδείσου –, έτσι τώρα και ο ίδιος απατήθηκε. Ακούστε πώς απατήθηκε.

Όταν κάποιος θέλει να συλλάβει από την θάλασσα ένα ψάρι, ρίχνει σ' αυτή το άγκιστρο, καλυμμένο όμως με το δόλωμα. Το ψάρι βλέπει το δόλωμα, πέφτει επάνω του να το φάει, αλλά συλλαμβάνεται από το άγκιστρο, που είναι κάτω από αυτό. Το ίδιο συνέβη με τον θάνατο. Για να συλληφθεί έπεσε στο βασίλειό του ή θεότητα του Κυρίου. Η θεότητα όμως ήταν καλυμμένη με το δόλωμα, την ανθρώπινη φύση δηλαδή. Ο θάνατος δέχτηκε τον Χριστό ως ένα των κοινών θνητών. Αλλά τρώμαξε, γιατί συνάντησε Θεό. Και την «έπαθε» (!) από αυτό που δεν έβλεπε, από την θεότητα δηλαδή, που ήταν καλυμμένη με το σώμα, την ανθρώπινη φύση, όπως το άγκιστρο είναι καλυμμένο με το δόλωμα. Η εξαπάτηση του Διαβόλου ήταν ότι νόμιζε τον Χριστό για μεγάλο προφήτη, όχι όμως για Θεό. Την πορεία του προς τον θάνατο την έβλεπε σαν πορεία ανθρώπου. Ο θάνατος του Χριστού ήταν ένα «μυστήριο κραυγής», το οποίο όμως «εν ήσυχία Θεού επράχθη», όπως λέγει ο άγιος Ιγνάτιος, ακριβώς για να διαφύγει την προσοχή του Διαβόλου.⁹ Ο θάνατος, όπως λέγει πολύ ωραία ο Χρυσόστομος στον Κατηχητικό του λόγο, στην περίπτωση του Χριστού έλαβε το Σώμα Του, αλλά συνήνησε την θεότητά Του... Έλαβε αυτό που

έβλεπε, την Σάρκα δηλαδή, αλλά έπεσε, κτυπήθηκε, από αυτό που δεν έβλεπε, την θεότητα του Χριστού δηλαδή: «Έλαβε σώμα και Θεῶ περιέτυχεν... Έλαβε ὅπερ έβλεπε και πέπτωκεν ὅθεν οὐκ έβλεπε».

Ακούστε τώρα, αδελφοί, να δείτε την κατατρόπωση που έπαθε ο Διάβολος: «Όταν κάποιος καταπιεί μία βαρεία ουσία, που δεν είναι για το στομάχι του, κάνει έμετό και μαζί με την ουσία αυτή βγάζει και όλα όσα έχει το στομάχι του. Αυτό έπαθε ο Άδης. Κατάπιε μία πέτρα, τον «ἀκρογωνιαῖον λίθον», λέγει ο Χρυσόστομος, αλλά δεν μπορούσε να τον βαστάσει ή κοιλία του. Έτσι αναγκάστηκε να τον αποβάλει και μαζί με αυτόν έβγαλε και όλους τους μέχρι τότε πεθαμένους.¹⁰ Πολύ παραστατικά παριστάνει ή ύμνογραφία της Έκκλησίας μας τον Άδη να στενάζει και να λέει: «Καταλύθηκε ή έξουσία μου· δέχτηκα ένα θνητό νομίζοντας ότι είναι ὅπως οί ἄλλοι ἄνθρωποι. Δεν μπορῶ όμως να τον κρατήσω και μαζί με αυτόν θά χάσω όλους ὅσους εἶχα στην έξουσία μου... Έχασα αυτούς, στους οποίους έβασίλευα. Αυτούς που κατέπια, όταν εἶχα δύναμη, τώρα τους βγάζω από μέσα μου. Μοῦ ἄδειασε τους τάφους ο Σταυρωμένος...» (Βλέπε Στιχηρά Ἰδιόμελα του Μ. Σαββάτου). Πολύ ωραίο πάλι είναι αυτό που ψάλλουμε για τον Κύριό μας: «Έκ κοιλίας Ἄδου ἐρρύσατο ἡμᾶς...» (Αναστάσιμο ἀπολυτίκιο γ' ἤχου).

Η κατ' αυτόν τον τρόπο, με άπατη, κατατρόπωση του θανάτου, αγαπητοί, ήταν ένα σοφό σχέδιο του Θεού για τον κατεξουτελισμό του Διαβόλου. Κι' εμείς λυτρωμένοι ψάλλουμε με ευγνωμοσύνη στον Κύριό μας: «Πε-

9. «Έλαθεν τόν ἄρχοντα τοῦ αἰῶνος τούτου ή παρθενία Μαρίας και ὁ τοκετός αὐτῆς, ὁμοίως και ὁ θάνατος τοῦ Κυρίου· τρία μυστήρια κραυγῆς, ἅτινα ἐν ήσυχία Θεοῦ επράχθη». (Ιγνάτιος πρὸς Ἐφεσίους XIX).

10. Παραθέτουμε μία ωραία σχετική περικοπή του ἱεροῦ Χρυσοστόμου: «Καθάπερ οὖν ἐφ' ἡμῶν, ἐπειδὴν λίθον καταπίωμεν οὐκ εἰδότες, τότε μὲν πρῶτον ἐπιχειρεῖ πέψαι τοῦτον ή τοῦ στομάχου δύναμις· ἐπειδὴν δέ εὔρη ἄλλοτριαν αὐτῶ οὖσαν τροφήν, ὁμιλήσασα ἐπὶ πλέον αὐτῶ τῆ πεπτικῆς δυνάμει, ἐκεῖνον μὲν οὐ διαφθείρει, τὴν δέ ἑαυτῆς ἀπόλλυσιν ἰσχύν, ὅθεν οὐδέ τὴν προτέραν δύναται κατέχειν τροφήν, ἀλλὰ ἀτονήσασα κάκεινῃν αὐτῶ συνεξεμεῖ μετὰ πολλῆς τῆς ὀδύνης· οὕτω και ἐπὶ τοῦ θανάτου γέγονε. Κατέπια τόν λίθον τόν ἀκρογωνιαῖον και οὐκ ἴσχυσεν αὐτόν πέψαι· ἡσθένησε αὐτοῦ πᾶσα ή δύναμις· διά τοῦτο μετ' αὐτοῦ και τὴν λοιπὴν, ἣν εἶχε συνεξέβαλε τροφήν, τῶν ἀνθρώπων συνεξεμέσας τὴν φύσιν. Οὐδέ γάρ ταύτην κατασχεῖν δυνήσεται λοιπὸν εἰς τέλος» (στήν ὁμιλία «Περὶ μή ἀπογνώσεως και προσευχῆς κατὰ ἐχθρῶν». – Εἰς «Ἄπαντα Ἁγίων Πατέρων» Ἰωάννου Χρυσοστόμου ἔργα τ. 20, 357 BC).

πλάνηται ὁ πλάνος»! Πλανήθηκε αὐτός πού μᾶς πλάνησε παλαιά, δηλαδή ὁ Διάβολος. «Ὁ πλανηθεὶς λυτροῦται, σοφία σῆ Θεέ μου»! ὁ ἄνθρωπος, πού πλανήθηκε, λυτρώθηκε μέ τό σοφό Σου σχέδιο, Θεέ μου (γ' Στάσις ἐγκωμίων Μ. Παρασκευῆς).

Ἡ ἀνάστασή μας!

3. Ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ σημαίνει καί τήν ἰδική μας ἀνάσταση. Ὁ Χριστός μέ τήν Ἀνάστασή Του ἔγινε «ἀπαρχή» τῶν πεθαμένων (Α' Κορ. 15,20), «πρωτότοκος» τῶν νεκρῶν (Κολ. 1,18). Τί σημαίνει «ἀπαρχή» καί τί σημαίνει «πρωτότοκος»; «Ἀπαρχές» λέγονται οἱ πρώιμοι καρποί πού ὀριμάζονται πρωτύτερα ἀπό τούς ἄλλους καί οἱ ὁποῖοι μᾶς προαναγγέλλουν ὅτι θά ἀκολουθήσει ὀλοκλήρη συγκομιδή. Ἔτσι καί ὁ Χριστός ἀναστήθηκε πρῶτος ἀπό τούς ἄλλους καί μέ τήν Ἀνάστασή Του βεβαιώνει ὅτι θά ἀκολουθήσει ἔπειτα ἡ ἀνάσταση καί τῶν ἄλλων πεθαμένων.¹¹ – Καί μέ τόν ἄλλο χαρακτηρισμό τοῦ ἀναστημένου Ἰησοῦ ὡς «πρωτοτόκου» ἐκ νεκρῶν, «πρωτογεννήτου» δηλαδή ἀπό τούς νεκρούς, ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐκφράζει πάλι τήν ἴδια ἀλήθεια: ὅτι ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ σημαίνει καί τήν ἰδική μας ἀνάσταση. Λέγεται ἕνας «πρωτότοκος», «πρωτογέννητος», ἐπειδή μετά ἀπό αὐτόν ἀκολουθεῖ καί ἄλλος καί ἄλλος, «δευτερογέννητος», «τριτογέννητος» κ.λπ.

Ὅλοι οἱ πιστοί, ἀδελφοί, ἀποτελοῦμε ἕνα σῶμα μέ Κεφαλή τόν Χριστό. Τό σῶμα αὐτό λέγεται Ἐκκλησία. Ἀφοῦ ἡ Κεφαλή μας, ὁ Χριστός, εἶναι ἔξω ἀπό τά κύματα τοῦ θανά-

του, αὐτό εἶναι δεῖγμα ὅτι καί τό ὑπόλοιπο σῶμα, ἡμεῖς οἱ πιστοί Του δηλαδή, δέν θά κυριευθοῦμε ἀπό τόν θάνατο. Τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, πού ἔλαβε κατά τήν ἐνανθρώπησή Του, εἶναι ἀπό τήν ἰδική μας φύση: ἡ Ἀνάστασή του λοιπόν σημαίνει καί ὀλοκλήρου τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὅλων τῶν ἀνθρώπων τήν ἀνάσταση. «Ἀφοῦ ὁ Χριστός ἀναστήθηκε ἐκ νεκρῶν, πῶς λέγουν μερικοί ὅτι δέν ὑπάρχει ἀνάσταση νεκρῶν;», λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Α' Κορ. 15,12). Καί τό λέγει πύο τολμηρά παρακάτω: «Ἄν δέν ὑπάρχει ἀνάσταση νεκρῶν, οὔτε καί ὁ Χριστός ἀναστήθηκε»! (στίχ. 13).¹²

Ὁ Χριστός μέ τήν Ἀνάστασή Του, εἶπαμε, νίκησε τόν θάνατο. Κι ὅμως ἐξακολουθοῦν νά πεθαίνουν οἱ ἄνθρωποι. Πῶς λοιπόν νικήθηκε ὁ θάνατος;

Στήν παρούσα ζωή, ἀγαπητοί μου, νικάται ὁ πνευματικός θάνατος. Καί μέ τήν γενική ἀνάσταση τῶν σωμάτων, πού θά γίνεῖ τήν ἡμέρα τῆς κρίσεως, θά νικηθεῖ καί ὁ σωματικός θάνατος. Πρῶτα ἦλθε ὁ πνευματικός θάνατος, ὁ χωρισμός τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τόν Θεό, καί ἔπειτα ἦλθε ὁ σωματικός θάνατος, ὁ χωρισμός τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τό σῶμα του. Ὁ Θεός εἶπε στους πρωτοπλάστους: «Τήν ἡμέρα πού θά φάτε ἀπό τό δέντρο, αὐτήν τήν ἡμέρα θά πεθάνετε» (Γεν. 2,17). Καί ὅμως δέν πέθαναν ἐκεῖνη τήν ἡμέρα: οἱ πρωτόπλαστοι πέθαναν πολλά χρόνια ἀργότερα. Στόν παραπάνω λόγο τοῦ Θεοῦ ἐννοεῖται ὁ πνευματικός θάνατος, πού ἔχει ὡς ἀποτέλεσμά του καί τόν σωματικό θάνατο. Στήν παρούσα ζωή νικάται ὁ πνευματικός θάνατος, πού ἦλθε πρῶτα, καί μέ τήν γενική

11. Διότι «ἡ ἀπαρχή τίνος ἂν εἴη ἀπαρχή, εἰ μή τῶν ἐγειρομένων; Πῶς δ' ἂν εἴη ἀπαρχή, οὐκ ἐγειρομένων ἐκείνων ὧν ἐστὶν ἀπαρχή; Πῶς οὖν οὐκ ἐγείρονται; Εἰ δέ οὐκ ἐγείρονται, διὰ τί ἠγέρθη ὁ Χριστός; Διὰ τί ἦλθε; Διὰ τί σάρκα ἀνέλαβεν, εἰ μή ἐμελλεν ἀναστήσειν σάρκα; Οὐ γάρ ἐδεῖτο αὐτός, ἀλλά δι' ἡμᾶς» (Ἰωάννης Χρυσόστομος Εἰς Α' Κορινθ. ὁμιλ. 39).

12. Παραθέτουμε μερικά πατερικά χωρία: Κατά τόν Δαμασκηνό ὁ Ἀναστάς Κύριος «διὰ τοῦ ἰδίου σώματος ἐδωρήσατο καί τῷ ἡμετέρῳ σώματι τήν τε ἀνάστασιν καί τήν μετά ταῦτα ἀφθαρσίαν, αὐτός ἀπαρχή τῆς τε ἀναστάσεως καί τῆς ἀφθαρσίας καί τῆς ἀπαθείας ἡμῖν γενόμενος» (Migne P.G. 94,1100). – Ἀφοῦ «ἐκ τοῦ ἡμετέρου φεράματος ἡ θεοδόχος σὰρξ ἦν, ἡ διὰ τῆς ἀναστάσεως συνεπαρθεῖσα τῇ θεότητι..., ἡ τοῦ μέρους ἀνάστασις ἐπὶ τό πᾶν διεξέρχεται, κατὰ τό συνεχές τε καί ἠνωμένον τῆς φύσεως, ἐκ τοῦ μέρους ἐπὶ τό ὅλον συνδεδεμένη» (Γρηγόριος Νύσσης Migne P.G. 46, 800). – Κατά τόν Μέγα Ἀθανάσιο «πρῶτον τό ἴδιον σῶμα ἤγειρεν ὁ Κύριος ἐκ νεκρῶν καί ὕψωσεν ἐν ἑαυτῷ, μετά ταῦτα ἐγερεῖ καί τά μέλη τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἵνα χαρίσῃται αὐτοῖς τά πάντα ὡς Θεός, ὅσα αὐτός ὡς ἄνθρωπος ἔλαβεν» (Migne P.G. 26,1004). κ.ἄ. Βλέπε καί βιβλίον Χρ. Γιανναρά, Τό ἀλφαβητάρι τῆς πίστεως σελ. 176 ἐξ.

ἀνάστασι τῶν σωμάτων θά νικηθεῖ καί ὁ σωματικός.

Ὅλοι βέβαια θά ἀναστηθοῦν τήν ἡμέρα τῆς κρίσεως· καί οἱ ἀσεβεῖς, ὄχι μόνον οἱ εὐσεβεῖς. Ἀλλά οἱ μὲν θά ἀναστηθοῦν γιά αἰώνια κατάκριση, οἱ δέ γιά αἰώνια δόξα. Ὁ θάνατος ἔτσι γιά τούς πιστούς ἀποβαίνει ἕνα μέσον γιά τήν δόξα τους, γιά τήν λαμπρότητα τους.

Στό σημεῖο αὐτό, εὐσεβεῖς Χριστιανοί, θέλω νά σᾶς μιλήσω μέ ἕνα παράδειγμα, γιά νά τυπωθεῖ πῶς καλά αὐτό πού σᾶς λέγω, ὅτι ὁ θάνατος γιά τόν πιστό ἀποβαίνει μέσον γιά τήν δόξα του, γιά τήν ἀποκατάστασή του στήν πρώτη ὥραία θέση, πού τόν ἐτοποθέτησε ὁ Θεός· τό παράδειγμα αὐτό εἶναι τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου: Φανταστεῖτε ἕνα ὥραιο ἄγαλμα, πού ἔγινε ὅμως ἡ ζημιὰ νά σπάσει καί νά γίνε κομμάτια. Πῶς τώρα τό ἄγαλμα αὐτό θά στηθεῖ πάλι ὄρθιο καί ἀκέραιο; Νά κολλήσουμε τά κομμάτια του μέ διάφορες κολλητικές οὐσίες; Δέν θά εἶναι ὥραιο· θά φαίνεται ἡ ζημιὰ πού ἔγινε. Τό καλύτερο εἶναι νά βάλουμε τά κομμάτια τοῦ ἀγάλματος σέ χωνευτήρι, νά τά λειώσουμε καί νά ξανακάνουμε καινούργιο τό ἄγαλμα.

Ἄγαλμα ὥραιο, κατασκευάσμα τοῦ Δημιουργοῦ Θεοῦ, εἶναι ὁ ἄνθρωπος. Ἡ ἁμαρτία ὅμως τό ἔσπασε τό ἄγαλμα αὐτό καί τό ἔκανε συντρίμματα. Ἀλλά ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ βρῆκε ἕνα χωνευτήρι γιά τήν ἀποκατάσταση, γιά τήν ἀνάπλαση τοῦ ἀγάλματος αὐτοῦ. Καί τό χωνευτήρι αὐτό εἶναι ὁ τάφος, εἶναι ὁ θάνα-

τος! Ὁ θάνατος μετά τήν Ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ δέν εἶναι ἀπώλεια, ἀλλά ἀνάπλαση, ἀναδημιουργία. Δέν θά μείνουμε στόν τάφο, ἀλλά θά ἀναστηθοῦμε ἀπό τόν τάφο ἔνδοξοι καί ἄφθαρτοι. Ἡ Ἀνάστασι τοῦ Χριστοῦ σημαίνει καί τῶν πιστῶν Του τέκνων τήν ἔνδοξο ἔξανάστασι.¹³

Γ'

Τέλος, ἀδελφοί Χριστιανοί, σχετικά μέ τήν Ἀνάστασι τοῦ Κυρίου μας, θέλω νά σᾶς ἀναπτύξω ἕνα σοβαρό σημεῖο γιά μιά ὥραία λειτουργική τοποθέτηση τῆς μεγάλης ἐορτῆς τοῦ Πάσχα.

Τά γεγονότα τῆς Καινῆς Διαθήκης προεικονίσθησαν στήν Παλαιά Διαθήκη. Καί τό ἰδικό μας Πάσχα, πού ἐορτάζουμε, ἔχει τόν τύπο τοῦ στήν Παλαιά Διαθήκη. Θά σᾶς μιλήσω γιά τόν τύπο γιά νά κατανοήσετε καλύτερα τήν ἀλήθεια, τήν ἐκπλήρωση δηλαδή τοῦ τύπου.¹⁴

Ὁ τύπος τοῦ χριστιανικοῦ Πάσχα

Οἱ Ἑβραῖοι στέναζαν τετρακόσια χρόνια κάτω ἀπό τήν δουλεία τῶν Αἰγυπτίων. Ὁ Θεός ὅμως ἄκουσε τόν στεναγμό τοῦ λαοῦ Του καί ἀνέδειξε τόν Μωυσῆ νά τόν ἀπελευθερώσει ἀπό τόν αἰγυπτιακό ζυγό. Ἦρθε ἡ ἡμέρα τῆς ἀπελευθερώσεως, ἡ ἡμέρα τῆς «διάβασής» του ἀπό τήν χώρα τῆς δουλείας στήν γῆ τῶν πατέρων του· ἦρθε ἡ ἡμέρα τοῦ

13. Παραθέτουμε τήν ὅλη σχετική περικοπή τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου: «Ἀνδριάντα τις ἔχων ἰῶν καί χρόνῳ διεφθαρμένον καί πολλά τῶν μερῶν ἀποτεθλασμένον, συντρίψας αὐτόν εἰς χωνευτήριον ἐμβάλλει καί τήξας αὐτόν ἀκριβῶς, οὕτω λαμπρότερον ἀποδίδωσιν. Ὡσπερ οὖν ἡ ἐν τῷ χωνευτηρίῳ συντριβή οὐκ ἀφανισμός, ἀλλά ἀνακαινισμός ἐστι τοῦ ἀνδριάντος ἐκείνου, οὕτω καί τῶν ἡμετέρων σωμάτων ὁ θάνατος οὐκ ἀπώλειά τις ἐστίν, ἀλλά ἀνανέωσις. Ὅταν τοίνυν ἴδῃς, καθάπερ ἐν χωνευτηρίῳ καταρρέουσιν ἡμῶν τήν σάρκα καί σηπομένην, μή στής μέχρι τῆς ὄψεως ταύτης, ἀλλά τήν ἀναχώνευσιν ἀνάμενε· καί μηδέ τῷ μέτρῳ τοῦ παραδείγματος ἀρκεσθῆς τούτῳ, ἀλλ' ἐπί τό πρότερον πρόελθε τῷ λόγῳ· ὁ μὲν γάρ ἀνδριαντοποιός χαλκοῦν ἐμβαλὼν σῶμα, οὐ χρυσοῦν καί ἀθάνατόν σοι ἀποδίδωσι τόν ἀνδριάντα, ἀλλά χαλκοῦν ἐργάζεται πάλιν· ὁ δέ Θεός οὐχ οὕτως, ἀλλά πῆλινον καί θνητόν ἐμβαλὼν σῶμα, χρυσοῦν καί ἀθάνατον ἀποδίδωσί σοι τόν ἀνδριάντα· φθαρτόν γάρ ἡ γῆ δεξαμένη τό σῶμα καί ἐπίκηρον, ἄφθαρτον καί ἀκήρατον ἀποδίδωσι τό αὐτό. Μή τοίνυν ἴδῃς ἐκείνον τόν μεμυκότα τούς ὀφθαλμούς, τόν ἄφρωνν κείμενον, ἀλλά τόν ἀνιστάμενον, τόν ἀπολαμβάνοντα δόξαν ἄρρητον καί φρικώδη καί θαυμαστήν καί ἀπό τῆς παρουσίας ὄψεως πρὸς τήν μέλλουσαν ἐλπίδα μεταγάγε τούς λογισμούς». (Εἰς τόν Λάζαρον καί τόν πλούσιον ὁμιλ. Ε'—Εἰς «Ἀπαντα Ἁγίων Πατέρων» Ἰωάννου Χρυσοστόμου ἔργα τ. 15, 764 B-D).

14. Βλέπε ὅσα ὥραία λέγει γιά τό σημεῖο αὐτό ὁ μακαριστός καθηγητής Ἰωάννης Φουντούλης στό βιβλίον του Λειτουργικά θέματα τόμ. Δ' (16-20) σ. 93 ἐξ.

Πάσχα δηλαδή, γιατί Πάσχα, ἡ ἑβραϊκὴ αὐτὴ λέξη, σημαίνει «διάβαση». Γι' αὐτό λοιπόν τὸ Πάσχα τους οἱ Ἑβραῖοι πῆραν τὴν ἐντολὴ ἀπὸ τὸν Θεὸ ἵνα θυσιάσει ἕνα ἐνιαύσιο ἀμνό καὶ μὲ τὸ αἷμα του ἵνα χρίσουν τίς παραστάδες καὶ τὸ ὑπέρθυρο τῶν σπιτιῶν τους. Τὸν ἀμνό αὐτὸν τὸν ἔφαγαν χωρὶς ἵνα συντρίψουν οὔτε ἕνα ἀπὸ τὰ ὀστᾶ του, ὄρθιοι, ντυμένοι, μὲ ὑποδήματα στὰ πόδια τους καὶ τὴν ράβδο τῆς ὁδοιπορίας στὸ χέρι τους, ἔτοιμοι δηλαδή γιὰ ἀναχώρηση. Ἄγγελος κατῆλθε καὶ θανάτωσε τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων, προσπέρασε ὅμως τὰ σπίτια τῶν Ἑβραίων, πού ἦταν χρισμένα μὲ τὸ αἷμα τοῦ ἀμνοῦ. Τὸ αἷμα τοῦ θυσιασθέντος ἀμνοῦ, αὐτὸ ἔγινε ἡ σωτηρία τους. Θρήνησαν οἱ Αἰγύπτιοι γιὰ τὸν θάνατο τῶν πρωτοτόκων παιδιῶν τους καὶ μέσα στὸν θρήνο τους δόθηκε στους Ἑβραίους ἡ ἐντολὴ γιὰ ἀναχώρηση. Ὁ λαὸς τοῦ Θεοῦ ἔφυγε, πέρασε θαυματουργικὰ τὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα καὶ διάβηκε ἔτσι ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο στὸ ὄρος τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ τὴν χώρα τῆς δουλείας στὴν γῆ τῆς ἐλευθερίας, ἀπὸ τὴν χώρα τῆς ὀδύνης στὴν γῆ τῆς ἐπαγγελίας (βλ. Ἐξόδ. κ. 12-14).

Τὸ Πάσχα, λοιπόν, τῶν Ἑβραίων, πού εἶναι ὁ τύπος, ἡ σκιά τοῦ ἰδικοῦ μας χριστιανικοῦ Πάσχα, περιλαμβάνει τὰ ἑξῆς: (α) Θυσία καὶ βρώση τοῦ ἀμνοῦ, (β) σωτηρία μὲ τὸ αἷμα του καὶ (γ) διάβαση ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο στὴν χώρα τοῦ Θεοῦ.

Οἱ Ἑβραῖοι καὶ μετὰ τὴν ἔξοδό τους ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο ἐξακολούθησαν καὶ ἔτρωγαν τὸ Πάσχα, ὅπως κατὰ τὴν νύκτα ἐκείνη τῆς ἐξόδου τους. Αὐτὸ δὲν γινόταν μόνο γιὰ ἀνάμνηση τῆς ἱστορίας, τῆς ἀπελευθερώσεώς τους ἀπὸ τὴν σκλαβιά, ἀλλὰ ἦταν μιὰ βαθειὰ λαχτάρια γιὰ μιὰ νέα σωστικὴ ἐπέμβαση τοῦ Θεοῦ, ἦταν μιὰ ἐλπίδα γιὰ μιὰ ἔλευση ἑνὸς Λυτρωτοῦ στὰ δύσκολα χρόνια, πού πάλι ζοῦσαν λόγω τῆς ἀποστασίας τους ἀπὸ τὸν Θεό.

Ἡ ἐκπλήρωση τοῦ τύπου

Κατὰ τὴν ἐπέτειο ἀκριβῶς τοῦ ἑβραϊκοῦ Πάσχα ἔρχεται ὁ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, ὁ «Ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ», ὅπως ὀνομάζεται,¹⁵ γιὰ ἵνα τελέσει, ἵνα ἱεουργήσει μὲ τὸν ἑαυτὸν Του τὸ Πάσχα τοῦ ἰδικοῦ Του λαοῦ. Θυσιάζεται καὶ προσφέρει τὸν ἑαυτὸ Του θυσία στὸν οὐράνιο Πατέρα Του. Καὶ ὅπως οἱ Ἑβραῖοι ἔφαγαν κατὰ τὸ Πάσχα τους τὸν θυσιασθέντα ἀμνό, ἔτσι καὶ ὁ Κύριός μας κατὰ τὴν νύκτα, πού τελοῦσε τὸ τελευταῖο Πάσχα μὲ τοὺς μαθητὲς Του, τοὺς παρέδωσε ὑπὸ τὰ εἶδη τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου, τὸ Σῶμα Του καὶ τὸ Αἷμα Του· τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ ἀληθινοῦ Ἀμνοῦ, πού μᾶς σώζει ἀπὸ τὸν ὄλεθρο τοῦ Σατανᾶ, ὅπως τὸ αἷμα τοῦ πασχαλίου ἀμνοῦ ἔσωζε τοὺς Ἑβραίους ἀπὸ τὸν ἐξολοθρευτὴ ἄγγελο.

Κατὰ τὸ ἰουδαϊκὸ δηλαδή Πάσχα ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός, τότε πού τὸ τελοῦσε μὲ τοὺς μαθητὲς Του, παρέδωσε καὶ τὸ νέο, τὸ χριστιανικὸ Πάσχα, πού εἶναι ἡ ἐκπλήρωση τοῦ τύπου τοῦ παλαιοῦ ἑβραϊκοῦ Πάσχα. Ἀληθινὸ Πάσχα εἶναι ἡ θεία Κοινωνία, τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, πού τὸ παρέδωσε ὁ Χριστός ἀκριβῶς στὴν ἑορτὴ τοῦ ἰουδαϊκοῦ Πάσχα. Δυὸ στίχοι ἀφιερωμένοι στὸν Μυστικὸ Δεῖπνο τῆς Μ. Πέμπτης ἐκφράζουν πολὺ ὠραία τὴν ἀλήθεια αὐτή:

*Διπλοῦς ὁ δεῖπνος· Πάσχα γὰρ νόμου φέρει
καὶ Πάσχα καινόν· Αἷμα, Σῶμα Δεσπότου.*

Δηλαδή: «Διπλὸς εἶναι ὁ δεῖπνος: Παρουσιάζει καὶ τὸ Πάσχα τοῦ Μωσαϊκοῦ Νόμου, καὶ τὸν νέο Πάσχα, τὸ Αἷμα καὶ τὸ Σῶμα τοῦ Δεσπότου Χριστοῦ».¹⁶

Στὸν Χριστὸ ὅμως δὲν ἐκπληρώθηκε μόνον ὁ τύπος τοῦ ἰουδαϊκοῦ Πάσχα μὲ τὴν ἔννοια τῆς βρώσεως τοῦ ἀμνοῦ ἀλλὰ καὶ τὸ Πάσχα

15. Ἰωάν. 1,29. 36. Πράξ. 8,32. Α' Πέτρ. 1,19.

16. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος λέγει κάπου τὰ ἑξῆς ὠραία: «Ἐν αὐτῇ τῇ τραπέζῃ ἑκάτερον γίνεται Πάσχα, καὶ τὸ τοῦ τύπου καὶ τὸ τῆς ἀληθείας. Καθάπερ γὰρ οἱ ζωγράφοι ἐν αὐτῷ τῷ πίνακι καὶ τὰς γραμμάς περιάγουσι καὶ τὴν σκιάν γραφουσι, καὶ τότε τὴν ἀλήθειαν τῶν χρωμάτων αὐτῶ ἐπιτιθέασιν, οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐποίησεν. Ἐπ' αὐτῆς τῆς τραπέζης καὶ τὸ τυπικὸν Πάσχα ὑπέγραψε καὶ τὸ ἀληθινὸν προσέθηκε» (Εἰς τὴν προδοσίαν τοῦ Ἰούδα λόγος Α').

«διάβαση». Ὁ Κύριος μέ τήν Ἀνάστασή Του διάβηκε ἀληθινά ἀπό τόν θάνατο στήν ζωή. Ὁ τάφος ἔγινε γιά τόν Κύριο ὅ,τι ἡ Ἐρυθρά Θάλασσα γιά τούς Ἑβραίους· ἔγινε ὁ πόρος τῆς διαβάσεως ἀπό τόν φυσικό θάνατο, πού γεύθηκε γιά ἡμᾶς ὡς ἄνθρωπος, στήν νέα ἐνδοξη κατάσταση πού ἐγκαινιάσθηκε μέ τήν Ἀνάστασή Του ἐκ νεκρῶν. Ἀλλά, ὅπως εἶπαμε στό προηγούμενο μέρος τῆς ὁμιλίας μας, ἡ Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου γίνεται αἰτία δόξας καί γιά τά τέκνα Του, γίνεται Πάσχα, «διάβαση» δηλαδή ἀπό τόν θάνατο στήν αἰώνια ζωή, ἀπό τήν φθορά στήν ἀφθαρσία.

Τό Πάσχα, λοιπόν, τοῦ Κυρίου μας πού ἐορτάζουμε, ἀδελφοί Χριστιανοί, εἶχε τόν τύπο του στήν Παλαιά Διαθήκη στό Πάσχα τῶν Ἑβραίων. Καί παραδόθηκε μάλιστα τόν καιρό τῆς ἐορτῆς τοῦ ἰουδαϊκοῦ αὐτοῦ Πάσχα. Γι' αὐτόν τόν λόγο, γιά νά τονισθεῖ δηλαδή ἡ χρονική σύμπτωση τύπου καί ἀληθείας, ὅτι τό Πάσχα τοῦ Νόμου τῆς Παλ. Διαθήκης ἐκπληρώθηκε στό Πάσχα τοῦ Κυρίου, κανονίστηκε ἀπό τήν Ἐκκλησία μας ἡ ἡμερομηνία τῆς ἐορτῆς τοῦ Πάσχα νά ρυθμίζεται κατὰ τήν ἡμερομηνία τοῦ ἰουδαϊκοῦ Πάσχα.

Μήν ξεχνᾶμε τόν τύπο γιά νά βλέπουμε πιό καθαρά τήν ἀλήθεια, τήν ἐκπλήρωση τοῦ τύπου· μήν ξεχνᾶμε νά διαβάζουμε τήν Παλαιά Διαθήκη, γιά νά κατανοοῦμε καλύτερα τήν Καινή. Οἱ ἅγιοι Πατέρες, ὅταν μιλοῦσαν γιά τήν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου, γιά τό Πάσχα, ὅταν ἔγραφαν πασχάλιους ὕμνους, ἔκαναν τήν

ἀναφορά τους καί στό Πάσχα τοῦ Νόμου, πού τό ἔβλεπαν ὡς προτύπωση τοῦ Πάσχα τῆς ἀληθείας, τοῦ Πάσχα τοῦ Κυρίου. Καί τονίζαν ὅλα τά σημεῖα τοῦ ἰουδαϊκοῦ Πάσχα, γιά νά βιώσουν ὅπως πρέπει τό χριστιανικό Πάσχα. Καί τά σημεῖα αὐτά, πού τά τονίσαμε ἐδῶ, εἶναι: (α) Ἡ θυσία τοῦ ἀμνοῦ, πού προτυπώνει τήν θυσία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ· (β) ἡ βρώση τοῦ ἀμνοῦ, πού προεικονίζει τήν θεία Κοινωνία· (γ) ἡ ἔξοδος ἀπό τήν Αἴγυπτο, πού σημαίνει τήν ἔξοδό μας πιά ἀπό τήν χώρα τῆς μαύρης δουλείας, τῆς σκληρῆς ἀμαρτίας· καί (δ) ἡ διάβαση τῆς Ἐρυθρᾶς Θάλασσας καί ἡ πορεία στήν γῆ τῆς Ἐπαγγελίας, τό πέρασμα ἀπό τήν μιά χώρα στήν ἄλλη, πού προτυπώνει τό ἰδικό μας πέρασμα ἀπό τόν θάνατο στήν ζωή, ἀπό τήν γῆ στόν οὐρανό, ἀπό τήν φθορά στήν ἀφθαρσία.

Ἀφοῦ τέτοια δόξα μᾶς περιμένει, ἀδελφοί, ἀφοῦ τέτοιο «πέραςμα», τέτοιο «Πάσχα» πρόκειται νά κάνουμε, ἄς εἴμαστε ἔτοιμοι. Ὅρθιοι, ὅπως εἰκονικά οἱ Ἰουδαῖοι ἔτρωγαν τόν ἀμνό· ὀρθά τά φρονήματα, ἀναπεπταμένες οἱ σκέψεις. Στά χέρια μας τήν ράβδο τοῦ Σταυροῦ, γιά νά στηριζόμαστε καί νά συντρίβουμε τά φίδια τοῦ κακοῦ, πού θά βρίσκουμε στήν πορεία μας. Ἐτοιμοί γιά «ἀναχώρηση» στό παράγγελμα τοῦ Ἀγγέλου. Καθένας ἄς ἔχει τόν Μωυσῆ του, τόν πνευματικό του ἱερέα δηλαδή, πού θά τόν καθοδηγεῖ, καί ἄς τόν ἀκολουθεῖ πρόθυμα στήν πορεία ἀπό τήν μισητή Αἴγυπτο στό ποθητό ὄρος τοῦ Θεοῦ.¹⁷

Καί δύο ἄλλα τροπάρια τοῦ Ἀποδείπνου τῆς Μ. Τετάρτης λέγουν: «Τήν νομικήν ἐκπληρώσας πρόσταξιν ὁ πλάκας τὰς νομικὰς, γράψας ἐν Σινᾷ, ἔφαγε μέν τό Πάσχα τό πάλαι καί σκιῶδες, γέγονε δέ Πάσχα, καί μυστική ζωοθυσία» (α' τροπάριο ἡ' ὠδῆς).

«Τό Πάσχα Χριστός ἐστί, τό μέγα καί σεβάσιμον, βρωθείς ὡς ἄρτος, τυθείς δέ ὡς πρόβατον· αὐτός γάρ ἀνήνεκται ὑπέρ ἡμῶν θυσία, αὐτοῦ τό Σῶμα εὐσεβῶς καί αὐτοῦ τό Αἷμα πάντες μυστικῶς μεταλαμβάνομεν» (γ' τροπάριο θ' ὠδῆς).

17. Ἡ Ἐκκλησία μας μέ τήν ὑμνογραφία τῆς μᾶς λέγει: «Οἱ ποθοῦντες τοῦ θεοῦ Πάσχα μετασχεῖν, οὐκ ἀπ' Αἴγυπτου, ἀλλ' ἐκ Σιών ἀρχομένου, τήν τῆς ἀμαρτίας ζύμην ἐξαίρωμεν τῇ μετανοίᾳ· περιζώσωμεν τὰς ὀσφύας ἡμῶν, τῇ νεκρώσει τῶν ἡδονῶν· καλλωπίσωμεν τούς πόδας, ὑποδήμασι κωλυτικοῖς, ἐκ πάσης ὁδοῦ πονηρᾶς, καί στηριχθῶμεν τῇ βακτηρίᾳ τῆς πίστεως· μή ζηλώσωμεν τούς ἐχθρούς τοῦ δεσποτικοῦ Σταυροῦ, θεοποιοῦντες τήν γαστέρα· ἀλλ' ἀκολουθήσωμεν, τῷ διά νηστείας ἡμῖν, τήν κατὰ τοῦ Διαβόλου νίκην ὑποδείξαντι, Σωτῆρι τῶν ψυχῶν ἡμῶν» (Τριώδιον, Πέμπτη Α' Ἐβδόμ. Ἐσπέρας, Ἰδιόμελον Ἀποστίχων).

ΣΥΝΕΧΕΣ ΠΑΣΧΑ

(Κήρυγμα στην Διακαινήσιμο Έβδομάδα)

Εορτάζουμε, φιλέοργοι Χριστιανοί, τό λαμπρό γεγονός τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου μας Ἰησοῦ Χριστοῦ.

Τὴν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου δὲν τὴν εορτάζουμε μόνο τὴν περίοδο αὐτή, ἀλλὰ πάντοτε· πάντοτε ὁ πιστὸς πρέπει νὰ ζεῖ τὴν Ἀνάσταση, γι' αὐτὸ καὶ ἡ Ἐκκλησία μας πάντοτε εορτάζει τό λαμπρὸ αὐτὸ γεγονός τῆς πίστεώς μας καὶ καλεῖ ἡμᾶς τὰ τέκνα τῆς νά δοξάσουμε καὶ νὰ προσκυνήσουμε τὸν ἑνδόξο Ἀναστάντα Κύριο.

Στὰ ὀλίγα λεπτά τοῦ θείου κηρύγματος, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, θά σᾶς πῶ σήμερα, πότε εορτάζουμε τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, πότε ἔχουμε Πάσχα.

1. Ἀνάσταση εορτάζουμε σέ κάθε θεία Λειτουργία. Στὴν θεία Λειτουργία ζοῦμε τό χριστιανικὸ Πάσχα. Σκεφτήκατε ποτέ, γιατί ὁ ἱερεὺς φοράει λαμπρὰ ἐνδύματα στὴν θεία Λειτουργία; Ὅλη τὴν ἐβδομάδα φοράει μαῦρα, γιατί ζεῖ τό πάθος τοῦ Κυρίου. Ἀλλὰ ὅταν ἔρχεται νὰ λειτουργήσει βγάζει τό μαῦρο – τό πένθιμο ράσο του, γιατί θά ζήσει τὴν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου.

Ἀλλὰ τί εἶναι θεία Λειτουργία; Θ. Λειτουργία εἶναι ἡ Κοινωνία τοῦ Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Προσέξτε! Ἡ θεία Λειτουργία δὲν εἶναι μία ἀπλή προσευχή, πού τὴν κάνουμε καὶ στό σπίτι μας, ἀλλὰ εἶναι μία Θυσία· εἶναι Τραπέζι! Εἶναι θεῖο Φαγητό

καὶ θεῖο Ποτό. «Λάβετε, φάγετε, τοῦτό ἐστι τό Σῶμα μου». «Πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες, τοῦτό ἐστι τό Αἷμα μου». Αὐτὸ εἶναι θ. Λειτουργία.

Καὶ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ τὴν εορτάζουμε καὶ τὴν γεύομεθα μέ τὴν θ. Κοινωνία. Αὐτὸ εἶναι τό δικό μας Πάσχα! Τό Πάσχα τῶν Ἑβραίων ἦταν νά φάγουν τὸν Ἄμνο καὶ νὰ περάσουν ἔπειτα τὴν Ἐρυθρὰ θάλασσα, νά διαβοῦν ἀπὸ τὴν Αἴγυπτο στὴν γῆ τῆς Ἐπαγγελίας. Προτύπωση αὐτοῦ τοῦ ἰδικοῦ μας Πάσχα. Τό Πάσχα τό ἰδικό μας, ἀδελφοί μου, εἶναι ἡ βρώση τοῦ θείου Ἄμνου, ἡ θεία Κοινωνία δηλαδή. Ὅταν κοινωνοῦμε τὰ ἄχραντα μυστήρια, τό Σῶμα καὶ τό Αἷμα τοῦ Κυρίου, πού θυσιάστηκε γιὰ ἡμᾶς, τότε, ἀνάλογα βέβαια μέ τὴν καθαρότητά μας, διαβαίνουμε ἀπὸ τὸν θάνατο στὴν ζωὴ, τὴν πραγματικὴ ζωὴ, τὴν συνάντηση μέ τὸν Θεό μας. Αὐτὸ εἶναι πραγματικὴ Ἀνάσταση. Μέ τὴν θεία Κοινωνία, ἀναστημένοι πνευματικὰ ἡμεῖς, γεύομεθα τὴν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου μας· γι' αὐτὸ καὶ ὁ ἱερεὺς ὅταν κοινωνεῖ μέσα στό ἱερό Βῆμα, λέγει ἔπειτα τό «Ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι...».

Ναί, Χριστιανέ! Ὅταν κοινωνεῖς ἔχεις Πάσχα, εορτάζεις τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Κάθε θεία Λειτουργία, λοιπόν, ὅπου οἱ πιστοὶ κοινωνοῦν τό Σῶμα καὶ τό Αἷμα τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ Ἄμνου τοῦ Θεοῦ, εἶναι εορτὴ τῆς ἐνδόξου Ἀναστάσεως Του.¹

1. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος ὀνομάζει «Πάσχα» τὴν θεία Λειτουργία καὶ τὴν θεία Κοινωνία· ἐπομένως πάντοτε ὅταν κοινωνοῦμε ἔχουμε Πάσχα: «Τεσσαρακοστὴ μὲν ἀπαξ τοῦ ἐνιαυτοῦ γίνεται, πάσχα δὲ τρίτον τῆς ἐβδομάδος· ἔστι δ' ὅτε καὶ τέταρτον, μᾶλλον δὲ ὁσάκις ἂν βουλόμεθα. Πάσχα γάρ οὐ νηστεία ἐστίν, ἀλλ' ἡ προσφορά καὶ ἡ θυσία, ἡ καθ' ἑκάστην γινόμενη σῦναξις. Καὶ ὅτι τοῦτό ἐστιν, ἀκουσον τοῦ Παύλου λέγοντος· “Τὸ Πάσχα ἡμῶν ὑπὲρ ἡμῶν ἐτύθη Χριστός”· καὶ “Ὅσάκις ἂν ἐσθίητε τὸν ἄρτον τοῦτον, καὶ τό ποτήριον τοῦτο πίνητε, τὸν θάνατον τοῦ Κυρίου καταγγέλλετε”. Ὡστε ὁσάκις ἂν προσίης μετὰ καθαροῦ συνειδότος, πάσχα ἐπιτελεῖς» (Στὴν ὁμιλία «Κατὰ Ἰουδαίων». Εἰς «Ἄπαντα Ἁγίων Πατέρων» Ἰωάννου Χρυσοστόμου ἔργα τ. 4,611 Β). – Καὶ ὁ Καισαρείας Εὐσέβιος συγκρίνοντας τό ἰουδαϊκὸ καὶ τό Χριστιανικὸ Πάσχα λέγει: «Οἱ μὲν κατὰ Μωϋσέα ἀπαξ τοῦ παντός ἔτους πρόβατον τοῦ Πάσχα ἔθυσον τεσσαρεσκαίδεκάτη τοῦ μηνός τό πρὸς ἐσπέραν· ἡμεῖς δὲ οἱ τῆς Καινῆς Διαθήκης ἐφ' ἑκάστης Κυριακῆς ἡμέρας τό ἑαυτῶν Πάσχα τελοῦντες, αἰεὶ τοῦ Σώματος τοῦ σωτηρίου ἐμφορούμεθα, αἰεὶ τοῦ Αἵματος τοῦ προβάτου μεταλαμβάνομεν... αἰεὶ τὴν πρὸς Θεὸν πορείαν στελλόμεθα, αἰεὶ τὰ διαβατήρια εορτάζομεν. Ταῦτα γάρ πάντα οὐχ ἀπαξ τοῦ ἔτους πράττειν ἡμᾶς, αἰεὶ δὲ καὶ διὰ πάσης ἡμέρας ὁ εὐαγγελικὸς λόγος βούλεται» (Περὶ τῆς τοῦ Πάσχα εορτῆς ζ').

2. Όχι μία φορά τό χρόνο, ἀδελφοί χριστιανοί, ἡ ἑορτή τοῦ Πάσχα, ἀλλά πάντοτε. Κάθε θεία Λειτουργία εἶναι Πάσχα.

Ἰδιαίτερα ὁμως ἡ Κυριακή ἡμέρα εἶναι ἀφιερωμένη στήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ Κύριος ἀναστήθηκε τήν «μίαν τῶν Σαββάτων»,² τήν πρώτη δηλαδή ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος. Εἶναι ἡ ἄλλη ἡμέρα τοῦ Σαββάτου, πού γιά τήν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου ἡμεῖς τήν ὀνομάσαμε Κυριακή.

Ὅπως κάθε Παρασκευή εἶναι ἰδιαίτερα ἀφιερωμένη στό Πάθος τοῦ Χριστοῦ,³ ἔτσι καί κάθε Κυριακή εἶναι ἰδιαίτερα ἀφιερωμένη στήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Οἱ ἀναστάσιμοι ὕμνοι τῆς δημιουργοῦν μία χαρμόσυνη πασχαλινή ἀτμόσφαιρα. Κατά τόν ὄρθρο δέ τῶν Κυριακῶν ἀναπαριστάνεται ἡ ἴδια ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Στήν ἀκολουθία τοῦ ὄρθρου ἀναγιγνώσκεται τό «ἑωθινόν εὐαγγέλιον», πού μιλάει γιά τήν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου καί τίς ἐμφανίσεις Του στούς μαθητές Του. Τό Εὐαγγέλιο αὐτό δέν λέγεται ἀπό τήν ὠραία πύλη τοῦ ἱεροῦ, ἀλλά ἀπό τό δεξιό μέρος τῆς ἁγίας Τραπέζης, πού εἰκονίζει τόν τάφο τοῦ Χριστοῦ· ἐκεῖ, στόν τάφο τοῦ Χριστοῦ, στάθηκε ὁ ἄγγελος μέ λευκά ἱμάτια καί κήρυξε στίς Μυροφόρες ὅτι ἀναστήθηκε ὁ Κύριος. Καί ὁ ἱερεὺς τώρα, μέ τά λαμπρά του ἄμφια, παριστάνει τόν ἄγγελο καί κηρύττει ἀπό τόν τάφο τοῦ Χριστοῦ τήν Ἀνάστασή του. Καί οἱ πιστοί, οἱ «Ἀνάστασιν Χριστοῦ θεασάμενοι», μέ τό ἄκουσμα τοῦ ἑωθινοῦ Εὐαγγελίου καλοῦνται νά προσκυνήσουν τόν Ἀναστάνα Κύ-

ριο. Ὁ ἱερεὺς βγαίνει ἀπό τό ἱερόν Βῆμα – ἀπό τόν τάφο τοῦ Χριστοῦ – κρατώντας τό ἅγιο Εὐαγγέλιο στραμμένο πρός τήν εἰκόνα τῆς Ἀναστάσεως καί ἔρχονται οἱ πιστοί νά τήν προσκυνήσουν. Αὐτό παριστάνει τόν ἐρχομό τοῦ ἀναστημένου Κυρίου μεταξύ τῶν μαθητῶν Του, ἀπό τούς ὁποίους δέχεται τήν προσκύνηση καί τόν ἀσπασμό τῆς ἀγάπης.

Κάθε Κυριακή λοιπόν ἐορτάζουμε τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, ἔχουμε Πάσχα.⁴

3. Ἡ πιό λαμπρή ὁμως ἑορτή τοῦ Πάσχα, ἀγαπητοί ἀδελφοί, ἡ πιό τέλεια ἀναπαράστασή του γίνεται τήν ἴδια τήν ἡμέρα τῆς ἑορτῆς τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ μας. Τήν ἡμέρα αὐτή ἔχουμε τήν ἱστορική ἐπέτειο τοῦ γεγονότος τῆς Ἀναστάσεως.

Εἶναι πιό λαμπρή ἡ ἑορτή τοῦ Πάσχα κατὰ τήν ἐπέτειό του, γιατί γίνονται σ' αὐτή τά προηγούμενα δύο πού εἶπαμε: Καί πέφτει ἡμέρα Κυριακή καί γευόμαστε τόν θεῖο Ἄμνό μέ τήν θεία Κοινωνία.⁵

Ἐκεῖνο ὁμως πού παλαιά ἔκανε πιό λαμπρή τήν ἑορτή τοῦ Πάσχα κατὰ τήν ἐπέτειό της, ἦταν ἡ βάπτισις τῶν κατηγουμένων. Οἱ Χριστιανοί πρῶτα βαπτίζονταν σέ μεγάλη ἡλικία· κατηγοῦνταν πρῶτα καί ἔπειτα βαπτίζονταν. Βαπτίζονταν δέ τήν νύκτα τοῦ Μ. Σαββάτου. Γιατί; Γιατί ἡ βάπτισή μας, ἀγαπητοί ἀδελφοί, εἶναι συμμετοχή στό Πάθος καί τήν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου μας· ὅταν ὁ βαπτιζόμενος βυθίζεται στό ἁγιασμένο νερό συνθάπτεται μαζί μέ τόν Χριστό καί ὅταν

2. Τήν ἐβδομάδα οἱ Ἑβραῖοι καλοῦσαν «Σάββατα» καί τήν τελευταία ἡμέρα τῆς ὀνομάζαν κατ' ἐξοχήν «Σάββατον». «Μία τῶν Σαββάτων» εἶναι ἡ πρώτη ἡμέρα τῆς ἐβδομάδος. «Μία» ἐδῶ σημαίνει «πρώτη»· στήν ἑβραϊκή γλῶσσα τό ἀπόλυτο ἀριθμητικό ταυτίζεται μέ τό τακτικό.

3. Γράφουμε γιά τήν Παρασκευή ὅτι εἶναι «ἰδιαίτερα» ἀφιερωμένη στό Πάθος τοῦ Χριστοῦ, γιατί καί κάθε ἡμέρα κατὰ τήν Ἐκκλησία μας ἐνθυμούμεθα τό σωτήριο Πάθος· δύο καθημερινοί εἰδικοί καιροί προσευχῆς, ἡ Στ' καί ἡ Θ' ὥρα, εἶναι ἀφιερωμένοι στήν Θυσία τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἡ ἕκτη ὥρα, δηλαδή ἡ 12ῃ μεσημβρινή, εἶναι ἡ ὥρα τῆς Σταυρώσεως (Λουκ. 23,44. Ματθ. 27,45)· ἡ ἑνάτη ὥρα, δηλαδή ἡ 3 μ.μ., εἶναι ἡ ὥρα πού ὁ Χριστός παρέδωσε τό πνεῦμα Του στόν Θεόν Πατέρα (Ματθ. 27,46. Λουκ. 23,4).

4. «Καθ' ἐκάστην ἐβδομάδα τήν τοῦ Πάσχα τοῦ ἡμετέρου ἐορτήν κατὰ τήν σωτήριο καί Κυριακήν ἡμέραν ἐπιτελοῦμεν, τοῦ ἀληθινοῦ προβάτου δι' οὗ ἐλυτρώθημεν τά μυστήρια ἀποπληροῦντες...» (Εὐσέβιος Καισαρείας, Περὶ τῆς τοῦ Πάσχα ἐορτῆς ζ', ιβ').

5. Πολλοί πνευματικοί καί σέ δύσκολες περιπτώσεις δίνουν τήν ἄδεια θείας Κοινωνίας τήν ἡμέρα τοῦ Πάσχα. Ἡ θέση αὐτή δέν εἶναι ἐπιπόλαια, ἀλλά ἔχει βάση καί πρέπει νά προσεχθεῖ (Βλέπε καί Ἰωάννου Φουντούλη, Λειτουργικά θέματα Δ' σ. 106.7).

βγαίνει από τό νερό συνανίσταται μέ τό Χριστό.⁶ Τήν νύκτα τοῦ Μ. Σαββάτου ὁ Χριστός εἶναι στόν τάφο καί πρόκειται σέ λίγο νά ἀναστηθεῖ· ἔτσι, κάνοντας οἱ κατηγούμενοι τήν νύκτα αὐτή τό βάπτισμά τους, ἐνοοῦσαν περισσότερο τόν συμβολισμό του. Τό βάπτισμα τῶν κατηγουμένων ἦταν τό πιό λαμπρό γεγονός στήν πρώτη Ἐκκλησία κατά τό Πάσχα. Οἱ νεοφώτιστοι μετά τό βάπτισμά τους ἔρχονταν στόν Ναό καί παρακολουθοῦσαν γιά πρώτη φορά τήν πασχάλια θεία Λειτουργία· καί γι' αὐτούς λεγόταν ὁ ὕμνος, πού ἀκοῦμε μέχρι τώρα τίς ἡμέρες αὐτές, «Ὅσοι εἰς Χριστόν ἐβαπτίσθητε, Χριστόν ἐνεδύσασθε». – Ἡ ἐβδομάδα πού ἀρχίζει μέ τήν Κυριακή τοῦ Πάσχα γιά τούς νεοφωτίστους ἦταν καινούργια ἐβδομάδα καί γι' αὐτό λεγόταν «Διακαινήσιμος». Καί ἔρχονταν λοιπόν οἱ νεοβαπτισμένοι κάθε μέρα τήν Διακαινήσιμο ἐβδομάδα στήν θεία Λειτουργία καί κοινωνοῦσαν κάθε μέρα τό Σῶμα καί τό Αἷμα τοῦ Κυρίου μας.

Ἀλλά καί ἡμεῖς πρέπει νά κάνουμε τό ἴδιο. Γι' αὐτό καί τώρα, κι ἂν δέν ἔγινε βάπτισμα κατηγουμένων τήν νύκτα τοῦ Μ. Σαββάτου, ἡ ἐβδομάδα αὐτή ἐξακολουθεῖ νά ὀνομάζεται Διακαινήσιμος.

Γιά ποιούς Διακαινήσιμος; Γιά ἡμᾶς! Ἡ Μ. Τεσσαρακοστή πρέπει νά θεωρεῖται καί γιά ἡμᾶς, τούς ἤδη βαπτισμένους, σάν μία μαθητεία νά ζήσουμε τό βάπτισμά μας. Ἐεχνᾶμε, ἀδελφοί, τήν χάρη πού πήραμε κατά τό βάπτισ-

μά μας καί γι' αὐτό δέν πηγαίνουμε καλά πνευματικῶς.

Ἄν ζήσαμε, ὅσο τό δυνατόν, τό βάπτισμά μας κατά τό Πάσχα, ἂν ἀναγεννηθήκαμε πνευματικά καί μίλησε μέσα μας τό Εὐαγγέλιο τῆς Λειτουργίας κατά τήν ἡμέρα τοῦ Πάσχα, πού μιλοῦσε γιά πνευματική ἀναγέννηση, τότε εἶναι Διακαινήσιμος ἡ ἐβδομάδα αὐτή καί γιά ἡμᾶς. Ἀκολουθοῦντες λοιπόν καί ἡμεῖς τά βήματα τῶν παλαιότερων νεοφωτίστων ἀδελφῶν μας, λαμβάνουμε κάθε μέρα θεία Κοινωνία τήν Διακαινήσιμο ἐβδομάδα.

Τί σᾶς εἶπα σήμερα μέ τό ταπεινό μου κήρυγμα, ἀγαπητοί ἀδελφοί;

Ἄν θά ἤθελα νά τό ἐκφράσω μέ μία φράση θά ἔλεγα: ΘΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ!

Πάσχα σημαίνει θεία Κοινωνία.

Διακαινήσιμος ἐβδομάδα σημαίνει θεία Κοινωνία.

Ἀδελφοί! Γιά νά φονεύσουμε τά πάθη καί τίς κακίες πού ἐμφωλεύουν μέσα μας, πού προέρχονται ἀπό τόν καταραμένο ἐκεῖνο ἀρχαῖο ὄφι (βλ. Γεν. κεφ. 3), ἄς πίνουμε αὐτό τό θεῖο Ποτό, τήν Θεία Κοινωνία. Ὡ θεῖο Ποτό! «Μεθύσκον με ὡσεὶ κράτιστον»!⁷

Ὡ θεία Κοινωνία! Ὡ τροφή οὐρανια! Συχνή θεία Κοινωνία, ἀδελφοί μου. Τότε ἔχουμε συχνό Πάσχα, διαρκές Πάσχα· Χριστιανικό καί ὄχι ἰουδαϊκό Πάσχα. Πάσχα μέ βρώση καί πόση τοῦ Σώματος καί Αἵματος τοῦ Χριστοῦ μας.

6. Βλ. Ρωμ. 6,3 ἐξ.

7. Ὁ ἱερός Χρυσόστομος λέγει κάπου: «... Πῶς ὄφιν ἡμεῖς τηλικούτον ἔχοντες κατατρώγοντα πάντα τά ἔνδον, δυνασό-μεθ' αὐτὴν γενναῖον τεκεῖν; Πῶς οὖν ταύτης ἀπαλλαγόμεθα τῆς λύμης; Ἄν πίνωμεν ποτόν νεκρῶσαι δυνάμενον τούς ἔνδον σκώληκας καί τούς ὄφεις. Καί ποῖον ἂν εἴη τό ποτόν, φησί, τό τήν ἰσχύν ταύτην ἔχον; Τό τίμιον Αἷμα τοῦ Χριστοῦ, εἰ μετά παρρησίας ληφθεῖ· πᾶσαν γάρ νόσον σβέσαι δυνήσεται τοῦτο» (Εἰς τό κατά Ματθαῖον ὁμιλία Δ').

Η ΑΝΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ

Ἡ Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἀγαπητοί μου ἀναγνώστες, εἶναι θεμελιώδες δόγμα τῆς πίστεώς μας, γιατί ἀποδεικνύει περὶτρανα τὴν θεότητά του καὶ διακηρύττει δυνατὰ τὴν ἦττα τοῦ θανάτου καὶ τῆς ἁμαρτίας, γιατί ἀπὸ τὴν ἁμαρτία προῆλθε ὁ θάνατος. Ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ λοιπὸν εἶναι ἡ ἀπολύτρωσή μας ἀπὸ τὴν φθορά.

Στὴν Παλαιὰ Διαθήκη, ὅπως προφητεύθηκε ἡ ἐνανθρώπηση καὶ ὁ θάνατος τοῦ Χριστοῦ, ἔτσι προφητεύθηκε καὶ προτυπώθηκε καὶ ἡ Ἀνάστασή του ἐκ τῶν νεκρῶν. Θὰ ἀναφέρουμε δύο - τρεῖς μαρτυρίες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, ἀναφερόμενες, κατὰ τὴν ἐρμηνεία τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Χρυσόστομου, στὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ.

Ὁ ἅγιος Χρυσόστομος σὲ μία ὥραία του ὁμιλία *Περί μὴ ἀπογνώσεως καὶ προσευχῆς κατὰ ἐχθρῶν* ὁμιλεῖ γιὰ τὴν στεῖρα γυναῖκα τοῦ Ἀβραάμ καὶ γιὰ τὶς στείρες γυναῖκες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης. Καὶ λέγει ὅτι οἱ γυναῖκες αὐτὲς πού, ἂν καὶ στείρες, ἔτεκαν, διαλαλοῦν τὸ θαῦμα τῆς θαυμαστῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ ἀπὸ τὴν Παρθένο. Καὶ συμβουλεύει τοὺς Χριστιανούς ὁ ἱερός Πατέρας: «Ὅταν σὲ ἐρωτᾷ ὁ Ἰουδαῖος, πῶς ἔτεκε ἡ Μαρία, ἐσύ νὰ τοῦ ἀπαντᾷς· πῶς ἔτεκε ἡ Σάρρα καὶ ἡ Ρεβέκκα καὶ ἡ Ραχὴλ;» Τὴν ἴδια ἰδέα ὁ ἅγιος Χρυσόστομος τὴν λέγει καὶ στὴν ἄλλη του ὥραία ὁμιλία *Περί τοῦ μὴ δημοσιεύειν τὰ ἁμαρτήματα τῶν ἀδελφῶν*, ὅπου λέγει σαφῶς ὅτι «προοδοποιεῖ τῇ Παρθένῳ ἡ στεῖρα... Διὰ τοῦτο αἱ στεῖραι προέλαβον, ἵνα πιστευθῇ τῆς Παρθένου ὁ τόκος» (εἰς ΑΑΠ 20, 349DE). Καὶ στὴν ὁμιλία πού μελετοῦμε, *Περί μὴ ἀπογνώσεως καὶ προσευχῆς κατὰ ἐχθρῶν*, λέγει ὁ Χρυσόστομος ὅτι τὰ θαυμαστά καὶ μεγάλα τῆς Καινῆς Διαθήκης τὰ προετοιμάζουν οἱ τύποι τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης: «Ὅταν μέλλῃ τι θαυμαστόν καὶ μέγα γίνεσθαι θαῦμα, πολλοὶ προτρέχουσι τύποι». Καὶ ἀναφέρει ἕνα ὥραιο παράδειγμα ὁ ἅγιος Πατέρας: «Καθὰπερ βασιλέως εἰσιόντος, προτρέχουσι στρατιῶται, ὥστε μὴ ἄθρόον ἀπαρασκευάστως (= ξαφνικά καὶ ἀπροετοίμαστοι) δέξασθαι τὸν βασιλέα, οὕτω καὶ θαύματος μέλλοντος γίνε-

σθαι παραδόξου, προτρέχουσι τύποι». Καὶ ἐξηγεῖ τό γιατί ὁ ἐρμηνευτής Πατήρ: «Ὅστε ἡμᾶς προμελετήσαντες (ἀπὸ αὐτὰ πού μᾶς προεῖπε μέ τὶς προφητεῖες τῆς καὶ τοὺς τύπους τῆς ἡ Παλαιᾶ Διαθήκης) μὴ ἐκπλαγῆναι ἄθρόον, μηδὲ ἐκστῆναι τῷ παραδόξῳ τοῦ γινομένου» (εἰς ΑΑΠ 20, 349AB).

1. Τό ἴδιο συνέβηκε καὶ μέ τὸν θάνατο, λέγει στὴν συνέχεια ὁ ἅγιος Χρυσόστομος. Ἡ Καινὴ Διαθήκη ὁμιλεῖ γιὰ τὴν ἦττα τοῦ θανάτου μέ τὴν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Μέγα καὶ φοβερό τό γεγονός αὐτό· γι' αὐτό καὶ ἡ Παλαιὰ Διαθήκη προετοιμάζει τὴν ἀνθρωπότητα μέ διαφόρους τύπους καὶ προφητεῖες, ὥστε, ὅταν θὰ συμβεῖ ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, νὰ γίνῃ πιστευτή. Ἐνας τέτοιος τύπος εἶναι αὐτό πού συνέβη μέ τὸν Ἰωνᾶ. Στό πρόσωπο τοῦ Ἰωνᾶ ἀναφέρθηκε καὶ ὁ Ἰησοῦς Χριστός ὁμιλῶντας γιὰ τὴν Ἀνάστασή του (βλ. Μαθθ. 12,39.40. 16,4. «Προέδραμεν Ἰωνᾶς καὶ ἐγύμνασεν ἡμῶν τὴν διάνοιαν», λέγει ὁ Χρυσόστομος. Γιατί, ὅπως ἀκριβῶς τό κῆτος ἐξέβαλε τὸν Ἰωνᾶ μετὰ ἀπὸ τρεῖς ἡμέρες, ἔτσι καὶ τό μνημα ἔδωκε τὸν Χριστό, μὴ βρῖσκοντας σ' αὐτόν ὁ θάνατος, λέγει ὁ Χρυσόστομος, τὴν κατάλληλη τροφή. Καὶ κατάλληλη τροφή γιὰ τὸν θάνατο εἶναι ἡ ἁμαρτία. «Ἀπὸ τὴν ἁμαρτία γεννήθηκε, ἀπὸ τὴν ἁμαρτία ριζοβόλησε καὶ ἀπὸ τὴν ἁμαρτία τρέφεται ὁ θάνατος», λέγει ὁ Χρυσόστομος. Καὶ ἀναφέρει στὴν συνέχεια ἕνα ὥραιο παράδειγμα, ὁ ἅγιος Πατέρας. Ὅπως σὲ κάποιον, λέγει, πού, χωρὶς νὰ τό καταλάβῃ, καταπιεῖ ἕνα βαρὺ πράγμα γιὰ τό στομάχι του, ἕνα λίθο γιὰ παράδειγμα, τότε ἀρχικά μὲν προσπαθεῖ τό στομάχι του νὰ τό χωνέψῃ, ἀλλὰ μετὰ, ἐπειδὴ ἡ βαρεῖα αὐτὴ οὐσία εἶναι ξένη τροφή, γι' αὐτό, τὴν ἀποβάλλει καὶ μαζί μέ αὐτὴν ἀποβάλλει καὶ ὅλες τὶς προηγούμενες τροφές· τό ἴδιο συνέβη καὶ μέ τὸν θάνατο: Κατέπιε, λέγει ὁ Χρυσόστομος, ὁ θάνατος τὸν ἀκρογωνιαῖο λίθο, τὸν Χριστό, καὶ δὲν μπόρεσε νὰ τὸν χωνέψῃ· γι' αὐτό καὶ τὸν ἴδιο τὸν Χριστό τὸν ἔβγαλε ἀπὸ τό βασιλεῖο του καὶ μαζί μέ Αὐτόν ἀπέβαλε καὶ ὅλους τοὺς θανόντες.¹

1. Καταγράφω τό παράδειγμα, ὅπως ἀκριβῶς λέγεται ἀπὸ τὸν ἱερό Πατέρα: «Καθὰπερ οὖν ἐφ' ἡμῶν, ἐπειδὴν λίθον καταπιόμεν οὐκ εἰδότες, τότε μὲν πρῶτον ἐπιχειρεῖ πέψαι τοῦτον ἢ τοῦ στομάχου δύναμις· ἐπειδὴν δὲ εὔρη ἄλλοτρίαν αὐτῷ

2. Ἄλλά ὁμιλοῦσε γιά τήν στείρα Σάρρα καί γιά τίς στειρές γυναῖκες τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὁ Χρυσόστομος. Καί ἡ στειρωση τῶν γυναικῶν αὐτῶν, λέγει τώρα ὁ Πατήρ, ἦταν τύπος τοῦ θανάτου. Προσέχετε, λέγει ὁ Χρυσόστομος στό ἀκροατήριό του, γιατί αὐτό πού θά σᾶς πῶ εἶναι λεπτό θεολογικό θέμα. Θά τούς πεί ὅτι ἡ στειρωθεῖσα μήτρα τῆς Σάρρας καθοδηγεῖ στήν πίστη τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Γιατί, ὅπως αὐτή, ἐνῶ ἦταν νεκρά, ἀναζωογονήθηκε μέ τήν Χάρη τοῦ Θεοῦ καί ἐβλάστησε τό ζωντανό σῶμα τοῦ Ἰσαάκ, ἔτσι καί ὁ Χριστός, ἐνῶ ἀπέθανε, ἀναστήθηκε μέ τήν δική του δύναμη. Καί γιά νά μή φανεῖ ὅτι αὐτό πού λέγει ὁ Χρυσόστομος εἶναι δικό του «βεβιασμένο» νόημα, ἀναφέρει γιά μαρτυρία τόν Ἀπόστολο Παῦλο. Ὁ Ἀπόστολος, ὅταν στήν πρός Ρωμαίους ἐπιστολή του εἶπε γιά τόν Ἀβραάμ «οὐκ ἐνενόησε τήν νεκρωσιν τῆς μήτρας Σάρρας, ἀλλ' ἐνεδυναμώθη τῇ πίστει, δούς δόξαν τῷ Θεῷ, καί πληροφορηθεῖς ὅτι ὁ ἐπήγγελται δυνατός ἐστι καί ποιῆσαι» (Ρωμ. 4,19-21), ὅτι δηλαδή ἀπό νεκρά σώματα θά κάμει νά γεννηθεῖ ζωντανός υἱός, μετά ἀπό αὐτό τό νόημα ὁ Ἀπόστολος μᾶς ὁδηγεῖ στήν πίστη τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ. Γιατί λέγει ὁ Ἀπόστολος στήν συνέχεια: «Οὐκ ἐγράφη δι' ἐκεῖνον μόνον ὅτι ἐλογίσθη αὐτῷ, ἀλλά καί δι' ἡμᾶς». Γιατί; «Οἷς μέλλει» λέγει «λογίζεσθαι τοῖς πιστεύουσιν ἐπί τόν ἐγείραντα Ἰησοῦν τόν Κύριον ἡμῶν ἐκ νεκρῶν» (Ρωμ. 4,23-24). Δηλαδή, σάν νά λέγει ὁ Ἀπόστολος: Ὁ Θεός ἔφερε στήν ζωή τόν Ἰσαάκ ἀπό τό νεκρό σῶμα τῆς Σάρρας, ἀπό τήν στείρα μήτρα της, δηλαδή. Ἔτσι ἀνέστησε καί τόν Ἰησοῦ ἐκ νεκρῶν.

3. Ἄλλά καί ὁ πατριάρχης Ἰακώβ ὁμιλεῖ γιά τόν θάνατο καί γιά τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Εὐλογώντας ὁ γέροντας πατριάρχης τόν υἱό του Ἰούδα, ἀπό τόν ὁποῖο ἐπρόκειτο νά προέλθει κατά σάρκα ὁ Μεσσίας, τοῦ εἶπε: «Ἐκ βλαστοῦ υἱέ μου, ἀνέβης» (Γεν. 49,9). Ὡς «βλαστό» ἐννοεῖ τήν Παρθένο καί

ὑποδηλώνει μέ αὐτή τήν ἔκφραση τήν ἀγνόητα τῆς Μαρίας, λέγει ὁ Χρυσόστομος. Ἔπειτα, ὑπαινισσόμενος ὁ πατριάρχης τόν θάνατο τοῦ Χριστοῦ, λέγει: «Ἀναπεσῶν ἐκοιμήθη ὡς λέων καί ὡς σκύμνος λέοντος, τίς ἐγερεῖ αὐτόν;» Μέ τό «ἐκοιμήθη» παριστάνει τόν θάνατο τοῦ Χριστοῦ ὡς ὕπνο. «Τόν γάρ θάνατον αὐτοῦ κοίμησιν ἐκάλεσε καί ὕπνον», λέγει ὁ Χρυσόστομος. Ἄλλά μέ τόν θάνατο συνδυάζει ὁ πατριάρχης καί τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, γι' αὐτό καί λέγει: «Τίς ἐγερεῖ αὐτόν;». Σάν νά θέλει νά πεί ὅτι κανένας ἄλλος δέν μπορεῖ νά ἐγείρει τόν Ἰησοῦ Χριστό, παρά μόνον ὁ Ἴδιος θά ἐγείρει τόν Ἐαυτό Του. Γι' αὐτό καί ὁ Χριστός ἔλεγε: «Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τήν ψυχὴν μου, καί ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν» (Ἰω. 10,18). Καί ἄλλοτε πάλι ὁ Χριστός εἶπε: «Λύσατε τόν ναόν τοῦτον καί ἐν τρισίν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν» (Ἰω. 2,19). Ἄλλά τί σημαίνει ἐκεῖνο πού εἶπε ὁ πατριάρχης μιλώντας προφητικῶς γιά τόν θάνατο τοῦ Μεσσία «ἀναπεσῶν ἐκοιμήθη ὡς λέων»; Ὡραῖα τό ἐρμηνεύει ὁ Χρυσόστομος: Ὅπως ὁ λέοντας ὄχι μόνον ὅταν εἶναι ξύπνιος, ἀλλά καί ὅταν κοιμᾶται εἶναι φοβερός, ἔτσι καί ὁ Χριστός, ὄχι μόνον πρὶν ἀπό τόν σταυρό, ἀλλά καί σ' αὐτόν τόν σταυρό καί σ' αὐτόν τόν θάνατό Του ἦταν φοβερός καί ἔκανε τόσο μεγάλα θαύματα. Ἔκανε, γιά παράδειγμα νά στρέψει τήν τροχιά του ὁ ἥλιος, νά σχιστοῦν οἱ βράχοι, νά κλονιστεῖ ἡ γῆ, νά σχισθεῖ τό καταπέτασμα, νά τρομάξει ἡ γυναίκα τοῦ Πιλάτου καί νά προκληθεῖ κρίση συνειδήσεως στόν Ἰούδα. Τότε, κατά τόν θάνατο τοῦ Χριστοῦ, τό σκότος ἐτύλιξε τήν οἰκουμένη καί φάνηκε ἡ νύχτα κατά τήν μεσημβρία. Τότε καταλύθηκε ἡ τυραννίδα τοῦ θανάτου καί ἀναστήθηκαν πολλά σώματα ἁγίων νεκρῶν (βλ. Ματθ. 27,51-53). Αὐτά τά προεῖπε ἀπό παλαιά ὁ πατριάρχης καί ἔδειξε ὅτι καί κατά τήν σταύρωσή Του ὁ Χριστός θά εἶναι φοβερός. «Ἀναπεσῶν», λέγει, «ἐκοιμήθη ὡς λέων» (βλ. Ὁμιλία εἰς τό «Πάτερ εἰ δυνατόν...», εἰς ΑΑΠ 29,16D ἐξ., σελ. 197 ἐξ.).

οὔσαν τροφήν, ὁμιλήσασα ἐπί πλέον αὐτῷ τῇ πεπτικῇ δυνάμει, ἐκεῖνον μὲν οὐ διαφθείρει, τήν δέ ἐαυτῆς ἀπόλλυσιν ἰσχύν, ὄθεν οὐδέ τήν προτέραν δύναται κατέχειν τροφήν, ἀλλά ἀπονήσασα κἀκείνην αὐτῷ συνεξεμεῖ μετά πολλῆς τῆς ὀδύνης· οὕτω καί ἐπί τοῦ θανάτου γέγονε. Κατέπε τόν λίθον τόν ἀκρογωνιαῖον, καί οὐκ ἴσχυσεν αὐτόν πέσαι· ἠσθένησεν αὐτοῦ πᾶσα ἡ δύναμις· διὰ τοῦτο μετ' αὐτοῦ καί τήν λοιπήν, ἣν εἶχε, συνεξέβαλε τροφήν, τῶν ἀνθρώπων συνεξεμέσας τήν φύσιν. Οὐδέ γάρ ταύτην κατασχεῖν δυνήσεται λοιπόν εἰς τέλος» (Ὁμιλία Περί μὴ ἀπογνώσεως καί προσευχῆς κατά ἐχθρῶν, εἰς ΑΑΠ 20,357C).

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΓΟΥΡΥΝΟΣ ΚΑΙ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ ΙΕΡΕΜΙΑΣ

Πρός τόν ἱερό Κλῆρο, τόν εὐσεβῆ Λαό καί τούς ὀσιωτάτους Μοναχούς
καί Μοναχές τῆς Ἱερᾶς αὐτοῦ Μητροπόλεως

Κυριακή Βαΐων σήμερα, ἀγαπητοί μου ἀδελφοί. Τήν ἄλλη Κυριακή ἔχουμε τό Πάσχα. Τό Πάσχα εἶναι ἡ μεγαλύτερη ἑορτή τοῦ Χριστιανισμοῦ, ἀλλά δέν τήν τιμοῦν ὄλοι ὅπως πρέπει. Ἄλλοι κάνουν Πάσχα μέ ἰουδαϊκό καί ἄλλοι μέ κοσμικό καί εἰδωλολατρικό τρόπο. Γι' αὐτό σήμερα θά σᾶς πῶ τέσσερα πράγματα γιά νά ἑορτάσουμε τό Πάσχα χριστιανικά, ὅπως ἀρμόζει σέ χριστιανούς Ὁρθοδόξους.

1. Σάν σήμερα ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός μπῆκε στά Ἱεροσόλυμα γιά τελευταία φορά. Καί ὅλος ὁ κόσμος, πού εἶχε συγκεντρωθεῖ στήν πόλη αὐτή γιά τήν ἑορτή τοῦ Πάσχα καί εἶχε ἀκούσει γιά τήν ἀνάσταση τοῦ Λαζάρου, βγήκε νά ὑποδεχθεῖ τόν Χριστό μέ ἐνθουσιασμό, ὡς τόν νικητή τοῦ θανάτου, καί, κρατώντας κλαδιά ἀπό φοίνικες στά χέρια, φώναζαν: «Ὡσαννά, εὐλογημένος ὁ ἐρχόμενος ἐν ὀνόματι Κυρίου». Αὐτό τό πρῶτο νά κάνουμε καί ἐμεῖς, ἀδελφοί. Νά πιστεύουμε καί νά ὁμολογοῦμε τόν Ἰησοῦ Χριστό ὡς Θεό καί Σωτήρα μας καί νά λέγουμε τό «Ὡσαννά», δηλαδή «Δόξα Σοι ὁ Θεός»!

2. Τόσο ἐνθουσιασμό εἶχαν πολλοί Ἰουδαῖοι γιά τόν Χριστό, πού ἐρχόταν στά Ἱεροσόλυμα, ὥστε ἔβγαζαν τά ροῦχα τους γιά νά τά πατήσει ὁ Χριστός.¹ Ὑπάρχει ἕνα ροῦχο, ἀδελφοί μου, βρωμερό ροῦχο, πού ἔχει κολλήσει πάνω μας, ἀλλά πρέπει νά τό βγάλουμε καί νά τό πετάξουμε. Εἶναι τό ἔνδυμα τῆς ἁμαρτίας. Αὐτό τό ἔνδυμα τό πετάμε μέ τήν ἱερή Ἐξομολόγηση. Ἄς

πᾶμε νά ἐξομολογηθοῦμε, χριστιανοί, τά κρίματά μας, πού μᾶς ἔβαλε ὁ τρισκατάρατος νά κάνουμε καί ἄς ἀρχίσουμε καινούργια ζωή μέ καινούργιο ροῦχο, τό ἔνδυμα τοῦ Χριστοῦ. «Χριστόν ἐνεδύσασθε», ὅπως μᾶς λέει ὁ ἀπόστολος Παῦλος καί ψέλνουμε ἐδῶ στήν Ἐκκλησία μας.

3. Τό Εὐαγγέλιο, ἀγαπητοί μου, σήμερα Κυριακή τῶν Βαΐων μᾶς εἶπε ὅτι στήν Βηθανία, πού πῆγε ὁ Χριστός, ἔκαναν δεῖπνο μαζί Του. Τό ἴδιο νά κάνουμε καί ἐμεῖς. Νά πᾶμε στό Δεῖπνο, πού ἐτοιμάζει ὁ Χριστός γιά μᾶς. Καί αὐτό τό Δεῖπνο εἶναι ἡ Θεία Κοινωνία. Νά πᾶτε νά κοινωνήσετε, χριστιανοί μου, καί νά κοινωνᾶτε τακτικά, ἀφοῦ ὅμως πρῶτα βγάλετε μέ τήν ἐξομολόγηση τό ροῦχο τῆς ἁμαρτίας, πού εἶπαμε.

4. Τό σημερινό πάλι Εὐαγγέλιο, ἀδελφοί, ἔλεγε ὅτι φίλεψαν τόν Χριστό. Ἄλλά θά πείτε: Ποῦ εἶναι ὁ Χριστός νά πᾶμε καί ἐμεῖς νά ἀγοράσουμε πολύτιμα πράγματα καί νά Τοῦ τά δώσουμε; Χριστιανοί μου, ὁ Ἰδιος ὁ Χριστός μᾶς εἶπε ὅτι, ἂν δίνουνε σέ ἕνα πτωχό καί ἀνήμπορο ἄνθρωπο μιά βοήθεια εἶναι σάν νά τήν δίνουμε σ' Αὐτόν τόν Ἰδιο.²

Λοιπόν: Χριστιανικό Πάσχα σημαίνει καί νά βοηθήσουμε τούς πτωχοῦς καί ἄρρωστους ἀδελφούς μας. Καί ὑπάρχουν πολλοί τέτοιοι στήν ἐπαρχία μας. Στά Γραφεῖα τῆς Μητροπόλεως καταφθάνουν πολλοί πού μᾶς ζητοῦν βοήθεια καί μοῦ καίγεται ἡ καρδιά, γιατί δέν ἐπαρκοῦμε νά τούς βοηθήσουμε. Γι' αὐτό σήμερα, ἀκολου-

1. Βλ. Ματθ. 12,8.

2. Βλ. Ματθ. 25,40.

Θοῦντες τὴν καλὴ τακτικὴ τοῦ μακαριστοῦ Ποιμενάρχου μας κυροῦ Θεοφίλου – ἃς ἔχουμε τὴν Εὐχὴ Του –, θὰ βγάλουμε δίσκο ὑπὲρ τῶν πτωχῶν καὶ πασχόντων ἀδελφῶν μας. Σᾶς παρακαλῶ ἐνισχύσατε μὲ τὴν συνδρομὴ σας, ὅσο μπορεῖ ὁ καθένας, τὸ Γενικὸ Φιλόπτωχο Ταμεῖο τῆς Μητροπόλεως μας γιὰ τὸ Φιλανθρωπικὸ του ἔργο.

Τέσσερα πράγματα σᾶς εἶπα, ἀδελφοί μου, σήμερα γιὰ ἓνα καλὸ χριστιανικὸ Πάσχα. Πρῶτον, νὰ πιστεύουμε στὸν Χριστὸ καὶ πάντα νὰ τὸν δοξάζουμε μὲ τὸ Ὡσαννά· δεύτερον, νὰ ἐξομολογηθοῦμε τὰ ἁμαρτήματά μας· τρίτον, νὰ κοινωνήσουμε τὰ Ἄχρα-

ντα Μυστήρια καὶ τέταρτον νὰ βοηθᾶμε τοὺς πτωχοὺς καὶ ἀδύνατους ἀδελφούς μας. Ἄς μὴν τοὺς γνωρίζουμε, εἶναι ἀδελφοί μας. Ἐχουμε ὅλοι τὸν Ἰδιο Πατέρα τὸν Θεὸ καὶ τὴν Ἰδια Μητέρα τὴν Παναγία. Τὸ ἴδιο χῶμα τῆς γῆς θὰ μᾶς δεχθεῖ ὅλους!

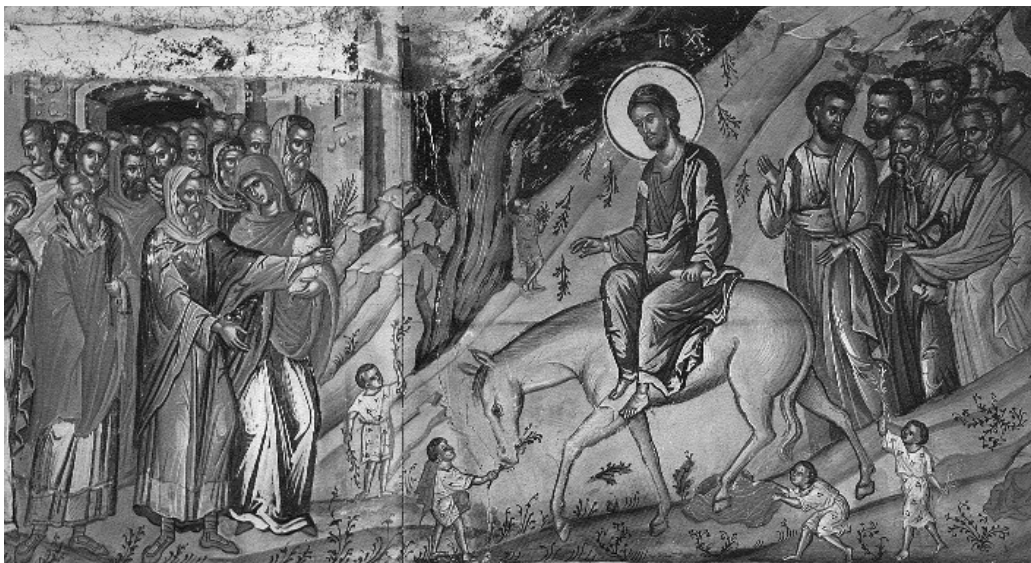
Σᾶς εὐχομαι καλὸ καὶ εὐλογημένο Πάσχα μὲ υγεία καὶ πᾶσαν τοῦ Θεοῦ τὴν εὐλογία,

† Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
ΓΟΥΡΥΝΟΣ & ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ

ΙΕΡΕΜΙΑΣ

Σημείωση: 1) Ἡ παρούσα ἐγκύκλιος νὰ ἀναγνωσθεῖ κατὰ τὴν ὥρα τοῦ Κοινωνικοῦ. Στὸ περιεχόμενο τοῦ δίσκου – ὅπως ἀκριβῶς ἔγραφε καὶ ὁ Μακαριστὸς ἅγιος προκατόχος μου – νὰ προσθεθεῖ καὶ ἓνα σεβαστὸ ποσόν, κατὰ τὴν δυνατότητα τῆς κάθε ἐνορίας, ἀπὸ τὸ ταμεῖο τοῦ ἱεροῦ Ναοῦ, καὶ νὰ σταλεῖ τὸ ταχύτερον δυνατόν διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς στὰ Γραφεῖα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως εἰς Δημητσάνα.

2) Τὴν Μ. Πέμπτη τὸ βράδυ, κατὰ τὴν Ἀκολουθία τῶν Παθῶν, σέ συνεννόηση μὲ τοὺς ἐπιτρόπους, μετὰ τὴν ἔξοδο τοῦ Ἑσταυρωμένου, θὰ περιαχθεῖ δίσκος, ὅπως κάθε χρόνο, ὑπὲρ τοῦ Παναγίου Τάφου. Καὶ αὐτὸ τὸ ποσόν θὰ ἀποσταλεῖ ὁμοίως διὰ ταχυδρομικῆς ἐπιταγῆς στὰ Γραφεῖα τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως στὴν Δημητσάνα.

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΟ ΕΓΚΥΚΛΙΟ ΚΗΡΥΓΜΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ

Παρακαλώ, τό παρακάτω κήρυγμα νά αναγνωσθεῖ εὐκρινῶς στό Ἐκκλησίασμα τήν σημειούμενη Κυριακή. Τά ἐβδομαδιαία αὐτά κηρύγματα στό σύνολό τους ἀποτελοῦν μία Ὁρθόδοξη Κατήχηση, διά τούς ἱερεῖς καί τούς χριστιανούς τῆς Μητροπόλεώς μας.

Ἀδελφοί μου χριστιανοί,
ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ!

Ἡ Ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ εἶναι ἀληθινή καί ὄχι ψεύτικη καί θέλω σήμερα νά σᾶς πῶ μερικές ἀποδείξεις ὅτι πραγματικά ἀναστήθηκε ὁ Χριστός μας.

1. Σάν πρώτη ἀπόδειξη θά ἔλεγα ὅτι τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ τήν ἀναφέρουν καί οἱ τέσσερις Εὐαγγελιστές στά Εὐαγγέλιά τους. Ἔχει σημασία αὐτό πού λέγω, γιατί τά Εὐαγγέλια γράφτηκαν ἀπό τό 50 ἕως τό 100 μ.Χ. Γράφτηκαν δηλαδή ἀπό ἀνθρώπους κοντά στά χρόνια πού ἔζησε ὁ Χριστός, ἀπό ἀνθρώπους πού εἶδαν καί ἄκουσαν οἱ ἴδιοι τά γεγονότα τῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ. Κάθε Εὐαγγελιστής βέβαια γράφει κατά τόν δικό του τρόπο οὔτε καί ὅλοι οἱ Εὐαγγελιστές γράφουν τά ἴδια πράγματα. Γιά τήν Σταύρωση ὅμως καί τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ γράφουν καί οἱ τέσσερις Εὐαγγελιστές, γιατί αὐτά τά δύο, ὁ Σταυρός καί ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, εἶναι βασικά γιά τήν πίστη μας καί τήν σωτηρία μας θέματα. Οἱ Ἀπόστολοι εἶναι οἱ ἴδιοι μάρτυρες τοῦ Πάθους καί τῆς Ἀνάστασης τοῦ Χριστοῦ (βλ. Πράξ. 1,22).

2. Σάν δεύτερη ἀπόδειξη γιά τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ θά πῶ τόν κενό τάφο Του. Ὁ τάφος τοῦ Χριστοῦ εἶχε πάνω του ἕνα μέγα λίθο καί ἐφρουρεῖτο ἀπό στρατιῶτες, γιά νά μήν ἔλθουν τάχα οἱ μαθητές

τοῦ Χριστοῦ καί κλέψουν τό Σῶμα Του καί ποῦν ὅτι ἀναστήθηκε. Ἀλλά ξημερώματα τῆς Κυριακῆς βρέθηκε ἄδειος ὁ τάφος καί κυλισμένος ὁ ἀπό πάνω του λίθος. Τόν ἄδειο τάφο τόν εἶδαν οἱ Μυροφόρες γυναῖκες, πού ἦρθαν νά ἀρωματίσουν τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλά καί οἱ ἐχθροί τοῦ Χριστοῦ δέν ἀρνήθηκαν τόν κενό τάφο, γιατί ἦταν ἕνα φανερό γεγονός. Τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ δέν ἦταν στόν τάφο, ἀλλά κανένας δέν εἶδε πότε ἀναστήθηκε ὁ Χριστός. Δέν ἀναστήθηκε ὁ Χριστός ὅταν ὁ ἄγγελος κύλισε τόν λίθο ἀπό τόν τάφο (Ματθ. 28,2), ἀλλά ἐνωρίτερα. Εἶναι μυστήριο ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, ὅπως θεῖο μυστήριο εἶναι καί ἡ Γέννησή Του ἀπό τήν Παναγία μας.

Εἶπα ὅτι ὁ ἄδειος τάφος τοῦ Χριστοῦ εἶναι ἐπιχείρημα γιά τήν Ἀνάστασή Του γιά τόν ἐξῆς λόγο: Οἱ στρατιῶτες, πού φύλαγαν τόν τάφο, γιά νά κρύψουν τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, ὅταν ὁ τάφος βρέθηκε ἄδειος, ἀφοῦ πληρώθηκαν ἀπό τούς ἀρχιερεῖς τῶν Ἰουδαίων (Ματθ. 28,12-15), εἶπαν τόν μῦθο ὅτι οἱ μαθητές ἦρθαν τήν νύκτα, τήν ὥρα πού αὐτοί κοιμοῦνταν, καί ἐκλεψαν τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἀλλά, στρατιῶτες, γιατί κοιμηθήκατε; Γι' αὐτό, γιά νά φρουρεῖτε τόν τάφο, δέν ταχθήκατε ἀπό τόν ἄρχοντα; Καί πῶς τό λέτε ἐλεύθερα ὅτι κοιμηθήκατε, χωρίς νά φοβᾶστε τήν τιμωρία, ἀφοῦ δέν κάνατε τό καθήκον σας; Ἀλλά κοιμηθήκατε ὅλοι οἱ στρατιῶτες, χωρίς νά παραινεῖτε δύο ἢ ἕστω καί ἕνα ἀγρυπνος γιά τόν φόβο τῆς κλοπῆς; Ἀλλά καί τόσο βαρῦ

ΰπνο είχατε όλοι σας, χωρίς νά ζυπνήσει έστω και ένας σας από τόν κρότο πού έγινε, όταν αποκυλίστηκε ό μεγάλος και βαρύς λίθος τού μνήματος; Ένα άλλο, σοβαρό πάλι, θέλουμε νά πούμε έδω: Ο κλέφτης άρπάζει γρήγορα αυτό πού θέλει και φεύγει χωρίς καθυστερήσεις. Άλλά από τά Ευαγγέλια μαθαίνουμε μιά λεπτομέρεια, πού είναι σημαντική: Όταν ό Πέτρος έφτασε στον κενό τάφο και μπήκε μέσα σ' αυτόν, είδε πάνινες λουρίδες στό έδαφος και τό σουδάριο, μέ τό όποιο είχαν δέσει τό κεφάλι τού Χριστού, νά μήν είναι μαζί μέ τίς λουρίδες, αλλά σέ μιά μεριά τυλιγμένο χωριστά (Ιωάν. 20,7). Και έρωτούμε: Άν οί μαθητές ήρθαν νά κλέψουν τάχα τό Σώμα τού Χριστού, πού βρήκαν τόν χρόνο νά ξετυλίξουν τά ρούχα από τό Σώμα Του για νά τό κλέψουν γυμνό και νά τυλίξουν έπειτα πάλι τό σουδάριο σέ άλλο μέρος χωριστά; Πόσο άνόητη είναι πραγματικά ή άπιστία!...Τίποτε! Ο κενός τάφος τού Χριστού αποδεικνύει δυνατά τήν Άνάστασή Του!

3. Η Άνάσταση τού Χριστού μās είναι ακόμη πιστευτή γιατί μās άγγέλθηκε κατά πρώτον από ούράνια όντα, από τούς άγγέ-

λους. Άγγελος είπε στις Μυροφόρες γυναίκες νά πούν στους μαθητές για τήν Άνάσταση τού Χριστού (βλ. και Μαθθ. 28,6-7. Μάρκ. 16,6-7. Λουκ. 24,5-7).

Έτσι, αγαπητοί μου άδελφοί, από τήν αρχή ή Άνάσταση τού Χριστού δέν μās εμφανίζεται σαν ένα μυθώδες φαινόμενο, αλλά είναι ένα πραγματικό γεγονός, τό όποιο καλούμαστε νά δεχθούμε και νά τό πιστεύσουμε. Οί Μυροφόρες γυναίκες τό πίστευσαν. Μπορούμε, αν θέλουμε, και νά μή τό πιστεύσουμε. Οί μαθητές στην αρχή δέν πίστευσαν τίς γυναίκες, πού τούς άνήγγειλαν τήν Άνάσταση τού Χριστού (Μάρκ. 16,10.11.14. Λουκ. 24,11). Η έλευθερία τού ανθρώπου είναι σεβαστή. Ούτε ό άναστημένος Κύριος αναγκάζει τούς ανθρώπους μέ πολυάριθμα θαύματα για νά πιστεύσουν τήν Άνάστασή Του. Καλεϊ τόν καθένα σέ πίστη.

Μέ πολλές ευχές και αγάπη Χριστού,

† Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
ΓΟΥΡΥΝΟΣ & ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ

ΙΕΡΕΜΙΑΣ

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΟ ΕΓΚΥΚΛΙΟ ΚΗΡΥΓΜΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΟΥ

Παρακαλῶ, τό παρακάτω κήρυγμα νά ἀναγνωσθεῖ εὐκρινῶς στό Ἐκκλησίασμα τήν σημειούμενη Κυριακή. Τά ἐβδομαδιαία αὐτά κηρύγματα στό σύνολό τους ἀποτελοῦν μία Ὁρθόδοξη Κατήχηση, διά τούς ἱερεῖς καί τούς χριστιανούς τῆς Μητροπόλεώς μας.

Ἀδελφοί μου χριστιανοί,
ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ!

Στό προηγούμενο κήρυγμα εἶπαμε ὅτι ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ μας εἶναι ἀληθινή καί ὄχι ψεύτικη καί ὡς ἐπιχειρήματα γι' αὐτό εἶπαμε, ὅτι αὐτή ἀναφέρεται καί ἀπό τούς τέσσερις Εὐαγγελιστές, ὅτι μᾶς ἀγγέλθηκε κατὰ πρῶτον ἀπό οὐράνια ὄντα, ἀπό τούς ἀγγέλους, ἀλλά καί ὁ κενός τάφος τοῦ Χριστοῦ, εἶπαμε, ἀποτελεῖ μεγάλο ἐπιχείρημα τῆς Ἀνάστασής Του. Προχωροῦμε σήμερα καί λέγουμε ὅτι ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ φαίνεται πιστευτή καί ἀπό τίς ἐμφανίσεις τοῦ Ἰδιοῦ τοῦ ἀναστημένου Χριστοῦ μας:

1. Κατά πρῶτον ὁ ἀναστάς Ἰησοῦς Χριστός φανερώθηκε στήν Μαρία τήν Μαγδαληνή κοντά στό μνήμα, ἀλλά αὐτή δέν τόν ἀνεγνώρισε καί τόν νόμισε γιά τόν κηπουρό. Ὅταν ὅμως ὁ Ἰησοῦς τήν κάλεσε μέ τό ὄνομά της «Μαρία!», ἐκείνη ἀμέσως τοῦ ἀπάντησε «Ραββουνί!», δηλαδή, «καλέ μου διδάσκαλε!». «Μή μου ἄπτου», τῆς εἶπε Ἐκεῖνος, γιατί ἡ Μαρία ἔπεσε ἀμέσως κάτω καί ἀγκάλιασε τά πόδια τοῦ Χριστοῦ (Ἰωάν. 20,13-17. Ματθ. 28,9).

Ἄς παρατηρήσουμε ὅτι ἡ Μαρία ἡ Μαγδαληνή δέν ἀναγνώρισε τόν Ἰησοῦ ἀμέσως, ἀλλά μόνο ὅταν Αὐτός τήν κάλεσε μέ τό ὄνομά της. Ἀπό αὐτό φαίνεται ὅτι μόνο ὅσοι ἔχουν προσωπική κοινωνία μέ τόν Χριστό καί τόν ἔχουν κάνει «Ραββουνί», μόνο αὐτοί τόν γνωρίζουν. Ὁ Ἰησοῦς Χρι-

στός μᾶς γίνεται γνωστός μόνο ἂν τόν ἀγαπήσουμε.

Μέ τό «Μή μου ἄπτου», πού εἶπε ὁ Ἰησοῦς Χριστός στήν Μαρία, ἤθελε νά διδάξει σ' αὐτήν ὅτι πλέον εἶναι στήν δόξα Του, ὅτι εἶναι Θεός καί ἀνήκει ὄχι μόνο σ' αὐτήν καί τούς μαθητές Του, ἀλλά καί σέ ὅλο τόν κόσμο. Ἐπομένως πρέπει νά τόν πλησιάζουν μέ τόν προσήκοντα σεβασμό.

2. Ἄλλη ἐμφάνιση τοῦ ἀναστημένου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἔχουμε πρὸς τούς δύο μαθητές του, τόν Κλεόπα καί τόν Λουκᾶ, κατὰ τήν πορεία τους ἀπό τήν Ἱερουσαλήμ πρὸς τήν μικρή πόλη Ἐμμαούς (βλ. Λουκ. 23,13-35). Καί πάλι αὐτοί οἱ δύο μαθητές δέν τόν ἀναγνώρισαν. Γιατί; Γιατί ὁ Χριστός θέλει τήν πίστη μας προτοῦ νά μᾶς φανερωθεῖ. Καί ἐρμηνεύοντας σ' αὐτούς τούς δύο μαθητές ὁ Χριστός τήν Παλαιά Διαθήκη, πού μιλάει γι' Αὐτόν, τούς βοήθησε νά ἔρθει σιγά - σιγά στήν καρδιά τους ἡ πίστη καί νά γευθοῦν τήν παρουσία Του. Ἀλλά πρό παντός αὐτοί οἱ δύο μαθητές ἀναγνώρισαν τόν Ἰησοῦ ἀπό τέσσερις πράξεις, πού τέλεσε μπροστά τους, μέσα στό σπίτι πού μπῆκαν. Εἶναι αὐτές οἱ ἴδιες πράξεις πού τέλεσε πρῶτα σέ ὅλους τούς μαθητές Του τήν Μεγάλη Πέμπτη κατὰ τόν Μυστικό Δεῖπνο. Οἱ πράξεις αὐτές τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μᾶς ὑπενθυμίζουν τόν Θάνατό Του καί τήν Ἀνάστασή Του μέχρις ὅτου ἔρθει μέ τήν δεύτερή Του παρουσία (βλ. Α' Κορ. 11,26). Εἶναι οἱ ἑξῆς τέσσερις πράξεις: (α) Πῆρε ἓνα τεμάχιο ἄρτου, (β)

εὐχαρίστησε, (γ) τό ἔκοψε καί (δ) τό ἔδωσε σ' αὐτούς. Τήν Μεγάλη Πέμπτη ὁ Χριστός, ὅταν ἔδωσε τόν εὐλογημένο Ἄρτο στους μαθητές του, εἶπε καί τά ἐξῆς λόγια: «Λάβετε, φάγετε τοῦτό ἐστι τό Σῶμα μου.» Στήν περίπτωσή μας ὅμως ἐδῶ στους Ἑμμαούς ὁ Χριστός δέν ἦταν ἀνάγκη νά πεῖ αὐτά τά λόγια, γιατί οἱ δύο μαθητές τόν ἀναγνώρισαν ἀμέσως ἀπό τίς τέσσερις κινήσεις πού ἔκανε. Αὐτό εἶναι πίστη! Τότε ὁ Χριστός ἔγινε ἀφαντος ἀπ' αὐτούς. Πίστη στόν Χριστό σημαίνει γενικά αὐτά τά τέσσερα: Νά πιστεύουμε (α) ὅτι Αὐτός ἔκανε τόν κόσμον ἀπό τό τίποτε («ἐξ οὐκ ὄντων», ὅπως τό λέγει ἡ Γραφή, Β' Μακ. 7,28)· (β) ὅτι γεννήθηκε παρθενικά ἀπό τήν Παναγία μας· (γ) ὅτι πέθανε γιά μᾶς καί ἀναστήθηκε ἀπό τούς νεκρούς καί (δ) ὅτι στήν Θεία Λειτουργία μεταβάλλεται ὁ ἄρτος καί ὁ οἶνος σέ Σῶμα καί Αἷμα Χριστοῦ.

3. Τρίτη ἐμφάνιση τοῦ ἀναστημένου Χριστοῦ ἔχουμε στόν Σίμωνα Πέτρο. Αὐτό τό εἶπαν οἱ δύο παραπάνω μαθητές, ὁ Λουκᾶς καί ὁ Κλεόπας, στους ἄλλους μαθητές (βλ. Λουκ. 24,34), ἀλλά μᾶς τό λέγει καί ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Α' Κορ. 15,4-5).

4. Ἡ τέταρτη ἐμφάνιση τοῦ ἀναστάντος Κυρίου μας ἔγινε στους Δώδεκα μαθητές τό βράδυ τῆς ἡμέρας τῆς Ἀνάστασης (βλ. Λουκ. 24,36-49. Ἰωάν. 20,19-23). Ἐνῶ οἱ μαθητές ἦταν κάπου συγκεντρωμένοι μέ κλειστές τίς πόρτες γιά τόν φόβο τῶν Ἰουδαίων, ἦρθε ὁ ἀναστημένος Χριστός ἀνάμεσά τους καί τούς εἶπε «Εἰρήνη ὑμῖν». Καί λέγοντας αὐτό τούς ἔδειξε τά ματωμένα χέρια καί τήν πλευρά Του. Αὐτή εἶναι ἡ εἰρή-

νη τοῦ Θεοῦ, «πού εἶναι ἀσύλληπτη στό ἀνθρώπινο μυαλό» καί πού «θά διαφυλάξει τίς καρδιές καί τίς σκέψεις μας κοντά στόν Ἰησοῦ Χριστό», ὅπως θά τό πεῖ ἀργότερα ὁ ἀπόστολος Παῦλος (Φιλ. 4,7). Καί ἡ εἰρήνη αὐτή τοῦ ἀναστημένου Χριστοῦ στους μαθητές τούς ἔδωσε χαρά. «Ἐχάρησαν οὖν οἱ μαθηταί ἰδόντες τόν Κύριον» (Ἰωάν. 20,20). Εἶναι ἡ χαρά πού νοιώθουμε καί ἡμεῖς τό Πάσχα λέγοντες: «Αὕτη ἡ ἡμέρα ἦν ἐποίησεν ὁ Κύριος ἀγαλλιασώμεθα καί εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ»!

Ἐπειτα ὁ Χριστός ἀνέθεσε στους μαθητές του μία ἀποστολή: Νά δίνουν τήν ἄφεση τῶν ἁμαρτιῶν σέ ὅσους μετανοοῦν. «Ὅπως ὁ Πατέρας ἔστειλε ἐμένα – τούς εἶπε – ἔτσι κι ἐγώ στέλνω ἐσᾶς». Γιά νά δυναμωθοῦν δέ οἱ Ἀπόστολοι καί οἱ διάδοχοί τους νά ἐκπληρώνουν αὐτή τήν ἀποστολή, τούς ὑποσχέθηκε ὁ Χριστός ὅτι θά τούς στείλει τό Ἅγιο Πνεῦμα (Λουκ. 24,49. Πράξ. 1,8). Ὁ εὐαγγελιστής Ἰωάννης μάλιστα εἶναι πιό σαφής σ' αὐτό μέ τό νά λέγει ὅτι ἤδη ὁ Χριστός ἔδωσε στους Ἀποστόλους τό Ἅγιο Πνεῦμα φυσώντας στά πρόσωπά τους καί λέγοντας: «Λάβετε Πνεῦμα Ἅγιον» (Ἰωάν. 20,22-23).

Ἀλλά θά συνεχίσουμε περί τῶν ἄλλων ἐμφανίσεων τοῦ ἀναστάντος Χριστοῦ μας τήν ἐπόμενη Κυριακή.

Μέ πολλές εὐχές καί ἀγάπη Χριστοῦ,

† Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ
ΓΟΥΡΥΝΟΣ & ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ

ΙΕΡΕΜΙΑΣ

ΠΑΣΧΑΛΙΟΣ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΣΤΟΥΣ ΠΑΤΕΡΕΣ ΑΡΧΙΕΡΕΙΣ

Σεβασμιώτατε Πάτερ καί Δέσποτα,
Χριστός Ἀνάστη!

Λαμβάνων ὑπ' ὄψιν ὅτι τό ἡμέτερον Πάσχα εἶναι ὁ Δεῖπνος εἰς τόν γάμον τοῦ Ἀρνίου (Ἀποκ. 19,9), τό Μυστήριον δηλαδή τῆς Θείας Εὐχαριστίας, τό ὁποῖον κατά τούς πρώτους αἰῶνας ἐτέλει ἀποκλειστικῶς ὁ Ἐπίσκοπος, καί προεικονίζεται ἀπό τό Ἰουδαϊκόν Πάσχα, τό ὁποῖον ἐδήλου εἶτε τήν ὑπερπήδησιν τοῦ ἐξολοθρευτοῦ Ἀγγέλου ἐκ τῶν οἰκιῶν τῶν βεβαμμένων μέ τό Αἷμα τοῦ ἀμνοῦ εἶτε τήν διάβασιν ἐκ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης,

Σᾶς εὐχομαι ταπεινῶς καί ἐγκαρδίως τήν διάσωσιν τοῦ λαοῦ τῆς Ποίμνης Σας ἐκ παντοίων κινδύνων καί τήν διάβασίν του μεθ' Ἰμῶν, τοῦ νοητοῦ Μωυσέως του, ἐκ τῶν ταραχῶν καί πειρασμῶν τῆς θαλάσσης τοῦ παρόντος αἰῶνος εἰς τήν Βασιλείαν τοῦ Θεοῦ τήν ἐπουράνιον.

«Γράψον· “Μακάριοι οἱ εἰς τό δεῖπνον τοῦ γάμου τοῦ Ἀρνίου κεκλημένοι”. Καί λέγει μοι· “οὗτοι οἱ λόγοι ἀληθινοί τοῦ Θεοῦ εἰσι”.» (Ἀποκ. 19,9)!

Εὐρισκόμενος ἀκόμη εἰς τόν πρῶτον καιρόν τῆς ποιμαντικῆς μου διακονίας ἀναφέρω ὅτι συνέχομαι ἀπό τούς λόγους τοῦ Θεοῦ πρὸς τόν προφήτην Ἰεζεκιήλ: «Ἄν χαθοῦν (οἱ ἄνθρωποι τοῦ ποιμνίου σου) καί δέν τούς προειδοποιήσες, θά ζητήσω τό αἷμα τους ἀπό τά χέρια σου» (Ἰεζ. 33,8). Καί ὁ μέγας παλαιός ἱεροκλήρυξ τῶν Ἀγγλων Spurgeon, ὁ κατά πολύ ἐπηρεασμένος ἀπό τόν ἰδικόν μας Χρυσόστομον, ὅπως φανερά τό ὁμολογεῖ καί ὁ ἴδιος εἰς τά βιβλία του, λέγει ἐπί τοῦ χωρίου αὐτοῦ ἀπευθυνόμενος πρὸς τούς κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου: «Σίγουρα, τά λόγια αὐτά τοῦ προφήτου θάπρεπε νά κάνουν τίς καρδιές τῶν ἐργατῶν τοῦ Θεοῦ νά λειώσουν καί τά μάτια τους νά βγάξουν ποτάμια δάκρυα. Ἐπιτρέψατέ μου νά σᾶς πῶ καθαρά ὅτι, ἂν κάνετε τό ἔργο σας τυπικά, ὅσο ἀληθινό κι' ἂν εἶναι ἐκεῖνο πού θά πείτε καί ὅσο προσεκτικά καί ἂν τό ἐκφωνήσετε, ἂν ὅμως δέν πείτε τήν ἀλήθεια μέ ἅγιο ζῆλο, μέ θερμῆ, μέ ἀγάπη καί, περισσότερο ἀπ' ὅλα, ἂν δέν συνοδεύεται μέ προσευχή, προσέξτε μήπως ἔρθει ἡμέρα πού θά πάρετε τήν καταδίκη ἀπό ἐκείνους ἀπό τούς ὁποίους κρύψατε τό σιτάρι, κατά τόν λόγο τῆς Γραφῆς: “Ὅποιος κρατάει τό σιτάρι (= τό σωστό κήρυγμα, πού ἔχει μέσα του Εὐαγγέλιο) νά εἶναι δημοκατάρατος· σέ ἐκεῖνον ὅμως πού τό δίνει θά πέσει εὐλογία” (Παροιμ. 11,26). Ὡ! Ἄς ἐργασθοῦμε γιά τόν Θεό μέ ὅλη μας τήν καρδιά!» (C. Spurgeon, Ἐκλεκτά κηρύγματα, Β' Τόμος, Ἀθῆναι 1950, σελ. 116.)

Παρηγοροῦμαι ὅμως διά τās ἀποτυχίας μου εἰς τήν ποιμαντικήν καί ἐνθαρρύνομαι διά τήν συνέχισιν τοῦ ἔργου ἀπό τό ἄλλο χωρίον τῆς Βίβλου Ἰερ. 6,9, ὅπως αὐτό ἀποδίδει ἀπό τό πρωτότυπον Ἑβραϊκόν κείμενον ὁ μακαριστός Διδάσκαλος Βασίλειος Βέλλας, διαφοροποιούμενος οὕτως ἀπό τούς λοιπούς ἐρμηνευτάς, ἡμετέρους καί ξένους: «Ξανατρύγησε, ξανατρύγησε, ὅπως κάμνουν στό ἀμπέλι. Ἄλλη μιά φορά βάλε τό χέρι σου, ὅπως ὁ τρυγητής εἰς τά κλήματα κάμνει!»

Ζητῶ συγγνώμην διά τήν ἀναφοράν προσωπικῶν βιωμάτων, ἀλλά τό κάμνω, διότι ἀπευθύνομαι εἰς Σεβασμιωτάτους Πατέρας καί Διδασκάλους, τούς ὁποίους εὐλαβοῦμαι λίαν καί ἐμπιστεύομαι.

Εὐχομαι πολλά τά Ἔτη Σας καί αἰτοῦμαι τās Σεπτὰς Εὐχάς Σας.

† Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΓΟΥΡΥΝΟΣ & ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ ΙΕΡΕΜΙΑΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΡΟΣ ΤΟΥΣ ΜΑΘΗΤΕΣ ΤΗΣ ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ

Ἀγαπητοί μου φίλοι,

Μαθητές καί Μαθήτριες τῶν Σχολείων τῆς Μεγαλοπόλεως,

Σᾶς χαιρετίζω ὀλόκαρδα μέ τόν πασχάλιο χαιρετισμό ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ!

Ἡ ἀλήθεια καί τό μεγαλεῖο τῆς πίστες μας φαίνεται καί ἀποδεικνύεται στήν Ἀνάσταση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἔχουμε ἀναστημένο καί ὄχι νεκρό Ἀρχηγό. Ἄν ὁ Χριστός δέν ἀνασταινόταν, θά ἦταν ψεύτικη ἡ πίστη μας, γιατί θά φαινόταν ὅτι ὁ θάνατος ἦταν δυνατώτερος ἀπ' Αὐτόν. Ἀλλά ὁ Χριστός «πάτησε» τόν θάνατο, γιατί μέ τήν σταυρική Του Θυσία τήν Μεγάλη Παρασκευή νίκησε τό «κεντρί» τοῦ θανάτου, τήν ἁμαρτία.

Πραγματικά, φίλοι μου, ἡ φθορά καί τελικά ὁ θάνατος στήν ἀνθρώπινη φύση μας ἦρθε ἀπό τήν ἁμαρτία καί ὄχι βέβαια ἀπό τόν Θεό. Καί ἀφοῦ ὁ Χριστός μέ τόν σταυρικό του θάνατο νίκησε τήν ἁμαρτία νίκησε καί τό ἀποτέλεσμα τῆς ἁμαρτίας, δηλαδή, τόν θάνατο.

Ἀγαπητοί μου φίλοι! Σᾶς εὐχομαι στήν ζωή σας νά εἶστε πάντα ἐνωμένοι μέ τόν Δυνατό, μέ τόν Νικητή καί Θριαμβευτή τοῦ θανάτου, τόν Κύριο ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστό. Σᾶς τό λέγω μέ πολλή βεβαιότητα: Μέ τόν Χριστό εἶναι ὠραία ἡ ζωή, γιατί εἶναι ζωή μέ νόημα καί περιεχόμενο· ἐνῶ μακριά ἀπό τόν Χριστό δέν εἶναι καθόλου ὠραία ἡ ζωή, γιατί εἶναι ζωή γεμάτη παραχές καί ἀγωνίες.

Ἄν, φίλοι μου, θέλετε νά βρεῖτε τόν Χριστό – καί σᾶς παρακαλῶ νά θέλετε –, θά τόν βρεῖτε μόνο στήν Οἰκογένειά του, πού τήν λένε ΕΚΚΛΗΣΙΑ. «Ἐκκλησία» εἶναι ἡ ἀγκαλιά τοῦ Θεοῦ, πού χωράμε ὅλοι. Ἄν μέ ἐρωτήσετε τί κάνουμε στήν Ἐκκλησία θά σᾶς τό πῶ καθαρά: Στήν Ἐκκλησία τά περνᾶμε πολύ ὠραῖα· γλεντᾶμε, τρῶμε καί πίνουμε! Οἱ ψαλμωδίες πού ψέλνουμε, ὅταν μάλιστα αὐτές ἀποδίδονται ἀπό καλλίφωνους ψάλτες, εἶναι τά τραγούδια μας. Καί τό μεγάλο μας γλέντι στήν Ἐκκλησία εἶναι ἡ ΘΕΙΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ! Σ' αὐτό τό ἅγιο Γλέντι στρώνουμε τραπέζι καί πραγματικά τρῶμε καί πίνουμε! «Λάβετε, φάγετε» καί «πίετε ἐξ αὐτοῦ πάντες» ἀκοῦμε τόν παπᾶ νά λέει στήν Θεία Λειτουργία. Τρῶμε θεία Τροφή, τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ· καί πίνουμε θεῖο Ποτό, τό Αἷμα τοῦ Χριστοῦ, αὐτό τό Αἷμα πού χύθηκε ἀπό τό ματωμένο Σῶμα Του στόν Γολγοθᾶ. Αὐτό εἶναι τό πραγματικό ΠΑΣΧΑ, πού μπορεί νά τό ἔχουμε κάθε φορά πού λειτουργοῦμαστε καί ὄχι μόνο μιά φορά τό χρόνο. Μέ αὐτό τό χριστιανικό Πάσχα ἐνωθήκαμε μέ τόν Θεό. ΘΕΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ τό λέμε αὐτό τό Πάσχα. Μόνο πού ἡ ἐνωσή μας αὕτη μέ τόν Θεό στήν Θεία Κοινωνία εἶναι ἀνάλογη μέ τήν καθαρότητα τῆς ψυχῆς αὐτοῦ πού κοινωνάει καί δέν γίνεται μαγικά.

Σᾶς παρακαλῶ, καλοί μου φίλοι, νά πηγαίnete κάθε Κυριακή στήν Θεία Λειτουργία.

Ἀκόμη σᾶς παρακαλῶ νά πείτε στους γονεῖς σας ὅτι τήν Τετάρτη 18 Ἀπριλίου καί κάθε Τετάρτη, ὥρα 6.30 μ.μ., κάνουμε κήρυγμα στήν αἴθουσα ὀμιλιῶν τοῦ Ἱ. Ναοῦ Ἁγίου Νικολάου. Παρακαλέστε τους νά ἔλθουν. Ὁμοίως τήν Τρίτη 17 Ἀπριλίου καί κάθε Τρίτη, ὥρα 6.30 μ.μ., κηρύττουμε στήν Ἱερά Μονή Μπούρας για τούς χριστιανούς τῆς γύρω περιοχῆς.

ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ
ΓΟΡΤΥΝΟΣ & ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ
ΔΗΜΗΤΣΑΝΑ - ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΙΣ

**ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΟΡΤΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ Ε΄ ΕΙΣ ΔΗΜΗΤΣΑΝΑ**

Άγαπητοί μου Δημητσανῖτες Χριστιανοί,
ΧΡΙΣΤΟΣ ΑΝΕΣΤΗ!

Σᾶς εὐχομαι νά ἔχετε δυνατή υἰγεία, νά ἐκπληρωθοῦν ὅλες σας οἱ ἐπιθυμίες καί νά ζήσετε πολλά χρόνια, πάρα πολλά, πάνω ἀπό ἑκατό.

Μήν ξεχνᾶτε, συμπατριῶτες μου, ὅτι ἡ ζωὴ εἶναι ὠραία μέ τόν Θεό, γι' αὐτό νά προσεύχεστε συχνά στόν Χριστό καί στήν Παναγία μας καί νά ἔρχεστε κάθε Κυριακή στήν Ἐκκλησία. Θέλω νά μοῦ ζητᾶτε καί χριστιανικά βιβλία νά διαβάσετε, γιά νά μαθαίνετε τά ὠραῖα πού ἔχει ἡ πίστη μας.

Μέ τό χαρτάκι αὐτό πού σᾶς μοιράζω σήμερα στά καφενεῖα σας θέλω νά σᾶς θυμίσω ὅτι σάν αὔριο 10 Ἀπριλίου, τό ἔτος 1821, κρέμασαν οἱ Τοῦρκοι στήν κεντρική πύλη τοῦ Πατριαρχείου τόν πατριώτη μας, τόν ἀπό τήν Δημητσάνα ἅγιο, τόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γρηγόριο τόν Ε΄. Γι' αὐτό καί αὔριο τό πρωί, Λαμπροτρίτη, θά κάνουμε Θεία Λειτουργία στήν ἅγια Κυριακή καί σᾶς παρακαλῶ νά ἔρθετε ὅλοι νά τιμήσουμε τόν ἅγιο μας καί νά πάρουμε τήν εὐχὴ Του. Καί μακάρι νά δώσει ὁ Θεός νά ἀξιωθοῦμε γρήγορα νά κάνουμε μεγάλο Ναό τοῦ ἁγίου μας Γρηγορίου τοῦ Ε΄ καί ἄλλη χρονιά νά λειτουργοῦμε στόν δικό Του Ναό. Σᾶς περιμένω λοιπόν αὔριο στήν ἅγια Κυριακή.

Εὐχομαι ἡ Παναγία Δέσποινα νά σᾶς ἔχει στήν ἀγκαλιά Της,

† Ὁ Μητροπολίτης Γόρτυνος καί Μεγαλοπόλεως Ἱερεμίας.

Υ. Γ. Τό ἀνώτερο ἀπό ὅλα εἶναι ἡ ΑΓΑΠΗ. Ὁ Θεός εἶναι ἀγάπη, μᾶς λέγει τό βιβλίο τοῦ Θεοῦ, ἡ Ἁγία Γραφή. Γι' αὐτό νά φροντίζουμε νά εἴμαστε ὅλοι ἀγαπημένοι καί νά ἀποφεύγουμε νά κατηγοροῦμε ὁ ἓνας τόν ἄλλο. «Κουστομπολιό» λέγεται αὐτό καί εἶναι τό μεγαλύτερο ἁμάρτημα.

Δημητσάνα 9 Ἀπριλίου 2007.

.....
Σᾶς εὐχομαι καλή σας πρόοδο, ἡ ὁποία ὅμως πρόοδος δέν ἔρχεται μαγικά, ἀλλά μέ τό διάβασμα καί τήν ἐπιμέλειά σας. Μάθετέ το: Οἱ καλύτεροι φίλοι, πού δέν ἀπογοητεύουν ποτέ, εἶναι τά βιβλία!

Ἐνοχλῆστε με ὅπου μπορῶ νά σᾶς βοηθῶ. – Σᾶς χαιρετῶ μέ ἀγάπη καί πολλές εὐχές.

† Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ ΓΟΡΤΥΝΟΣ & ΜΕΓΑΛΟΠΟΛΕΩΣ ΙΕΡΕΜΙΑΣ

ΕΟΡΤΗ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΤΟΥ Ε΄ ΕΙΣ ΠΥΡΓΟΝ ΗΛΕΙΑΣ ΥΠΟ ΤΩΝ ΕΚΕΙ ΓΟΡΤΥΝΙΩΝ

Κήρυγμα εἰς τόν Ἱ. Ν. Ἀγ. Παντελεήμονος & Ἀγ. Γρηγορίου Ε΄ Πατριάρχου
Κωνσταντινουπόλεως εἰς Πύργον Ἡλείας τήν 15ην Ἀπριλίου 2007

1. Εὐχαριστῶ, ἀδελφοί χριστιανοί, τόν Σεβασμιώτατο Μητροπολίτη Ἡλείας κ. Γερμανό, διά τήν εὐγενή πρόσκλησή του τήν σημερινή ἡμέρα, Κυριακή τοῦ Θωμᾶ, κατά τήν ὁποία, οἱ ἐνταῦθα παροικούντες Γορτύνιοι ἐορτάζουν τόν ἅγιό τους, τόν πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως ἅγιο Γρηγόριο τόν Ε΄, τόν ἀπαγχονισθέντα.

Εὐχαριστῶ ἀκόμη περισσότερο τόν Σεβασμιώτατο ἅγιο Ἡλείας, γιατί ἡ εὐγένειά Του ἔφθασε εἰς τό ὄχι μόνο νά μέ καλέσει νά συλλειτουργήσω μαζί Του, ἀλλά καί νά μέ πείσει νά κηρύξω τόν λόγο τοῦ Θεοῦ κατά τήν σημερινή Θεία Λειτουργία.

2. Κατ' αὐτάς, ἀγαπητοί ἀδελφοί, ἐορτάζουμε τήν Ἀνάσταση τοῦ Κυρίου μας, καί ἡ σημερινή Κυριακή, Κυριακή τοῦ Θωμᾶ, ἡ ἄλλη Κυριακή μετά τό Πάσχα, καλεῖται «Ἀντίπασχα». Αὐτό εἶναι δεῖγμα ὅτι κάθε Κυριακή εἶναι ἀντί τῆς Κυριακῆς τοῦ Πάσχα. Ναί! Ἡ Ἐκκλησία μας καθώρισε, ὅπως κάθε Παρασκευή θυμούμαστε αὐτό πού ἔγινε τήν Μεγάλη Παρασκευή, ἔτσι καί κάθε Κυριακή νά εἶναι «Ἀντίπασχα», νά θυμούμαστε, δηλαδή, αὐτό πού ἔγινε τήν Κυριακή τοῦ Πάσχα, νά τιμοῦμε καί νά δοξάζουμε κατ' αὐτήν τήν Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ. Αὐτά τά δύο, ἀδελφοί, εἶναι τά βασικά τῆς πίστεώς μας: Τό Πάθος καί ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ μας, γι' αὐτό καί ἡ Ἐκκλησία καθώρισε νά τά τιμοῦμε συχνά, γιά νά τά βιώνουμε καί ὄχι νά μᾶς εἶναι ἀπλᾶ ἀναμνηστικά γεγονότα.

Ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ, ἀδελφοί, εἶναι βέβαιο γεγονός, γι' αὐτό καί δέν φοβᾶται τήν ἔρευνα. Ἐλα Θωμᾶ καί ἐλάτε

σημερινά παιδιά νά βάλετε τά χέρια σας στόν «τύπο τῶν ἡλῶν». Ἐλάτε νά ἐρευνήσετε καί θά δεῖτε ὅτι πραγματικά ἀναστήθηκε ὁ Χριστός. Ἐλάτε νά δεῖτε χέρια τρυπημένα, πόδια ματωμένα καί λογχισμένη πλευρά. Ἐρευνήσατε καί θά ἀναφωνήσετε καί σεῖς, ὅπως τό ἔπαθαν καί ὄλοι οἱ ἀπιστοῦντες, «Ὁ Κύριός μου καί ὁ Θεός μου»!

3. Τό ὅτι δέ, χριστιανοί μου, ἡ Ἀνάσταση τοῦ Χριστοῦ εἶναι λαμπρό καί σωστικό γεγονός φαίνεται ἀπό τήν παρουσία τῶν ἁγίων. Αὐτό θέλει νά πεῖ ἡ φράση τοῦ ἀποστόλου Παύλου στήν πρός Ρωμαίους ἐπιστολή του, «κατά πνεῦμα ἁγιωσύνης ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν» (1,4). Ὁ ἀναστάς Κύριος ἔχει ἁγίους, «νέφος μαρτύρων» (Ἐβρ. 12,1), ἀμέτρητη φάλαγγα καί στρατιά μαρτύρων.

Σήμερα, οἱ διαμένοντες ἐδῶ Γορτύνιοι τιμοῦν κατά μετάθεση ἀπό τήν 10η Ἀπριλίου τόν ἰδικό τους ἅγιο, τόν Πατριάρχη Γρηγόριο τόν Ε΄, τόν ἀπαγχονισθέντα. Ἡ Γορτυνία εἶναι χώρα ἁγίων καί μαρτύρων καί εὐχαριστῶ τόν Θεό πού μέ ἔφερε σ' αὐτή τήν γῆ ποιμένα καί κήρυκα τοῦ Εὐαγγελίου. Ὑπεράνω δέ ὅλων τῶν Γορτυνίων ἁγίων, τό λαμπρό τους καύχημα, ὁ πατριάρχης τους, ὁ Γρηγόριος ὁ Ε΄. Κάνει δέ μεγάλη ἐντύπωση καί προξενεῖ πολλή συγκίνηση τό ὅτι λίγο μακριά ἀπό τήν πατρίδα τους βρισκόμενοι οἱ ἐνταῦθα Γορτύνιοι ἔφεραν καί ἐδῶ τήν τιμή τοῦ ἁγίου τους καί τοῦ κάνουν τήν κατ' ἔτος τήν σημερινή ἡμέρα λαμπρή ἐορτή καί πανήγυρη. Εἶναι σάν νά λένε: Δέν μπορούμε νά νοήσουμε

τούς εαυτούς μας Γορτύνιους, ἄν δέν τιμᾶμε τόν ἅγιό μας, τό καύχημα τῆς γῆς μας, τόν πατριάρχη Γρηγόριο. Μπορεῖ οἱ ἀνάγκες τῆς ζωῆς μας νά μᾶς ἔκαναν νά φύγουμε ἀπό τό σπιτικό μας, ἀλλά ἐκεῖνο πού θεωροῦμε ὡς πλέον σημαντικό τῆς γῆς μας εἶναι ὁ ἅγιός μας. Τόν παίρνομε μαζί μας γιά νά τόν νοιώθουμε κοντά μας καί γιά νά γίνει τό πρόσωπο πού θά συνδέει ἐμᾶς τούς σέ ἄλλο τόπο εὐρεθέντας Γορτυνίους.

4. Ἀγάπησα καί ἐγώ ἰδιαιτέρως τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν ἀπό τήν Δημητσάνα πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, ἀγαπητοί μου χριστιανοί. Ἀγαπῶ τόν ἅγιο Γρηγόριο (α) γιά τήν ἀσκητική του πολιτεία, ἔτσι ὅπως τήν ἔμαθε ἀπό τή Ἱερά Μονή Φιλοσόφου τῆς πατρίδος του, γιά τήν ἀγάπη του πρὸς τόν ἡσυχαστικό βίον, γιά τήν σεμνότητά του, τήν ταπεινότητά του καί τό ἀφιλόργουρο τοῦ τρόπου του, γιά τήν ἀγωνιστικότητα του καί τό καταφρονητικό του πρὸς τούς κινδύνους, ὥστε σ' αὐτούς πού τόν ἀπειλοῦσαν νά ἐπιδεικνύει πάντα τό κλειδί τοῦ κελλίου του στό "Ἅγιο Ὄρος, πού τό ἔφερε πάντα κοντά του.

Ἀγαπῶ τόν ἅγιο Γρηγόριο τόν πατριάρχη (β) γιά τήν ἀγάπη του στά θεολογικά γράμματα. Ὁ ἅγιος ἦταν φιλομαθής καί ἀναδείχθηκε λόγιος ἱεράρχης. Ἀγαποῦσε νά μελετᾷ ἰδιαίτερα τήν Ἁγία Γραφή καί τούς ἁγίους πατέρες τῆς Ἐκκλησίας. Αὐτό, μαζί μέ τήν προσευχή, ἦταν παρηγοριά καί γλυκασμός του στίς ἐξορίες του. Τόν πόθο του γιά μάθηση ὁ ἅγιος Γρηγόριος τόν ἀπέκτησε μικρός στήν πατρίδα του, ἀπό τήν Σχολή τῆς Δημητσάνας καί ἀπό τήν Μονή Φιλοσόφου, ὅπου ὑπῆρχαν σοφοί μοναχοί καί διδάσκαλοι, ὅπως ὁ Ἀθανάσιος Ρουσόπουλος. Μέχρι τήν νῆσο Πάτμο ἔφτασε τό ἀπό τήν Δημητσάνα πτωχό τσοπανόπουλο, ὁ Γεώργιος Ἀγγελόπουλος, γιά νά συμπλη-

ρώσει τήν θεολογική του μόρφωση· γιατί ἐκεῖ ἤχημαζε θεολογική καί φιλοσοφική Ἀκαδημία ὑπό τόν διδάσκαλο Δανιήλ Κεραμέα.

Καί ἐπειδή ἦταν φιλομαθής καί λόγιος, γι' αὐτό καί ἄφησε συγγραφικά ἔργα: Νεαρός διάκονος στήν Σμύρνη μετέφρασε τούς περὶ ἱερωσύνης λόγους τοῦ Χρυσοστόμου. Μετέφρασε τήν εἰς τὰ Εἰσόδεια τῆς Θεοτόκου ὁμιλία τοῦ ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Παλαμᾶ. Ἔκανε ἀκολουθία τῆς ἁγίας Φωτεινῆς τῆς Σαμαρείτιδος. Ἐξέδωσε τόν Συναξαριστή τοῦ ἁγίου Νικοδήμου τοῦ ἁγιορείτου. Ἰδρυσε καί ὀργάνωσε σχολεῖα. Εἶχε ὡς διαρκῆ μέριμνά του τήν ἐκπαίδευση τῶν κληρικῶν, γι' αὐτό καί ἀπαγόρευε τήν χειροτονία ἀπαιδευτῶν ἱερέων. Τέλος προσέφερε μέ τὰ μέσα τῆς ἐποχῆς του βιβλία σέ ἀπλή γλώσσα γιά τήν πνευματική ἀναγέννηση τοῦ ἔθνους.

Ἀγαπῶ (γ) τόν πατριάρχη ἅγιο Γρηγόριο, γιατί ἦταν συνετός ἀγωνιστής γιά τήν πατρίδα. Τήν δούλα πατρίδα ὁ ἅγιος Γρηγόριος τήν ἀγάπησε μέχρι θανάτου καί μάρτύρησε γι' αὐτήν. Βοηθοῦσε τὰ ἐπαναστατικά κινήματα, ἀλλά ἤθελε αὐτά νά γίνονται μέ σύνεση. Γιατί ἀκούγονταν ἀσύνετα συνθήματα ἀσυνέτων ἀγωνιστῶν, πού ἐξήγειραν τόν κουρασμένο ἀπό τήν δουλεία λαό καί τελικά καταπνίγονταν στό αἶμα τὰ κινήματα αὐτά.¹ Ὁ ἅγιος πατριάρχης Γρηγόριος ἔλεγε τήν συνθηματική φράση: Φρόνηση, φρόνηση! Καί αὐτό, γιά τούς μή γνωρίζοντας τὰ πράγματα, ἔδωκε ἀφορμή γιά κατηγορία καί γιά κατασυκοφάντηση τοῦ ἁγίου μας, ὅτι τάχα ἦταν κατά τῆς ἐπαναστάσεως, Αὐτός πού γι' αὐτήν κρεμάστηκε, ἡμέρα τοῦ Πάσχα στήν κεντρική πύλη τοῦ Πατριαρχείου. Ὁ Δημητσανίτης πατριάρχης ἅγιος Γρηγόριος ὑπῆρξε μάρτυρας: Ἀπαγχονίστηκε! Καί ἔδειξε τόν τρόπο πῶς πεθαίνουν οἱ μάρτυρες ὀρθόδοξοι ἀρχιε-

1. Βλ. εἰς ἀριθμ. 3 τοῦ περιοδικοῦ μας, σελ. 116, τὰ ὅσα εἶπαμε περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ὁμιλοῦντες στήν Πάτρα γιά τόν ἐθνομάρτυρα Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανό.

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΠΑΤΕΡΙΚΑ ΚΗΡΥΓΜΑΤΑ

Τὴν Σειρά τῶν ἐβδομαδιαίων κηρυγμάτων μας, κάθε Τρίτη, ἐδῶ στήν Ἱερά Μονή Κοιμήσεως Θεοτόκου Μπούρας, μέ ἀκροατές σᾶς, τούς κατοίκους τῶν γύρω χωριῶν, θά τὴν λέγουμε ΠΑΤΕΡΙΚΑ, γιατί τά θέματά μας θά εἶναι ἀπό τὴν ζωὴ καί τὴν διδασκαλία τῶν ἁγίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας μας. Εἶναι δέ ἀνάγκη νά γνωρίσουμε τὴν διδασκαλία τῶν ἁγίων Πατέρων, γιατί αὐτοὶ εἶναι οἱ σωστοὶ ἐρμηνευτές τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί αὐτοὶ μᾶς δείχνουν τὸν σωστό τρόπο νά θεραπεύσουμε τὴν ψυχὴ μας ἀπὸ τὰ ἁμαρτωλά πάθη γιὰ νά γευθοῦμε ἀπολαυστικά τὸν Θεό.

Θά παρακαλέσω νά ἔχετε προθυμία στήν ἀκρόαση τῆς Σειρᾶς τῶν κηρυγμάτων αὐτῶν, ἀλλά νά μελετᾶτε καί στήν οἰκίαν σας τά ὅσα θά λέγουμε ἐδῶ, γι' αὐτό καί θά

σᾶς παραδίδω καί γραπτῶς τά ἐδῶ μαθήματα. Ἀπαιτῶ νά διαβάσετε πολλές φορές τίς πατερικὲς ἐκφράσεις καί περικοπές, πού σᾶς παραθέτω σέ εἰσαγωγικά καί πλάγια γραφή, γιὰ νά τίς μαθαίνετε καί ἀπέξω, ἂν εἶναι δυνατόν. Οἱ ἀριθμοὶ πού τίθενται μετὰ τά πατερικά χωρία εἶναι οἱ παραπομπές στά κείμενα τοῦ ἱεροῦ πατρός.

Τὴν μελέτη τῶν Πατέρων θά τὴν κάνουμε κατὰ χρονολογικὴ σειρά. Ἀρχίζουμε ἀπὸ τὸν Β' αἰῶνα μ. Χ., γιατί τὸν Α' αἰῶνα ἔχουμε τά κείμενα τῆς Καινῆς Διαθήκης. Ἐπίσης λέγω ὅτι ἡ πατερικὴ σπουδὴ πού θά κάνουμε στά μαθήματά μας ἐδῶ θά εἶναι σύντομη, γιὰ νά μπορούμε νά προχωροῦμε τὴν μελέτη μας σέ περισσότερους Πατέρες.

.....
ρεῖς. Ὄταν, κατὰ τὴν διάρκεια τῆς γερμανικῆς κατοχῆς, ὁ Γερμανὸς ἀξιωματικὸς ἀπειλήσει τὸν δικὸ μας Ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό ὅτι θά τὸν φυλακίσει γιὰ τὴν δράση του ὑπὲρ τῆς πατρίδος μας, ὁ Ἀρχιεπίσκοπος, ἔχοντας ὑπ' ὄψιν τό μαρτύριο τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε', τοῦ ἀπάντησε θαρραλέα: «Οἱ Ὀρθόδοξοι Ἀρχιερεῖς δέν φυλακίζονται, ἀλλὰ ΑΠΑΓΧΟΝΙΖΟΝΤΑΙ»!!!

4. Καύχημά μας ὁ ἅγιος. Νά τὸν τιμᾶμε. Καί τὸν τιμᾶτε μέν σεῖς ἐδῶ οἱ ἐν Ἡλείᾳ Γορτύνιοι καί κτίσατε ὑπὲρ αὐτοῦ πρὸς μνήμη του αὐτὸν τὸν περικαλλῆ Ναό. Ἀλλά ἔχω νά πῶ μέ πόνο ὅτι ἐνῶ ἐδῶ στήν Ἡλείᾳ ὑπάρχει Ναός τιμώμενος εἰς μνήμη

τοῦ Πατριάρχου Γρηγορίου τοῦ Ε', ὅμως στήν πατρίδα τοῦ ἁγίου, τὴν Δημητσάνα, δέν ὑπάρχει τοιοῦτος Ναός. Ἀλλά εὐχηθεῖτε καί βοηθήσατε Γορτύνιοι χριστιανοί, οἱ κατοικοῦντες ἐν Ἡλείᾳ, βοηθήσατε, λέγω, νά ἔρθει σύντομα ἡ ἡμέρα πού θά κατατεθεῖ καί στήν ἔνδοξη Δημητσάνα θεμέλιος λίθος γιὰ τὴν ἀνέγερση Ναοῦ πρὸς τιμὴν τοῦ Πατριάρχου μας ἁγίου Γρηγορίου τοῦ Ε'.

Παρακαλοῦμε καί τὸν ἅγιο νά δώσει τὴν Εὐχὴ του γιὰ νά γίνῃ πραγματικότητα ὁ πόθος μας αὐτός. Καί παρακαλοῦμε πάλι τὸν ἅγιο νά εὐχεται γιὰ τὴν ἀγαπημένη μας πατρίδα τὴν Ἑλλάδα καί ἰδιαίτερα γιὰ τά νέα της παιδιὰ, νά ζοῦν τὴν ἑλληνορθόδοξη παράδοση, αὐτὴν γιὰ τὴν ὁποία αὐτός πρῶτος ἀγωνίστηκε καί ἔχυσε τό αἷμα Του.

1. Ο ΑΓΙΟΣ ΚΛΗΜΗΣ Ο ΡΩΜΗΣ

(Πατερική μελέτη εις Ἱεράν Μονήν Κοιμήσεως Θεοτόκου Μπούρας τήν 17 Ἀπριλίου μέ ἀκροατάς τας Ὁσιωτάτας Μοναχάς καί χριστιανούς τῶν περιχώρων)

Τό πρῶτο κείμενο στήν Σειρά τῶν πατερικῶν κειμένων εἶναι μία ἐπιστολή τοῦ ἁγίου Κλήμεντος Ἐπισκόπου τῆς Ρώμης ἀπευθυνομένη πρός τήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου. Γιά τόν ἅγιο αὐτόν πατέρα δέν γνωρίζουμε πολλά. Λέγουν ὅτι ἦταν συνεργάτης τοῦ ἀποστόλου Παύλου, αὐτός πού μνημονεύει ὁ Ἀπόστολος στήν πρός Φιλιππησίους ἐπιστολή του (4,3). Ὁ Συναξαριστής λέγει ὅτι ὁ ἅγιος Κλήμης ἐξορίστηκε ἀπό τόν αὐτοκράτορα Τραϊανό στήν Ταυρική χερσόνησο, πέρα ἀπό τόν Εὐξεινο Πόντο, καί ἀφοῦ ἔπαθε πολλά δεινά τόν ἔρριξαν τέλος στήν θάλασσα μέ σιδερένια ἄγκυρα στόν λαμό του. Ἡ Ἐκκλησία ἐορτάζει τήν μνήμη του τήν 24η Νοεμβρίου.

Τό θέμα τῆς ἐπιστολῆς

Κατά τήν ἐποχή αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Κλήμεντος Ἐπισκόπου Ρώμης ξέσπασε στήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου μία κρίση, πού ὁ Κλήμης τήν λέγει «μιαράν καί ἀνοσίαν στάσιν» (1,1). Ἀκοῦστε τί συνέβηκε: Μερικοί λαϊκοί χριστιανοί τῆς Κορίνθου, πού παρίσταναν τούς «ζηλωτές», ἀλλά ἦταν «φιλόνοι» (45,1), ἀνθρωποί δηλαδή πού ἀγαποῦσαν τίς ταραχές καί τούς καυγάδες, ἤθελαν νά ἀλλάξουν τήν ἐκκλησιαστική κατάσταση τῆς πόλης τους καί νά τήν κάνουν ὅπως αὐτοί ἤθελαν. Γι' αὐτό καί ζήτησαν καί ἀπαίτησαν νά ἀντικατασταθοῦν οἱ Λειτουργοί τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου μέ ἄλλους Λειτουργούς, πού πρότειναν αὐτοί. Αὐτό τό κίνημα τῶν λαϊκῶν χριστιανῶν τῆς Κορίνθου δημιούργησε ταραχή. Ὁ ἅγιος Κλήμης ὀνομάζει τά πρόσωπα αὐτά «προπετη» καί «αὐθάδη» (1,1), γιατί νόμιζαν ὅτι ἐπιτρεπόταν σ' αὐτούς τούς λαϊκούς

νά ἀντικαταστήσουν τούς ἀπό τήν Ἐκκλησία κατεστημένους Λειτουργούς μέ ἄλλους, αὐτούς πού ἤθελαν αὐτοί καί τούς ὁποίους θεωροῦσαν καλύτερους. Τό λάθος τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν ἦταν ὅτι ἀμφέβαλλαν γιά τήν μονιμότητα τοῦ λειτουργήματος τῶν Ἐπισκόπων καί τῶν Πρεσβυτέρων, καί νόμιζαν ὅτι ἡ θέση τους ἐξαρτᾶται ἀπό τήν θέληση τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπῆρχε δέ τότε καί μεγάλη ἀμφιβολία, ἀν οἱ πράξεις τῶν μονίμων Λειτουργῶν, τῶν Ἐπισκόπων καί τῶν Πρεσβυτέρων, εἶναι τόσο ἔγκυρες, ὅσο οἱ πράξεις τῶν λεγομένων «χαρισματούχων», στούς ὁποίους εἶχε περισσότερη ἐμπιστοσύνη ὁ λαός.

Ἔτσι ἔγινε φοβερή κρίση στήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου, ἔγινε ἔριδα μεταξύ τῶν χριστιανῶν. Ἄλλοι ἦταν μέ τούς μόνιμους Λειτουργούς καί ἄλλοι μέ τούς ἄλλους, μέ αὐτούς πού πρότειναν οἱ «ζηλωτές», ἀλλά «φιλόνοι» χριστιανοί. Καί ἡ κρίση αὐτή ἔκανε τόν Κλήμεντα, τόν Ἐπίσκοπο τῆς Ρώμης, νά γράψει μία ἐπιστολή στήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου, πού τήν λέγουμε Ἀ' πρός Κορινθίους ἐπιστολή, γιατί ὑπάρχει καί μία ἄλλη ἐπιστολή πρός Κορινθίους, πού ἀποδόθηκε καί αὐτή στόν Κλήμεντα.

Τό πρόβλημα ὅμως πού γενᾶται ἐδῶ εἶναι, μέ ποιό δικαίωμα ὁ Ἐπίσκοπος τῆς Ρώμης ἐπενέβη στά ἐσωτερικά μιᾶς ἄλλης Ἐκκλησίας, τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου. Γιατί πραγματικά πρόκειται γιά ἐπέμβαση, ὅπως φαίνεται ἀπό τό περιεχόμενο τῆς Ἐπιστολῆς. Στό θέμα αὐτό θά μπορούσε κανείς νά ἀπαντήσει ὅτι κάθε Ἐπίσκοπος δέν πρέπει νά εἶναι ἀδιάφορος γιά τά ὅσα συμβαίνουν στίς ἄλλες τοπικές Ἐκκλησίες, τίς πέρα ἀπό τήν δική του ἐπισκοπή. Κάθε ἐπισκοπή, κάθε τοπική Ἐκκλησία, εἶναι ἔκφραση τῆς ὅλης καθολικῆς Ἐκκλησίας.

γι' αυτό, ξαναλέω, ὁ Ἐπίσκοπος μιᾶς τοπικῆς Ἐκκλησίας δέν πρέπει νά εἶναι ἀδιάφορος γιά τά συμβαίνοντα στίς ἄλλες τοπικές Ἐκκλησίες καί μπορεῖ λοιπόν νά ὁμιλήσει καί νά γράψει γιά κάποια ἀταξία πού συμβαίνει σέ κάποια Ἐπισκοπή πέρα ἀπό τήν δική του. Ἀλλά στήν περίπτωση τοῦ Κλήμεντος Ρώμης τό πράγμα ἐρμηνεύεται καί διαφορετικά: Ὁ Κλήμης ἦταν ἕνας δυναμικός ἀποστολικός ἄνδρας, μέ αὐταρχικό χαρακτῆρα καί εἶχε βαθειά συνειδηση τῆς γνησιότητάς του. Καί αὐτά τά χαρακτηριστικά του τοῦ ἔδιναν τό θάρρος τῆς ἐπεμβάσεως. Τό ἴδιο θά δοῦμε λίγο ἀργότερα στόν Διονύσιο Κορίνθου, ὁ ὁποῖος, ἀκριβῶς γιατί εἶχε τή συνειδηση ὅτι ἐκφράζει τήν ἀλήθεια, ζητοῦσε νά συμμορφώνονται μέ τίς ἀπόψεις του ἄλλες τοπικές Ἐκκλησίες, μεταξύ τῶν ὁποίων καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρώμης. «Μποροῦμε λοιπόν νά μιλήσουμε γιά ἕνα εἶδος πρωτείου ἀληθείας στήν Ἐκκλησία, τό ὁποῖο ὅταν ἔχη κάποιος ἐπίσκοπος αἰσθάνεται ηὔξημένη εὐθύνη καί μάλιστα ηὔξημένο κῦρος ἐναντι ἐκείνων πού δέν ἔχουν τήν ἀλήθεια ἢ τήν Παράδοση ὅσο αὐτός. Τό πρωτεῖο τοῦτο δέν ἔχει σχέση μέ πρωτεῖο ἐξουσίας» (Στυλ. Παπαδόπουλος, Πατρολογία Α', σελ. 163).

Τό περιεχόμενο τῆς ἐπιστολῆς

(α) Στήν ἀρχή τῆς ἐπιστολῆς του ὁ ἅγιος Κλήμης ἀναφέρεται στό πρόβλημα, στήν θλιβερή κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε στήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου: Οἱ μέν ἐπαναστατοῦσαν κατά τῶν ἄλλων. Οἱ νεώτεροι καί οἱ ἄτιμοι ἐπαναστατοῦσαν κατά τῶν γερόντων καί τῶν ἐντίμων. Λέγει ἐπί λέξει ὁ ἅγιος Κλήμης: «Ἐπηγέρθησαν οἱ ἄτιμοι ἐπί τούς ἐντίμους, οἱ ἄδοξοι ἐπί τούς ἐνδόξους, οἱ ἄφρονες ἐπί τούς φρονίμους, οἱ νέοι ἐπί τούς πρεσβυτέρους» (3,3).

(β) Ἡ κατάσταση αὐτή, πού δημιουργήθηκε ἀπό φθόνο, πρέπει νά διρθωθεῖ μέ τήν

μετάνοια αὐτῶν πού προκαλέσαν τήν ταραχή. Μετάνοια ὄχι μέ λόγια, ἀλλά μέ ἔργα: Μέ ὑπακοή, μέ ταπείνωση, μέ τάξη καί πειθαρχία στήν Ἐκκλησία (κεφ. 7-19). Αὐτοί πού τάραξαν τήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου ἦταν ὑπερήφανοι καί φέρθηκαν μέ κομπασμό καί ἀλαζονεία στό ποίμνιο τοῦ Χριστοῦ. Δέν θέλει ὅμως ἔτσι ὁ Χριστός τούς δικούς Του! Ἀκοῦστε ὠραῖο λόγο τῆς ἐπιστολῆς: «Ταπεινοφρονούντων ἐστίν ὁ Χριστός, οὐκ ἐπαιρομένων ἐπί τό ποίμνιον αὐτοῦ (16,1)!

(γ) Οἱ ἀνυπότακτοι καί ἀπειθάρχητοι χριστιανοί τῆς Κορίνθου πρέπει νά ὑπακούουν καί νά πειθαρχοῦν. Καί παράδειγμα γι' αὐτό φέρει ὁ ἅγιος Κλήμης ἀπό τόν ἄψυχο κόσμο: Τόν ἥλιο καί τά ἀστέρια, πού ἀκολουθοῦν τήν καθορισμένη τροχιά τους, χωρίς καμμιά παρέκκλιση («δίχα πάσης παρεκκλίσεως», 20,3), γι' αὐτό καί εἶναι «ἐν ὁμονοίᾳ» καί δέν συγκρούονται μεταξύ τους. Καί ὅπως εἶναι θαυμαστό αὐτό τό θέμα τῆς φύσης μέ τήν ὑπακοή ὄλων τῶν στοιχείων στούς νόμους πού ἔθεσε ὁ Θεός, ἔτσι θαυμαστή θά γίνει καί ἡ Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου μέ τήν ὑπακοή τῶν χριστιανῶν στούς Ἐπισκόπους καί Πρεσβυτέρους.

(δ) Ὁ χριστιανός πού ἐχθρεύεται καί μάχεται τούς ἀδελφούς του χριστιανούς καί δέν ἔχει ἀγάπη καί ἐνότητα μέ αὐτούς ἀμαρτάνει στό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἀφοῦ κάθε χριστιανός εἶναι μέλος τῆς Ἐκκλησίας, πού εἶναι τό Σῶμα τοῦ Χριστοῦ. Ἄς προσέξουμε ἰδιαίτερα τήν ἀλήθεια αὐτή, γιατί οἱ χριστιανοί τῆς Κορίνθου τήν εἶχαν ξεχάσει καί ὁ ἅγιος Κλήμης τούς γράφει: «Ἴνα τί διέλκομεν – τούς λέγει – καί διασπῶμεν τά μέλη τοῦ Χριστοῦ καί στασιάζομεν πρὸς τό σῶμα τό ἴδιον καί εἰς τοιαύτην ἀπόνοιαν ἐρχόμεθα, ὥστε ἐπιλαθέσθαι ἡμᾶς ὅτι μέλη ἐσμέν ἀλλήλων;» (46,7). Σίγουρα, ἂν σκεπτόμαστε αὐτά τά λόγια τοῦ ἁγίου Κλήμεντος, ὅτι δηλαδή, ὅταν οἱ χριστιανοί διαπληκτιζόμεστε μεταξύ μας «διασπῶμεν τά μέ-

λη τοῦ Χριστοῦ» καί κάνουμε τό ἔργο τῶν σταυρωτῶν τοῦ Χριστοῦ, δέν θά εἶχαμε ποτέ ἐχθρότητες μεταξύ μας, ἀλλά θά ζούσαμε πάντα ἀγαπημένοι.

(ε) Ὅλοι οἱ χριστιανοί πρέπει νά εἶναι ἀγαπημένοι. Τί ὠραία πού εἶναι ἡ ἀγάπη μεταξύ τῶν χριστιανῶν, αὐτή τήν ἀγάπη πού τήν ἔδωξαν οἱ χριστιανοί τῆς Κορίνθου ἀπό ἀνάμεσά τους!... Γι' αὐτό καί ὁ Κλήμης μιλώντας γιά τίς ἀρετές πού πρέπει νά στολίζουν τήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου, γιά νά τήν κάνουν ὠραία, ὅπως πρίν, τονίζει ἰδιαιτέρα τήν ἀγάπη μέ πολύ δυνατά λόγια. Ἀναφέρω μία ὠραία μικρή περικοπή τοῦ ἁγίου Κλήμεντος γιά τήν ἀγάπη: «Οὐδέν θάναυσον ἐν ἀγάπῃ, οὐδέν ὑπερήφανον· ἀγάπη σχίσμα οὐκ ἔχει, ἀγάπη οὐ στασιάζει, ἀγάπη πάντα ποιεῖ ἐν ὁμονοίᾳ· δίχα ἀγάπης οὐδέν εὐάρεστόν ἐστι τῷ Θεῷ» (49,5)! Ἄς προσέξουμε τό τελευταῖο: «Δίχα ἀγάπης οὐδέν εὐάρεστόν ἐστι τῷ Θεῷ»! Δηλαδή: Ὅσο λαμπρό καί καλό καί ἄν φαίνεται αὐτό πού κάνουμε, ἄν ὅμως αὐτό δέν προέρχεται ἀπό ἀγάπη στόν Θεό καί στόν πλησίον καί ἔχει ἄλλα κίνητρα, ὁ Θεός δέν τό δέχεται, ἀλλά τό ἀπορρίπτει.

(ς) Τό βαθύτερο κίνητρο τῶν παραγοποιῶν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου ἦταν ἡ φιλοδοξία, γιατί παραγκώνιζαν τούς ὑπάρχοντες Πρεσβυτέρους, γιά νά καταλάβουν, εἴτε αὐτοί εἴτε ἄλλα πρόσωπα τῆς προτίμησής τους, ἐπίσημη θέση στήν Ἐκκλησία. Ἀλλά τούς λέγει ὁ ἅγιος Κλήμης, ὅτι εἶναι προτιμώτερο νά εἶναι μικροί καί ἐλάχιστοι στό ποιμνιο τοῦ Χριστοῦ, παρά νά καταλάβουν μεγάλη καί ὑψηλή θέση στήν Ἐκκλησία καί νά χάσουν τήν σωτηρία τους. Τούς λέγει ἐπί λέξει: «Ἄμεινον γάρ ἐστίν ὑμῖν ἐν τῷ ποιμνίῳ τοῦ Χριστοῦ μικρούς καί ἐλλογίμους ὑμᾶς εὐρεθῆναι ἢ καθ' ὑπεροχὴν δοκοῦντας ἐκριφθῆναι ἐκ τῆς ἐλπίδος αὐτοῦ.» (57,2). Δηλαδή: Καλύτερα νά εἶναι κανείς ἕνας ἀπλός, ἀλλά εὐλαβής ἱερέας, ἢ ἔστω καί ἕνας ἀπλός κληρικός, παρά νά εἶναι

ἕνας ἀξιωματοῦχος κληρικός καί νά χάσει τήν ψυχὴ του. Τό πᾶν εἶναι ἡ σωτηρία τῆς ψυχῆς μας, τό «μὴ ἐκριφθῆναι τῆς ἐλπίδος τοῦ Χριστοῦ», ὅπως τό λέγει ὁ ἅγιος Κλήμης, καί ὄχι οἱ θρόνοι καί τά ἀξιώματα.

(ζ) Τέλος, ὅλη ἡ ἐπιστολή κλείνει μέ μία μεγάλη καί ὠραία προσευχή (κεφ. 59-61), διδάγμα αὐτό ὅτι μέ τήν προσευχή πρέπει νά λύνουμε τά προβλήματα μας. Ἡ προσευχή αὐτή δέν φαίνεται νά εἶναι αὐτοσχέδια· δέν ἔγινε δηλαδή τότε ἀπό τόν Κλήμεντα γιά τήν περίπτωση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου. Ἡ προσευχή αὐτή φαίνεται νά ἀποτελοῦσε ἕνα ὠραῖο λειτουργικό κείμενο μέ διάφορα αἰτήματα, πού θά λέγονταν ἀπό τούς χριστιανούς τῆς Ρώμης στήν κοινή λατρεία ἢ καί στίς ἰδιωτικές τους προσευχές.

Διδασκαλία τῆς ἐπιστολῆς

Τώρα θέλω νά ἀναφέρω δύο – τρία θέματα τῆς ἐπιστολῆς, πού ἀποτελοῦν τήν κεντρική της διδασκαλία.

(α) Τό κεντρικό θέμα, πού εἶναι τό μήνυμα τῆς ἐπιστολῆς, σχετίζεται μέ τό θέμα πού προκάλεσε τήν συγγραφή της. Ὅπως εἶπαμε, μερικοί χριστιανοί τῆς Κορίνθου προκάλεσαν στάση ἐναντίον τῶν μονίμων Πρεσβυτέρων τῆς Ἐκκλησίας καί ἤθελαν νά τούς ἐκβάλουν, νά τούς ἀντικαταστήσουν μέ ἄλλους πού ἤθελαν αὐτοί. Στό πρόβλημα αὐτό πού δημιουργήθηκε ἡ ἐπιστολή μας δίνει τήν ἐξῆς λύση: Ἡ θέση τῶν Ἐπισκόπων στήν Ἐκκλησία εἶναι μόνιμη καί δέν ἐξαρτᾶται ἀπό τήν θέληση μερικῶν, πολλῶν ἢ λίγων μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Καί εἶναι μόνιμη ἡ θέση τους, γιατί αὐτοί ἔχουν «ἀποστολική διαδοχή». Τούς λειτουργούς πού κατέστησαν οἱ Ἀπόστολοι ἢ οἱ διάδοχοί τους, δέν μπορεῖ νά τούς ἀντικαταστήσει κανένας. Αὐτή εἶναι ἡ σωστή λύση στό ἐκκλησιαστικό πρόβλημα τῆς Κορίνθου. Οἱ λαϊκοί πρέπει νά δέχονται ὡς νομίμους Ἐπισκόπους τους αὐτούς πού διο-

ρίζει ἡ Ἐκκλησία. Καί εἶναι «οὐ μικρά ἁμαρτία», ὅπως λέγει ἡ ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος, νά μὴν δέχονται οἱ λαϊκοὶ τοὺς Ἐπισκόπους πού ἀποστέλλει ἡ Ἐκκλησία, ἀλλά νά κάνουν κινήματα ζητοῦντες νά τοὺς ἀποβάλλουν. Τό κῦρος καί τήν μονιμότητα τῶν Ἐπισκόπων στήν Ἐκκλησία θά τήν τονίσει ἀργότερα δυνατώτερα ὁ ἅγιος Ἰγνάτιος, Ἐπίσκοπος Ἐφέσου.

(β) Τοὺς ἐκκλησιαστικούς ἀρχοντας ὁ Κλήμης Ρώμης στήν ἐπιστολή του τοὺς ὀνομάζει ἄλλοτε γενικά καί ἀόριστα «Ἡγουμένους» καί «Προϊσταμένους» καί ἄλλοτε πιο συγκεκριμένα «Ἐπισκόπους» καί «Διακόνους». Πολύ δέ συχνά ὁ Κλήμης χρησιμοποιοῦν καί τόν ὄρο «Πρεσβύτεροι». Μέ αὐτόν τόν τελευταῖο ὄρο ἐννοεῖ τοὺς Ἐπισκόπους, γιατί ἐναλλάσσονταν τότε οἱ ὄροι «Ἐπίσκοπος» καί «Πρεσβύτερος».

(γ) Κύριο ἔργο τῶν Ἐπισκόπων εἶναι ἡ Θεία Λειτουργία· γι' αὐτό ἡ ἐπιστολή τοῦ Κλήμεντος τά δῶρα μέ τά ὁποῖα τελεῖται ἡ Θεία Λειτουργία, δηλαδή ὁ ἄρτος καί ὁ οἶνος, τά καλεῖ «δῶρα ἐπισκοπῆς». Γιατί τά λέγει «ἐπισκοπῆς»; Γιατί προσφέρονταν διά τοῦ Ἐπισκόπου στόν Θεό, μόνο ὁ Ἐπίσκοπος τότε ἐτέλει τήν Θεία Λειτουργία.

(δ) Στά κεφ. 5-6,4 τῆς ἐπιστολῆς τοῦ ἁγίου Κλήμεντος βρίσκουμε τήν παλαιότερη μαρτυρία γιά τόν διωγμό τῶν χριστιανῶν ἐπί Νέρωνα, γιά τό μαρτύριο τῶν πρωτοκορυφαίων Ἀποστόλων Πέτρου καί Παύλου καί πολλῶν χριστιανῶν τῆς Ρώμης («ἐν ἡμῖν», λέγει τό κείμενο). Ἐπίσης στήν ἐπιστολή μας ἐδῶ διαβάζουμε ὅτι πραγματοποιήθηκε ἡ ἐπιθυμία τοῦ ἀποστόλου Παύλου (βλ. Ρωμ. 15,24) νά πορευθεῖ καί στήν Ἰσπανία γιά νά κηρύξει τό Εὐαγγέλιο! Ὁ Κλήμης μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ὁ ἀπόστολος Παῦλος ἐφθασε πράγματι μέχρι «τό τέρμα τῆς δύσεως», δηλαδή τήν Ἰσπανία.

(ε) Μοῦ ἀρέσει ιδιαίτερα αὐτός ὁ λόγος

τοῦ ἁγίου Κλήμεντος, ὁ ὁποῖος προτρέπει ἐκεῖνον πού γίνεται αἰτία ταραχῆς στήν Ἐκκλησία νά ἔχει τήν γενναιοῦτητα νά παραιτηθεῖ ἀπό τόν θρόνο του, γιά νά εἰρηνεύσει τό ποιμνιο τοῦ Χριστοῦ. Ὅποιος τό κάνει αὐτό, λέγει ὁ ἅγιος Κλήμης, θά πάρει μεγάλη δόξα ἀπό τόν Χριστό καί θά τόν δέχονται μέ τιμή ὅλες οἱ Ἐκκλησίες. Λέγει ἐπί λέξει ὁ ἅγιος: «Τίς οὖν ἐν ὑμῖν γενναῖος; Εἰπάτω· Εἰ δι' ἐμέ στάσις καί ἔρις καί σχίσματα, ἐκχωρῶ, ἄπειμι οὐδ' ἐάν βούλεσθε καί ποιῶ τά προστασσόμενα ὑπό τοῦ πλήθους· μόνον τό ποιμνιον τοῦ Χριστοῦ εἰρηνεύτω... Τοῦτο οὖν ὁ ποιήσας ἑαυτῷ μέγα κλέος ἐν Χριστῷ περιποιήσεται καί πᾶς τόπος δέξεται αὐτόν» (κεφ. 54).

Τόν ὠραῖο αὐτό λόγο ἔχει τήν δύναμη νά τόν πεῖ ὁ ἅγιος Κλήμης καί νά ἀπαιτεῖ νά ἐφαρμοσθεῖ σάν λύση γιά τό κακό πού δημιουργήθηκε στήν Ἐκκλησία τῆς Κορίνθου, γιατί πρῶτος αὐτός τόν ἐφήρμοσε στήν ζωή του. Πραγματικά, πρέπει νά τό δεχθοῦμε αὐτό γιά νά συμβιβάσουμε κάποια ἀντίθετο πληροφορία γιά τόν ἅγιο Κλήμενα. Ἄλλοι φέρουν τόν ἅγιο ὡς τόν πρῶτο ἐπίσκοπο τῆς Ρώμης. Ἄλλοι ὅμως τόν λέγουν γιά τρίτο ἐπίσκοπο, μετά τόν Λῖνο καί τόν Ἀνέγκλητο. Ποιά εἶναι ἡ ἀλήθεια; Καί οἱ δύο πληροφορίες εἶναι σωστές. Πρῶτος ἐπίσκοπος ἦταν πράγματι ὁ Κλήμης καί χειροτονήθηκε μάλιστα ἀπό τόν ἀπόστολο Πέτρο. Ἀλλά γιά τήν εἰρήνη τῆς Ἐκκλησίας παρεχώρησε τήν θέση του στόν Λῖνο, ἔπειτα στόν Ἀνέγκλητο καί μετά τόν θάνατο τοῦ Ἀνέγκλητου κατέλαβε πάλι ὁ Κλήμης τόν ἐπισκοπικό του θρόνο. Γι' αὐτό καί ἀπό τό δικό του παράδειγμα συμβούλευε ἔπειτα τοὺς προεστώτες τῆς Ἐκκλησίας τῆς Κορίνθου νά κάνουν τό ἴδιο: Νά παραιτηθοῦν δηλαδή ἀπό τήν θέση τους γιά τήν εἰρήνη τῆς Ἐκκλησίας ὅσοι γίνονται αἰτία ταραχῆς.

2. ΔΙΔΑΧΗ ΤΩΝ ΔΩΔΕΚΑ ΑΠΟΣΤΟΛΩΝ

(Πατερική μελέτη εἰς Ἱερὰν Μονὴν Κοιμήσεως Θεοτόκου Μπούρας τὴν 24ην Ἀπριλίου μὲ ἀκροατὰς τὰς Ὀσιωτάτας Μοναχὰς καὶ χριστιανούς τῶν περιχώρων)

Στὸ σημερινὸ μας μάθημα, ἀγαπητοὶ ἀδελφοί, θὰ σᾶς μιλήσω γιὰ τὴν μεγαλύτερη ἀνακάλυψη τοῦ 19ου αἰώνα. Τὸ ἔτος 1883 ὁ Μητροπολίτης Νικομηδείας Βρυένιος, ἀπὸ ἓνα χειρόγραφο τοῦ Πατριαρχείου τῶν Ἱεροσολύμων, ἀνακάλυψε ἓνα παλαιὸ κείμενο μὲ τὸν τίτλο «Διδαχὴ Κυρίου διὰ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων τοῖς ἔθνεσιν». Ἐμεῖς τὸ λέγομε σύντομα «Διδαχὴ τῶν δώδεκα Ἀποστόλων» ἢ ἀκόμα πιὸ σύντομα «Διδαχὴ». Τὸ κείμενο αὐτό, ὅπως ἀπέδειξε ἡ ἔρευνα, ἀπηχεῖ βέβαια τὴν διδασκαλία τῶν Ἀποστόλων, θὰ γράφτηκε ὅμως κατὰ τὸ τέλος τοῦ πρώτου ἢ ἀρχῆς τοῦ δευτέρου αἰώνα μ.Χ. Καὶ γι' αὐτὸ εἶναι πολὺ σπουδαῖο, γιατί μᾶς πληροφορεῖ γιὰ τὴν λατρεία, τὸ πολίτευμα καὶ τὴν ζωὴ τῶν χριστιανῶν τῆς ἀρχαίας ἐκείνης ἀποστολικῆς ἢ μεταποστολικῆς ἐποχῆς. Ὅλο τὸ κείμενο ἀποτελεῖται ἀπὸ 16 κεφάλαια καὶ χωρίζεται γενικὰ σὲ 4 μέρη. Αὐτὰ τὰ 4 μέρη θὰ σᾶς παρουσιάσω σύντομα ἐδῶ γιὰ θεολογικὴ μας γνώση καὶ πνευματικὴ μας ὠφέλεια:

Α' Μέρος: Διδασκαλία περὶ τῶν δύο ὁδῶν (κεφ. 1-6)

Δύο εἶναι οἱ τρόποι τῆς ζωῆς τοῦ ἀνθρώπου, μᾶς λέει ἡ Διδαχὴ. Εἶναι «ἡ ὁδὸς τῆς ζωῆς» καὶ «ἡ ὁδὸς τοῦ θανάτου». Εἶναι ὁ δρόμος τοῦ Χριστοῦ καὶ ὁ δρόμος τῆς ἁμαρτίας. Ἐάν βαδίσουμε τὴν ὁδὸ τῆς ζωῆς θὰ ζήσουμε αἰώνια. Ἐάν ὅμως βαδίσουμε τὴν ἄλλη ὁδὸ, τὴν ὁδὸ τοῦ θανάτου, θὰ καταστραφούμε. Δέν μπορούμε νὰ βαδίσουμε καὶ τίς δύο ὁδοὺς, γιατί, λέει τὸ κείμενο, «διαφορὰ πολλή μεταξύ τῶν δύο ὁδῶν» (1,1). Ἐάν εἶναι τὰ παραγγέλματα τῆς

μῆς ὁδοῦ καὶ ἄλλα τῆς ἄλλης. Τὸ ὅτι εἶναι διάφοροι αὐτοὶ οἱ δύο δρόμοι φαίνεται καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη τους ὀνομασία πού βρίσκεται σὲ ἓνα ἄλλο κείμενο (τὴν ἐπιστολὴ τοῦ Βαρνάβα). Ἡ μιά ὁδὸς λέγεται «ὁδὸς φωτός» καὶ ἡ ἄλλη «ὁδὸς σκότους». Ὅση λοιπὸν διαφορὰ ὑπάρχει μεταξύ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νύκτας ἢ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου, τόση εἶναι ἡ διαφορὰ μεταξύ τοῦ δρόμου τῆς ζωῆς, τῆς ζωῆς δηλαδή μὲ τὸν Θεὸ καὶ τοῦ δρόμου τῆς ἁμαρτίας. Αὐτὸ τὸ λέγομε καὶ τὸ τονίζουμε, γιατί πρέπει νὰ ἀγωνιζόμεσθε μὲ τὴν Χάρη τοῦ Θεοῦ νὰ εἴμαστε σωστοὶ χριστιανοὶ καὶ ὄχι νὰ θέλουμε νὰ συμβιβάσουμε τὰ ἀσυμβίβαστα. Καὶ ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός μᾶς εἶπε ὅτι δέν μπορούμε νὰ δουλεύουμε σὲ δύο κυρίου (βλ. Ματθ. 6,24)!

ΟΔΟΣ ΤΗΣ ΖΩΗΣ: Ὅλα τὰ παραγγέλματα πού ἔχει ἡ ὁδὸς αὐτὴ ξεκινοῦν ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο βασικά: Ἀγάπη στὸν Θεὸ καὶ ἀγάπη στὸν πλησίον μας. Ἡ Διδαχὴ λέει: «Ἡ μὲν οὖν ὁδὸς τῆς ζωῆς ἐστὶν αὕτη: πρῶτον ἀγαπήσεις τὸν Θεὸν τὸν ποιήσαντά σε· δεύτερον τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν» (1,2· βλ. καὶ Ματθ. 22, 37-39).

Αὐτὰ τὰ δύο εἶναι τὸ πᾶν, ἀδελφοί: Ἀγάπη στὸν Θεὸ καὶ ἀγάπη στὸν συνάνθρωπό μας. Ὁ Κύριός μας Ἰησοῦς Χριστός μᾶς εἶπε ὅτι ἀπὸ αὐτὲς τίς δύο ἐντολές «ὅλος ὁ νόμος καὶ οἱ προφῆται κρέμανται!» (βλ. Ματθ. 22,40). Ὅλες δηλαδή οἱ ἐντολές καὶ ὅλα τὰ κηρύγματα ἐξαρτῶνται ἀπὸ αὐτὰ τὰ δύο.

Ἰδιαιτέρα ἡ Διδαχὴ τονίζει τὴν ἀγάπη πρὸς τοὺς ἐχθρούς μας. Καὶ μᾶς λέγει ὅτι πρέπει νὰ προσευχόμεσθε καὶ νὰ νηστεύουμε ἀκόμη ὑπὲρ τῶν ἐχθρῶν μας. Ἐάν ἔτσι κάνουμε γιὰ τοὺς ἐχθρούς καὶ τοὺς διώκτες μας, τότε αὐτοὶ θὰ γίνουν φίλοι μας καὶ δέν

θά ἔχουμε ποτέ ἐχθρό, μᾶς λέγει ἡ Διδαχὴ (1,3).

Στὴν «ὁδὸ τῆς ζωῆς» εἶναι καὶ ἡ ἐντολὴ περὶ ἐλεημοσύνης. Τὸ κείμενο τῆς Διδαχῆς μᾶς λέει ὅτι ὅταν ἐλεοῦμε ἕναν πτωχὸ κοινωνοῦμε μαζί του (4,8). Κοινωνοῦμε στίς ἀνάγκες του! Καὶ ἀφοῦ μέ τούς πτωχοὺς κοινωνοῦμε στό Σῶμα καί στό Αἷμα τοῦ Χριστοῦ (τὴν «θεία Κοινωνία», ὅπως τὸ λέγομε), ἀφοῦ δηλαδή μετέχουμε μαζί τους στά ἀθάνατα ἀγαθά, πρέπει νά συμμετέχουμε καί στίς ὑλικές τους χρεῖες. «Εἰ γάρ ἐν τῷ ἀθανάτῳ κοινωνοί ἐστε, πόσω μᾶλλον ἐν τοῖς θνητοῖς» (4,8). Εἶναι πολύ ὠραῖος ὁ λόγος αὐτός περὶ ἐλεημοσύνης πού μᾶς λέει ἡ Διδαχὴ. Καί μᾶς λέει καί τὸ ἄλλο ἐπίσης ὠραῖο: Ὅτι ἡ ἐλεημοσύνη σβῆνει ἀμαρτήματα! «Δώσεις λύτρωσιν ἀμαρτιῶν σου» (4,6). Ὅταν ἐλεοῦμε κάποιον πτωχὸ ἀδελφὸ μας, ἅς λέμε μέσα μας ἢ καί δυνατά: Γιά νά συγχωρεθοῦν τὰ ἀμαρτήματά μου, ἢ, γιά νά συγχωρεθῆ ὁ τάδε πεθαμένος μας. — Εἶναι ἀλήθεια ὅμως ὅτι πολλοὶ ἐκμεταλλεύονται τὰ φιλόανθρωπα αἰσθήματα τῶν εὐσεβῶν χριστιανῶν, γι' αὐτό πρέπει νά ἐξετάζουμε ἂν ὑπάρχει πραγματικὴ ἀνάγκη γιά ἐλεημοσύνη. Νά γνωρίζουμε ποῦ δίνουμε! Μᾶς τὸ λέει ἡ Διδαχὴ αὐτό: «Ἰδρωσάτω ἡ ἐλεημοσύνη εἰς χεῖράς σου, μέχρις ἂν γνῶς τίνι δῶς» (1,6)

ΟΔΟΣ ΘΑΝΑΤΟΥ: Ἡ «ὁδὸς τοῦ θανάτου» ἔχει τὰ ἀντίθετα ἀκριβῶς παραγγέλματα ἀπὸ τὴν «ὁδὸ τῆς ζωῆς», ὅπως ἄκρως ἀντίθετος εἶναι ὁ θάνατος ἀπὸ τὴν ζωὴ. Ἡ ὁδὸς αὐτὴ ἔχει τὰ διάφορα καὶ ποικίλα ἀμαρτήματα, πού ἡ Διδαχὴ τὰ γράφει σάν μιὰ μαύρη «λίστα», ἀλλὰ μεταξύ αὐτῶν τῶν ἀμαρτημάτων λέει τό: «φονεῖς τέκνων, φθορεῖς πλάσματος Θεοῦ» (κεφ. 5). Εἶναι οἱ ἐκτρώσεις, πού φαίνεται ὅτι γίνονταν ἀπὸ τότε. Προσέξτε ὅτι τίς ὀνομάζει «φόνου» καί «φθορά θείων πλασμάτων».

Ὅσοι ἀκολουθοῦν τὴν φρικτὴ «ὁδὸ τοῦ θανάτου» θά γίνουν «πανθαμάρτητοι», λέει τελικὰ ἡ Διδαχὴ. Θά πάρουν, δηλαδή, με-

γάλο κατήφορο καὶ θά διαπράξουν κάθε εἶδος ἀμαρτίας καὶ ὄχι μόνο τὰ ἀμαρτήματα πού ἀναφέρονται στὸν κατάλογο τῆς ὁδοῦ αὐτῆς.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὁ ἄνθρωπος πρέπει νά κάνει καλὴ ἐκλογή γιά τὸ ποιὰ ὁδὸ θά ἀκολουθήσει. Προσοχὴ ὅμως, μὴ μᾶς παραπλανήσῃ ἡ σκέψη, ὅτι ἐπειδὴ δέν μποροῦμε νά ἐφαρμόσουμε ὅλες τίς ἐντολές τῆς «ὁδοῦ τῆς ζωῆς», ἅς ἀκολουθήσουμε, λοιπόν, τὴν ἀντίθετη ὁδὸ, τὴν ὁδὸ τῆς ἀμαρτίας. Γιατί τὸ λένε μερικοὶ αὐτό: Ἐπειδὴ αἰσθάνονται ἀδύνατοι στό νά τηρήσουν ἐκείνη ἢ τὴν ἄλλη ἐντολὴ τοῦ Θεοῦ, λέγουν ὅτι «δέν κάνω ἐγὼ γι' αὐτὴ τὴν ὁδὸ», «δέν εἶμαι ἐγὼ γι' αὐτὰ τὰ θεῖα πράγματα, δέν τὰ μπορῶ». Ὅχι! Νά τὸ πάρουμε ἀπόφαση νά εἶμαστε στὴν ὁδὸ τοῦ Θεοῦ, ἀπόφαση νά μὴν φύγουμε ποτέ ἀπὸ τὸν δρόμο αὐτόν καὶ νά ἀγωνιζόμαστε νά τηρήσουμε ὅ,τι μποροῦμε. Τὸ κείμενο πού μελετᾶμε, ἡ Διδαχὴ, εἶναι πολύ ἐπιεικής. «Κάνε ὅ,τι μπορεῖς» μᾶς λέει: «Ὁ δύνῃ τοῦτο ποίει». Καί γιά τὴν νηστεία μᾶς λέγει «ὁ δύνασαι βάστασον». (6,2-3). Ὅ,τι μποροῦμε καὶ ὅσο μποροῦμε! Ἀρκεῖ μόνο νά ἀγαπᾶμε τὸν Θεό, νά νοιώθουμε ὅτι εἶμαστε δικοὶ Του (ὅτι εἶμαστε στὴν «ὁδὸ» Του) καὶ νά ἀγωνιζόμαστε νά τηροῦμε τίς ἐντολές, χωρὶς νά ἀπογοητευόμαστε γιά τὰ ἀμαρτήματά μας.

Β' Μέρος: Λειτουργικά θέματα (κεφ. 7-10,14)

Ἡ Διδαχὴ ἔχει θέματα ἀναφερόμενα στὴν θεία λατρεία καὶ λέει πολὺ ὠραῖα πράγματα γι' αὐτά. Ἔχουν μάλιστα πολὺ μεγάλη σημασία τὰ λεγόμενά της, γιατί εἶναι διδασκαλία τῶν μαθητῶν τῶν ἁγίων Ἀποστόλων. Λίγα ὅμως ἀπὸ τὰ λεγόμενα θά ἀναφέρουμε ἐδῶ καὶ αὐτὰ μέ σύντομο λόγο:

ΓΙΑ ΤΟ ΒΑΠΤΙΣΜΑ: Γνωρίζουμε ὅτι μέ τὸ Βάπτισμα γινόμαστε παιδιὰ τῆς Ἐκκλησίας καὶ κάνουμε τὸν Θεὸ Πατέρα

μας. Ἐπίσης γνωρίζουμε ὅτι στά πρῶτα χρόνια οἱ ἄνθρωποι βαπτίζονταν σέ μεγάλη ἡλικία, ἀφοῦ πρῶτα «ἐκατηχούντο» τὰ ὠραῖα τῆς πίστεώς μας. Καί ἔτσι γίνονταν συνειδητοί χριστιανοί. «Κατηχούμενοι» λέγονταν αὐτοί πού διδάσκονταν τίς ἀλήθειες τῆς πίστεώς μας γιά νά βαπτιστοῦν ἀργότερα. Εἶναι πολύ πιθανόν ὅτι τὰ ὅσα εἶπε προηγουμένως ἡ Διδαχή περί τῶν «δύο ὁδῶν» ἦταν ἡ διδασκαλία πού ἔκαναν στους Κατηχουμένους περί τοῦ πῶς πρέπει νά ζοῦν οἱ χριστιανοί (ἠθική διδασκαλία). Καί μᾶς λέει τώρα ἡ Διδαχή: «*Ταῦτα πάντα (δηλαδή, τὰ ὅσα εἶπε περί τῶν “δύο ὁδῶν”) προειπόντες βαπτίσατε*» (7,1).

Τό ἰδιαίτερο πού μᾶς λέει ἡ Διδαχή σχετικά μέ τό Βάπτισμα εἶναι ὅτι πρίν ἀπό αὐτό πρέπει νά νηστεύει ὄχι μόνον ὁ βαπτιζόμενος, ἀλλά καί ὁ βαπτίζων καί ὅσοι ἄλλοι ἀπό τούς χριστιανούς μποροῦν: «*Πρό δέ τοῦ Βαπτίσματος προνηστευσάτω ὁ βαπτίζων καί ὁ βαπτιζόμενος καί εἴ τινας ἄλλοι δύνανται*» (7,4). Στήν ἐποχή μας πού καθιερώθηκε ὁ νηπιοβαπτισμός, δέν μπορεῖ βέβαια νά νηστεύσει τό νήπιο πού θά βαπτιστεῖ, πρέπει ὅμως, κατά τό κείμενο τῆς Διδαχῆς νά νηστεύσει ἀντ’ αὐτοῦ ὁ ἀνάδοχος καί οἱ γονεῖς τοῦ βαπτιζομένου. Νά νηστεύσουν ὄχι βέβαια μεγάλη νηστεία, ἀλλά μία ἢ δύο ἡμέρες· τόση νηστεία ὀρίζει ἡ Διδαχή γιά τόν βαπτιζόμενο: «*Κελεύσεις δέ νηστεῦσαι τόν βαπτιζόμενον πρό μιᾶς ἢ δύο*» (7,4).

ΓΙΑ ΤΗΝ ΝΗΣΤΕΙΑ: Ἡ νηστεία δέν πρέπει νά γίνεται μόνο στήν περίπτωση τοῦ ἱεροῦ Βαπτίσματος, ἀλλά κάθε Τετάρτη καί Παρασκευή μᾶς λέγει ἡ Διδαχή (8,1). Γιατί αὐτές τίς ἡμέρες; Ἕνα ἄλλο κείμενο, οἱ «*Διαταγές τῶν Δώδεκα Ἀποστόλων*» (εἰς Ζ’23,2) μᾶς λέγουν ὅτι τήν μέν Τετάρτη τήν νηστεύουμε γιατί αὐτή τήν ἡμέρα πρόδωσε ὁ Ἰούδας τόν Χριστό καί ἐλήφθη ἐναντίον Του καταδικαστική ἀπόφαση· τήν δέ

Παρασκευή τήν νηστεύουμε, γιατί αὐτή τήν ἡμέρα σταυρώθηκε ὁ Χριστός. Τό κείμενό μας ὅμως, ἡ Διδαχή, μᾶς δίνει μία ἄλλη ἐρμηνεία. Μᾶς λέγει ὅτι ἡ νηστεία τῶν χριστιανῶν πρέπει νά γίνεται Τετάρτη καί Παρασκευή, γιά νά μή συμπέσει μέ τήν νηστεία τῶν Ἰουδαίων, πού νήστευαν Τρίτη καί Πέμπτη. Τό Σάββατο καί ἡ Κυριακή δέν μπορεῖ νά εἶναι νηστήσιμες ἡμέρες, γιατί ὑπενθυμίζουν εὐχάριστα γεγονότα: Τό Σάββατο εἶναι ὑπόμνηση τῆς δημιουργίας καί ἡ Κυριακή τῆς Ἀναστάσεως τοῦ Κυρίου. Ἔτσι μένουν γιά νηστεία ἡ Τετάρτη καί ἡ Παρασκευή. Τό βιβλίον «*Ἀποστολικές Διαταγές*» μᾶς λέει καί τό ἄλλο σπουδαῖο γιά τήν νηστεία: Τά περισσότερα χρήματα πού θά ξοδεύαμε, ἂν δέν νηστεύαμε, νά τά δίνουμε στους φτωχοῦς: «*Πᾶσαν Τετράδα καί πᾶσαν Παρασκευήν προστάσσομεν ὑμῖν νηστεύειν, καί τήν περισσεῖαν ὑμῶν τῆς νηστείας πένησιν ἐπιχορηγεῖν*» (Ε’20,18). Ἔτσι, ἡ νηστεία μας ἔχει μεγαλύτερη δύναμη, γιατί συνδυάζεται μέ τήν ἐλεημοσύνη.

ΓΙΑ ΤΗΝ ΘΕΙΑ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑ: «*Θεία Εὐχαριστία*» λέγεται ἡ Θεία Λειτουργία. Ἡ Διδαχή λέει πολλά καί ὠραῖα γιά τήν θεία Εὐχαριστία, ἀλλά θά ποῦμε τά σπουδαιότερα ἀπό αὐτά καί μέ σύντομο λόγο: Γιά νά γίνει ἡ Θεία Λειτουργία ἀπαραίτητο εἶναι τό πρόσφορο. Καί θεωρεῖται τόσο ἀπαραίτητο τό πρόσφορο γιά τήν θεία Λειτουργία, ὥστε ὁ λαός μας τό ὀνομάζει «*λειτουργία*»! Τό κείμενο πού μελετᾶμε, ἡ Διδαχή, μᾶς παραδίδει μιά εὐχή πού τήν ἔλεγε ὁ ἱερέας, ὅταν πρόσφερε τό πρόσφορο στόν Θεό. Σᾶς τήν ἀποδίδω κατά τό νόημά της: «*Ὅπως αὐτό τό κομμάτι – λέγει ἡ εὐχή τῆς Διδαχῆς – ἦταν πρῶτα διάφοροι σπόροι σκορπισμένοι, ἀλλά μαζεύτηκαν, ζυμώθηκαν καί ἔγιναν ἓνα, ἔτσι, Θεέ μου, τά παιδιά Σου, πού εἶναι σκορπισμένα στά πέρατα τῆς γῆς, μάζεψέ τα στήν Βασιλεία Σου τήν Ἐπουράνιο*».¹ Ἀπό τήν εὐχή αὐτή

1. «*Ὡσπερ ἦν τοῦτο τό κλάσμα διεσκορπισμένον ἐπάνω τῶν ὁρέων καί συναχθέν ἐγένετο ἓν, οὕτω συναχθήτω σου ἡ Ἐκκλησία ἀπό τῶν περάτων τῆς γῆς εἰς τήν σὴν Βασιλείαν*» (9,4).

φαίνεται, πρώτα μὲν ὅτι τό πρόσφορο πρέπει νά ζυμώνεται καί ὄχι νά ἀγοράζεται ἀπό τόν φούρνο καί ἔπειτα ὅτι αὐτό συμβολίζει ὅλη τήν Ἐκκλησία, ὅλα τὰ παιδιά τοῦ Θεοῦ.

Τό μυστήριο τῆς Θείας Εὐχαριστίας, λέγει ἡ Διδαχή, εἶχε προφητευθεῖ στήν Παλαιά Διαθήκη ἀπό τόν προφήτη Μαλαχία. Ἀπογοητευμένος ὁ προφήτης ἀπό τήν λατρεία τῶν συγχρόνων του βυθίζει τό προφητικό του βλέμμα στό μέλλον καί βλέπει τούς πιστούς νά προσφέρουν στόν Θεό καθαρά θυσία. Ἡ θυσία αὐτή δέν προσφέρεται μόνο στό Ἱεροσόλυμα, ὅπως ἡ Ἰουδαϊκή λατρεία, ἀλλά σέ κάθε τόπο (14,3. Μαλαχ. 1,11). Ἡ θυσία αὐτή εἶναι ἡ Θεία Εὐχαριστία.

Κατά τήν Θεία Λειτουργία κοινωνοῦμε τοῦ Ἁγίου Σώματος καί τοῦ Τιμίου Αἵματος τοῦ Χριστοῦ. Πρέπει ὅμως, λέγει ἡ Διδαχή, νά κοινωνοῦν μόνο οἱ πιστοί, δηλαδή, μόνο οἱ βαπτισμένοι χριστιανοί: «Μηδεῖς δέ φαγέτω μηδέ πιέτω ἀπό τῆς εὐχαριστίας ὑμῶν, ἀλλ' οἱ βαπτισθέντες εἰς τό ὄνομα Κυρίου» (IX,5). Καί ὁ Χρυσόστομος λέγει κάπου: «Μηδεῖς κοινωνεῖτω τῶν μή μαθητῶν». Ἄν δέ, προσθέτουν οἱ Διαταγές τῶν Ἀποστόλων (Ζ' 25,5-6), κάποιος ἀβάπτιστος «κρύψας ἑαυτόν μεταλάβοι», αὐτός «κρίμα αἰώνιον φάγεται ὅτι μή ὦν τῆς εἰς Χριστόν πίστεως μετέλαβεν ὧν οὐ θέμις, εἰς τιμωρίαν ἑαυτοῦ». Ἀποβαίνει δηλαδή κακό γιά τόν ἀβάπτιστο, εἶναι κόλαση γιά τήν ψυχή του τό νά μεταλάβει τῶν ἀχράντων Μυστηρίων. Καί εἶναι δυνατόν νά συμβεῖ καί σέ ἡμᾶς σήμερα ἡ ἁμαρτία αὐτή. Πολύ πιθανόν σέ κάποια πόλη νά εὑρεθεῖ κάποιος ὁπαδός ξένου θρησκευτικοῦ δόγματος καί νά εἰσέλθει στόν ὀρθόδοξο Ναό συμπαιθώντας μάλιστα καί τήν λατρεία τῶν Ὀρθοδόξων. Βλέποντας λοιπόν αὐτός τούς πιστούς νά προσέρχονται γιά τήν Θεία Κοινωνία πιθανόν νά ἀκολουθήσει καί αὐτός τήν σειρά καί νά λάβει «ὧν οὐ θέμις»: νά λάβει δηλαδή καί αὐτός τό Σῶμα καί τό

Αἷμα τοῦ Χριστοῦ, πού δέν εἶναι ἐπιτρεπτό γι' αὐτόν, ἐπειδή δέν εἶναι βαπτισμένος. Ἄν συμβεῖ κάτι τέτοιο, ἄν δηλαδή μεταλάβει, ἔστω καί ἀπό ἄγνοια καί ὄχι ἐπίτηδες, ἕνας ἀβάπτιστος, τότε, λέγουν οἱ Διαταγαί τῶν Ἀποστόλων, πρέπει νά τόν κατηχήσουν γρήγορα καί νά τόν βαπτίσουν, γιατί δέν πρέπει νά μένει σέ ἀβάπτιστο ἡ Θεία Κοινωνία: «Εἰ δέ τις κατὰ ἄγνοια μεταλάβοι, τοῦτον τάχιον στοιχειώσαντες μύησατε, ὅπως μή καταφρονητής ἐξέλθοι» (Διαταγαί 25,7). Ἄς προσέξουμε τό «στοιχειώσαντες». Στήν περίπτωση αὐτή δηλαδή νά μήν τοῦ ἀναπτύξουν ὅλη τήν πίστη, ἀλλά στοιχεῖα μόνο αὐτῆς, τά βασικά. Οἱ πιστοί, ἄν διακρίνουν ἀβάπτιστο νά προσέρχεται πρὸς τήν Θεία Κοινωνία, ὀφείλουν νά τό ἀναφέρουν ἐκείνη τήν στιγμή στόν μεταδίδοντα τά Ἄχραντα Μυστήρια ἱερέα. Ἄν δέ δοῦν ὅτι ὁ ἱερέας ἀδιαφορήσει καί θεωρήσει τό πράγμα μικρό καί ἐλάχιστο καί κοινωγήσει τόν ἀβάπτιστο, τότε ὀφείλουν νά ἀναφέρουν ὅπωςδήποτε τήν ἁμαρτία τοῦ ἱερέως στόν Ἐπίσκοπο.

Ὅσοι εὐρίσκονται σέ διχόνοια μέ ἄλλους δέν πρέπει νά κοινωνοῦν μέχρις ὅτου συνδιαλλαγῶν μαζί τους, γιατί ἡ Θεία Εὐχαριστία εἶναι Μυστήριο ἐνότητας: «Πᾶς δέ ἔχων ἀμφιβολίαν μετά τοῦ ἑτέρου αὐτοῦ μή συνελθέτω ὑμῖν, ἕως οὗ διαλλαγῶσιν, ἵνα μή κοινωθῇ ἡ θυσία ὑμῶν» (14,2).

Μετά τήν Θεία Κοινωνία ἀκολουθεῖ ἡ εὐχαριστία γι' αὐτήν. «Μετά δέ τό ἐμπλησθῆναι οὕτως εὐχαριστήσατε», λέγει ἡ Διδαχή (10,1). Καί στήν Θεία Λειτουργία μετά τήν Θεία Κοινωνία ἀκοῦμε τόν διάκονο ἢ τόν λειτουργοῦντα ἱερέα νά λέγει: «Μεταλαβόντες τῶν θείων, ἁγίων, ἀχράντων, ἀθανάτων...ἀξίως εὐχαριστήσωμεν τῷ Κυρίῳ». Καί ἀκολουθεῖ ἀπό τόν ἱερέα μία εὐχή εὐχαριστίας. Οἱ χριστιανοί τῶν χρόνων τῆς Διδαχῆς, ὅπως ἡμᾶς λέγει τό κείμενό της, ἀφοῦ κοινωνοῦσαν, εὐχαριστοῦσαν τόν Κύριο, γιατί «κατεσκήνωσε ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν», γιατί τούς χάρισε

«πνευματικήν τροφήν καί ποτόν καί ζωήν αἰώνιον». Τό παρακαλοῦσαν ἔπειτα γιά ὄλους τούς χριστιανούς, γιά ὅλη τήν Ἐκκλησία, γιατί ἡ Θεία Κοινωνία εἶναι Μυστήριον ἐνότητος, καί τέλος ἔλεγαν αὐτά τά ὠραῖα συνθήματά τους: «Ἐλθέτω χάρις καί παρελθέτω ὁ κόσμος οὗτος»! «Μαράν ἀθά»! (Βλ. κεφ. 10). Ἦς γίνουν καί δικά μας, τῶν σημερινῶν χριστιανῶν, τά συνθήματα αὐτά: «Παρελθέτω ὁ κόσμος οὗτος»! Ἦς μή μᾶς μαγεύουν τά θέλγητρα τοῦ κόσμου τούτου. Ἦς μήν ἐπηρεάζουν τήν ψυχὴ μας. Ἐνα μόνο νά ζητᾶμε· τό «Ἐλθέτω Χάρις»! Ἡ ἐπιθυμία μας ἅς εἶναι τό πότε θά ἔλθῃ ὁ Κύριος νά μᾶς παραλάβῃ ἐπὶ τὴν Βασιλεία Του τὴν ἐπουράνιον. Ἦς λέγουμε «Μαράν ἀθά» (= Κύριε, ἔλα). Τά ὠραῖα αὐτά συνθήματα ἐκφράζονται μέ τό «Νῦν ἀπολύεις τόν δούλόν σου, Δέσποτα...», πού λέγει σήμερον ὁ ἱερέας στό τέλος τῆς ἀκολουθίας τῆς Εὐχαριστίας γιά τήν Θεία Κοινωνία.

Γ' Μέρος: Ἐκκλησιαστικές διατάξεις (κεφ. 11-13,15)

Σ' αὐτό τό τρίτο μέρος τῆς Διδαχῆς δίνονται ὁδηγίες γιά τήν στάση τῶν χριστιανῶν πρὸς τούς περιοδεύοντας κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου, τούς λεγομένους χαρισματούχους.

Ὁ κήρυκας τοῦ Εὐαγγελίου πρέπει νά ἀπολαμβάνῃ τόν σεβασμό καί τήν τιμὴ τῶν πιστῶν, γιατί λαλεῖ τόν λόγον τοῦ Κυρίου, ὁ ὁποῖος γίνεται αἴτιος πνευματικῆς ἀναγεννήσεως τῶν ψυχῶν. Ἡ Διδαχὴ λέγει: «Τέκνον μου, τοῦ λαλοῦντος σοι τόν λόγον τοῦ Θεοῦ μνησθήσῃ νυκτός καί ἡμέρας, τιμήσεις δέ αὐτόν ὡς Κύριον· ὅθεν γάρ ἡ κυριότης λαλεῖται, ἐκεῖ Κύριός ἐστιν» (4,1).²

Οἱ κήρυκες τοῦ Εὐαγγελίου καλοῦνται

ἐπὶ τὴν Διδαχὴ «προφήται» καί περιοδεύαν ὄλες τίς χριστιανικὲς κοινότητες καί μάλιστα τίς ἀπομεμονωμένες χριστιανικὲς ὁριζικές Ἐκκλησίες, οἱ ὁποῖες ἦσαν ἀδιοργανωτες καί κήρυτταν τόν λόγον τοῦ Θεοῦ. Οἱ πιστοὶ διατάσσονται ἀπὸ τὴν Διδαχὴ νά φιλοξενοῦν τούς προφήτες, οἱ ὁποῖοι ἐπισκέπτονταν τὴν Ἐκκλησία τους γιά κήρυγμα (κεφ. 11-13) καί μάλιστα τούς λέγει νά δίνουν σ' αὐτούς τὴν «ἀπαρχήν» τῶν ὑπαρχόντων τους (13,3): «ὡσαύτως κεράμιον οἴνου ἢ ἐλαίου ἀνοίξεις τὴν ἀπαρχὴν λαβὼν δὸς προφήταις» (13,6).

Ὁ σεβασμὸς αὐτὸς καί ἡ φιλοξενία τῶν πιστῶν χριστιανῶν πρὸς τούς κήρυκες τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἔδωσε τὴν εὐκαιρία σέ πολλοὺς ἀπ' αὐτούς νά ἐκμεταλλεῦνται τὴν θέσιν τους καί νά περιέρχονται τίς κατά τόπους Ἐκκλησίες γιά πλουτισμό. Ἐτσι γίνονταν βάρος στοὺς πιστοὺς καί τούς σκανδαλίζαν. Κατὰ τούς χρόνους τῆς Διδαχῆς ὁ θεσμὸς αὐτὸς τῶν προφητῶν, τῶν περιοδεύόντων κηρύκων, ἄρχισε νά καταπίπτει, λόγῳ τῆς ἐμφάνισης καί «ψευδοπροφητῶν» μεταξύ τους. Γι' αὐτό καί ἡ Διδαχὴ παρέχει ὁδηγίες στοὺς χριστιανούς γιά παρακολούθησιν τῆς διαγωγῆς καί συμπεριφορᾶς τῶν προφητῶν, γιά διαπίστωση ἂν εἶναι ἀληθινοὶ προφῆτες ἢ εἶναι ψευδοπροφῆτες.

Ὁ γνήσιος προφήτης, ὁ ἀληθινὸς κήρυκας τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, θά πρέπει νά εἶναι εὐγενής, νά μή γίνεταί βάρος μέ τὴν παραμονὴ πολλῶν ἡμερῶν ἐπὶ τὴν πόλιν ἢ τό χωριὸ πού ἐπισκέπτεται, ἐκτός, βέβαια, ἂν τό ἀπαιτεῖ ἡ ἀνάγκη τοῦ εὐαγγελισμοῦ τῶν ψυχῶν: «Οὐ μενεῖ δέ εἰ μὴ ἡμέραν μίαν· ἐάν δέ ἢ χρειαί καί τὴν ἄλλην· τρεῖς δέ ἐάν μείνη ψευδοπροφήτης ἐστίν» (11,5). Ὁ καλὸς ἀπόστολος τοῦ Κυρίου πάλι πρέπει νά εἶναι ὑπεράνω χρημάτων. Ἦν ζητάει χρήματα, αὐτό εἶναι δεῖγμα ὅτι εἶναι ψευδοπροφήτης, δέν πρέπει δέ οἱ χριστιανοὶ νά τοῦ ἱκανοποι-

2. Σαφέστερα γιά τόν κήρυκα τοῦ Εὐαγγελίου ἐντέλλονται οἱ Διαταγές τῶν Ἀποστόλων: «Τόν λαλοῦντά σοι τόν λόγον τοῦ Θεοῦ δοξάζεις, μνησθήσῃ σέ αὐτοῦ ἡμέρας καί νυκτός, τιμήσεις δέ αὐτόν οὐχ ὡς γενέσεως αἴτιον, ἀλλ' ὡς τοῦ εὖ εἶναί σοι πρόξενον γενομένου· ὅπου γάρ ἡ περὶ Θεοῦ διδασκαλία, ἐκεῖ ὁ Θεός πάρεστιν» (Ζ,9,1).

οὖν τὴν ἀμαρτωλὴ αὐτῆ αἵτησίν του, γιατί ἔτσι ἐνισχύουν τό πάθος τῆς φιλαργυρίας του. Λίγη πρόχειρη τροφή εἶναι ἀρκετή γιά τόν ἀληθινὸ κήρυκα τοῦ Εὐαγγελίου, πορευόμενον ἀπὸ ἓνα χωριὸ στό ἄλλο: «Ἐξερχόμενος δέ ὁ ἀπόστολος μὴδὲν λαμβανέτω εἰ μὴ ἄρτον, ἕως οὗ αὐλισθῆ· ἐάν δέ ἀργύριον αἰτῆ ψευδοπροφήτης ἐστί» (11,6). «Ὅς δ' ἂν εἴπῃ· δός μοι ἀργύρια ἢ ἕτερα τίνα, οὐκ ἀκούσεσθε αὐτοῦ» (11,12). Ἀληθινός πάλι προφήτης εἶναι ἐκεῖνος τοῦ ὁποῖου ἡ ζωὴ συμφωνεῖ πρὸς τό κήρυγμά του. Ἄν, ἄλλα μὲν διδάσκει, ἄλλα δέ πράττει εἶναι ψευδοπροφήτης: «Πᾶς δὲ προφήτης διδάσκων τὴν ἀλήθειαν εἰ ἂ διδάσκει οὐ ποιεῖ, ψευδοπροφήτης ἐστί» (11,10).

Ἡ περικοπὴ τῆς Διδαχῆς, ἡ ὁποία συμβουλεύει ποιά πρέπει νά εἶναι ἡ συμπεριφορὰ τῶν προφητῶν, εἶναι πολὺ χρήσιμη καί γιά τούς σημερινούς ἱεροκήρυκες, ἀλλά καί γιά κάθε κληρικό, ὁ ὁποῖος μέ τὴν ἐντολὴ τοῦ Ἐπισκόπου του ἐπισκέπτεται μία ἐνορία γιά ποιμαντικὸ λόγο. Ὁ καλὸς ἱεροκήρυκας εὐρισκόμενος γιά τό καθῆκον τοῦ κηρύγματος σέ ἓνα χωριὸ δὲν πρέπει νά ζητάει πλούσια τράπεζα, μάλιστα δὲ καί ὅταν τοῦ τὴν προσφέρουν δὲν πρέπει νά ἀρέσκεται σ' αὐτήν· νά ἀρκεῖται σέ λιτό φαγητό. Γενικά οἱ κήρυκες τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ἀλλά καί κάθε κληρικός πρέπει νά εἶναι ἀφιλάργυρος.³

Εἶπαμε ὅτι οἱ χαρισματοῦχοι «προφητῶν» ἱεροκήρυκες περιόδευαν τίς ἀπομεμονωμένες χριστιανικὲς ὀρεινὲς Ἐκκλησίες, πού ἦταν ἀδιοργανωτές καί κήρυτταν σ' αὐτές τόν λόγο τοῦ Θεοῦ. Ἡ παρακμὴ ὅμως τοῦ θεσμοῦ τῶν περιοδεύοντων αὐτῶν ἱεροκηρύκων καί ἄλλες ἐκκλησιαστικὲς ἀνάγκες ἐπέβαλαν νά ἰσχυροποιηθῆ ἡ μόνιμη ὀργάνωση. Ἡ Διδαχὴ διατάσσει: «Χειροτονήσα-

τε οὖν ἑαυτοῖς ἐπισκόπους καί διακόνους» (15,1). Πρέπει ὅμως οἱ ἐκλεγόμενοι πρὸς χειροτονία νά εἶναι «ἄξιοι τοῦ Κυρίου, ἄνδρες πραεῖς καί ἀφιλάργυροι καί ἀληθεῖς καί δεδοκιμασμένοι» (15,1). Τέτοιοι ποιμένες, πρᾶοι καί ἀφιλάργυροι, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τὴν προηγούμενὴ τους διαγωγὴ δοκιμάστηκαν καί κρίθηκαν ἄξιοι γιά τὴν ὑψηλὴ ἀποστολὴ τοῦ Ποιμένα, θά κάνουν ἐνάρετο καί ἅγιο καί τόν λαὸ πού ποιμαίνουν καί θά ἀπολαμβάνουν τῆς τιμῆς καί τῆς ἀγάπης του.

Δ' Μέρος: Ἐσχατολογικά (κεφ. 16)

Τό τελευταῖο κεφάλαιο τῆς Διδαχῆς μιλάει γιά τὰ ἔσχατα, γιά τὰ μέλλοντα νά συμβοῦν κατὰ τούς τελευταίους καιροὺς. Εἶναι δὲ πολὺ σπουδαῖα τὰ ὅσα γράφονται σ' αὐτό.

Οἱ πρῶτοι Χριστιανοὶ εἶχαν ζωηρὰ στραμμένα τὰ βλέμματά τους στοὺς ἔσχατους καιροὺς καί ἀνέμεναν μέ πόθο τὴν Δεύτερη ἔλευση τοῦ Κυρίου, ὅπως φαίνεται ἰδιαίτερα ἀπὸ τίς δύο πρὸς Θεσσαλονικεῖς ἐπιστολές τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Ἡ προσευχὴ τους, ὅπως γράψαμε, ἦταν: «Μαράν Ἄθά» (=Κύριε, ἔλα). Εἶναι δὲ ἄγνωστη ἡ ἡμέρα τῆς Δεύτερης τοῦ Κυρίου παρουσίας, γι' αὐτό καί οἱ Χριστιανοὶ πρέπει πάντοτε νά εἶναι προσεκτικοί, ἄγρυπνοι, ἔτοιμοι γιά νά τοὺς παραλάβει ὁ Κύριος στήν Βασιλεία Του. Ἡ Διδαχὴ λέει: «Γρηγορεῖτε ὑπὲρ τῆς ζωῆς ὑμῶν· οἱ λύχνοι ὑμῶν μὴ σβεσθήτωσαν καί αἱ ὀσφύες ὑμῶν μὴ ἐκλυέσθωσαν, ἀλλά γίνεσθε ἔτοιμοι· οὐ γάρ οἴδατε τὴν ὥραν, ἐν ἧ ὁ Κύριος ἡμῶν ἔρχεται» (16,1).

Ἡ ἡμέρα τῆς Δεύτερης Παρουσίας τοῦ Κυρίου εἶναι ἄγνωστη, ἀλλά εἶναι γνωστά

3. Περὶ τῆς ἀφιλαργυρίας καί ἀκτημοσύνης τῶν κηρύκων τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ καί τῆς συμπεριφορᾶς τους κατὰ τίς περιόδους τους βλ. Ἱ. Χρυσόστομος ΑΒ' -ΑΕ' ὁμιλίαις του στό κατὰ Ματθαῖον Εὐαγγέλιο. Ἔργο τοῦ ἱεροκήρυκος εἶναι νά κηρύττει μέ θερμὴ τὴν καρδιά τόν λόγο τοῦ Θεοῦ, νά ἀγωνίζεται γιά τὴν ἐξάπλωση τῆς Βασιλείας Του καί ὁ Θεὸς θά φροντίζει γι' αὐτόν τόν ἐργάτη Του. Ἐναν τέτοιον κήρυκα ὁ πιστὸς λαὸς οὐδέποτε θά ἀφήσει νά πεινάσει: «Τίς γάρ, εἰπέ μοι, στρατηγὸν μυρία τραύματα ἔχοντα καί ἡμαρτημένον ὄντα καί μετὰ πολλὰ τρόπαια ἀπὸ πολέμου καί παρτάξεως ἐπανιόντα, οὐκ ἂν ἐδέξαντο, τὰ θύρας ἀναπετάσας τῆς οἰκίας ἀπάσης;» (Χρυσόστομος).

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΗ

Μέ τόν Δημοσιογράφο τῆς Ἐφημερίδος
«ΑΙΧΜΗ τῆς Ἀρκαδίας» Ἀξιότ. κ. Παν. Χουντήν.

Ἑρώτηση 1η: Σεβασμιώτατε! Ἡ Ἀρκαδία, ἡ Γορτυνία, ἡ ΑΙΧΜΗ καί οἱ ἀναγνώστες τῆς, σᾶς καλοσωρίζουν καί σᾶς εὐχονται κάθε ἐπιτυχία στό ἔργο σας μέ τήν ἀνάληψη τῆς Μητροπολιτικῆς Ἐδρας τῆς Ἐπαρχίας μας. Ἀλήθεια, τί εἶχατε ἀκούσει γιά τήν Ἀρκαδία, τήν ἱστορία τῆς καί τούς Ἀρκάδες;

Ἀπάντηση: Τήν Ἀρκαδία καί τήν φήμη τῶν Ἀρκάδων τήν γνώρισα, κ. Χουντή,

ἀπό τά σχολικά ἀκόμη χρόνια στά βιβλία τῆς Ἱστορίας μας, ὅταν στήν μυθολογία μαθαίναμε γιά τούς αὐτόχθονες Ἀρκάδες, πού ζοῦσαν στήν Ἀρκαδία πρὶν ἐμφανιστεῖ ἡ Σελήνη καί εἶχαν βασιλιά τους τόν Πελασγό καί τόν Λυκάονα μέ τούς πενήντα γιούς, πού ἴδρυσαν τίς πόλεις τῆς Ἀρκαδίας. Ἐντύπωση ὅμως ἰδιαίτερη μοῦ προξένησε ὁ χαρακτηρισμός πού τῆς ἔδωσε ὁ ἱστορικός Στράβων, ὅταν τήν ἀποκάλεσε «καρδιά τῆς

τά σημεῖα τά ὁποῖα θά προηγηθῶν. Τά σημεῖα αὐτά μᾶς τά φανέρωσαν οἱ προφήτες καί κυρίως μᾶς τά ἀποκάλυψε ὁ Κύριος. Ὅσα λέει ἡ Διδαχὴ στηρίζονται στά λόγια τοῦ Κυρίου καί τῶν Προφητῶν καί στό βιβλίο τῆς ἱερῆς Ἀποκάλυψης.

Κατά τίς παραμονές τῆς Δεύτερης τοῦ Κυρίου Παρουσίας ἡ ἁμαρτία τῶν ἀνθρώπων θά ἀυξηθεῖ. Οἱ ψευδοπροφῆτες θά πληθυνθοῦν καί τά πρόβατα θά στραφοῦν σέ λύκους. Οἱ ἄνθρωποι θά ἀλληλομισοῦνται καί θά διώκουν ὁ ἕνας τόν ἄλλον. Τότε, γιά νά πλανηθοῦν καί οἱ λίγοι πιστοί, θά ἔρθει ὁ ἀντίχριστος, ὁ «κοσμοπλανής» (ἔλ. καί Ἀποκ. 12,9). Λέγεται δέ ἀντίχριστος, γιατί θά ἔλθει μέ μορφή Χριστοῦ, «ὡς υἱός Θεοῦ» (ἔλ. καί Β΄ Θεσ. 2,4). Θά κάνει καί αὐτός θαύματα, καί μάλιστα μεγάλα, γιά νά προκαλέσει τόν θαυμασμό καί νά παρασύρει τούς πιστούς γιά νά τόν προσκυνήσουν (16, 3-4). Οἱ πιστοί, πραγματικά, μέ τήν ἐμφάνιση τοῦ ἀντιχρίστου θά ὑποβληθοῦν σέ μεγάλη δοκιμασία. Ὅσοι ὑπομείνουν τίς θλίψεις καί κρατήσουν σταθερή τήν πίστη τους στόν Κύριο, αὐτοί θά σωθοῦν: «Τότε ἤξει ἡ κτίσις τῶν ἀνθρώπων εἰς τήν πύρωσιν τῆς δοκιμασίας, “καί σκανδαλισθήσονται πολλοί καί ἀπολοῦνται· οἱ δέ

ὑπομείναντες ἐν τῇ πίστει αὐτῶν σωθήσονται” ὑπ’ αὐτοῦ τοῦ καταθέματος» (16,5). Δέν θά ὠφελήσει, λέει ἡ Διδαχὴ, ἡ πίστη μας κατά τόν προηγούμενο χρόνο τῆς ζωῆς μας, ἂν δέν φανοῦμε πιστοί στόν καιρό τῆς μεγάλης αὐτῆς δοκιμασίας (16,2).

Γιά τήν σωτηρία τῶν πιστῶν πού πειράζονται ἀπό τόν ἀντίχριστο θά ἔρθει ἀπό τόν οὐρανό ὁ Κύριος καί θά παραλάβει τά παιδιά Του στήν Βασιλεία Του τήν ἐπουράνιο. Πρὶν ἀπό τήν ἐμφάνιση τοῦ Κυρίου θά φανοῦν σημεῖα, «τά σημεῖα τῆς ἀληθείας». Αὐτά εἶναι τό σημεῖο τοῦ Σταυροῦ, ὁ ἦχος τῶν σαλπίγγων καί ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν (16, 6-8).

Πόθος μας καί συνεχῆς προσευχή, ἀγαπητοί μου, ἄς εἶναι νά διαφύγουμε τά τεχνάσματα τοῦ ἀντιχρίστου καί νά συμπεριληφθοῦμε στόν μικρό ἀριθμό τῶν σεσωσμένων γιά νά μᾶς παραλάβει ὁ Κύριος στήν γλυκειά Του Βασιλεία. Σ’ αὐτό ἡ Διδαχὴ μᾶς συμβουλεύει νά εἴμαστε πάντοτε προσεκτικοί καί ὅσοι πιστοί νά συναντώμαστε τακτικά σέ κοινή προσευχή καί πνευματική ἀκρόαση γιά τά ἀφορῶντα τήν ψυχική μας σωτηρία: «Γρηγορεῖτε ὑπέρ τῆς ζωῆς ὑμῶν... Πυκνῶς δέ συναχθήσεσθε ζητοῦντες τά ἀνήκοντα ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν» (16,1-2)!

Ἑλλάδος», θέλοντας μᾶλλον νά τονίσει τήν ζωντάνια, τήν λιτότητα καί τόν δυναμισμό τῶν ὀρεσίβιων κατοίκων καί τῆς ἱστορίας της.

Στό νοῦ μου ἀπό νωρίς ἡ Ἀρκαδία συνδέθηκε μέ τούς ἀγῶνες γιά τήν λευτεριά τοῦ Γένους μας τό 1821. Εἶναι ἀλήθεια ὅμως πῶς, ὅταν πρόσφατα μελέτησα καί τίς ἄλλες ἱστορικές περιόδους τῶν ἀρχαίων καί βυζαντινῶν χρόνων, διεπίστωσα ὅτι οἱ ἀγῶνες τῶν Ἀρκάδων στόν κακοτράχαλο, ὀρεινό, ἀλλά συγχρόνως μαγευτικό τόπο τους ἦταν συνεχεῖς καί ἀξιωματημένοι. Νομίζω πῶς μέ τέτοιο παρελθόν δικαιολογεῖται τό γεγονός ὅτι ἔπαιξε τόσο σημαντικό ρόλο ἡ Ἀρκαδία καί οἱ κάτοικοί της στήν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. Ἡ λεβεντομάνα Ἀρκαδία δέν μπορούσε παρά νά γεννήσει καί νά ἀναθρέψει στά χώματά της τούς σταυραετούς ἥρωες, πού θυσιάστηκαν, γιά νά ζοῦμε ἐμεῖς σήμερα ἐλεύθεροι. Συγκινούμουν πάντοτε στό ἄκουσμα τῶν Ἀρκάδων ἡρώων καί μαρτύρων σάν τόν Γρηγόριο τόν Ε΄, Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως, τόν Κολοκοτρώνη, τόν Νικηταῖα, τόν Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανό, τόν Παπαφλέσσα, τούς Δεληγιανναίους κ.ἄ. Ὅπως καταλαβαίνετε, λοιπόν, ἡ γνωριμία μου μέ τήν Ἀρκαδία καί τούς Ἀρκάδες εἶχε γίνει πολύ πρὶν ἐγκατασταθῶ σ' αὐτήν ὡς Ποιμενάρχης δύο ἀπό τῶν ἐπαρχιῶν της. Θαύμαζα τόν τόπο καί τίς κορυφαῖες φυσιογνωμίες πού προῆλθαν ἀπ' αὐτόν κι ἐλπίζω οἱ νεώτεροι Ἀρκάδες νά μιμηθοῦν τούς προγόνους τους διαφυλάττοντας τόν τόπο τους ἀπό τήν ἐρήμωση καί τήν ἱστορία τους ἀπό τήν λήθη.

Ἐρώτηση 2η: Ἐπειτα ἀπό τό μικρό χρονικό διάστημα πού ἔχετε στήν Μητρόπολη τῆς Γορτυνίας, θά μπορούσατε νά μᾶς περιγράψετε τίς ἐντυπώσεις σας ἀπό τούς κατοίκους, τά χωριά καί τά προβλήματα πού ἔχετε ἐντοπίσει;

Ἀπάντηση: Οἱ ἐντυπώσεις μου, κ. Χου-

ντῆ, ἀπό τά κέντρα καί τά χωριά τῆς Μητροπόλεως Γορτυνός καί Μεγαλοπόλεως, πού ἐτάχθην νά ποιμάνω, εἶναι ἄριστες: Φυσικές ὁμορφιές καί εὐγένεια κατοίκων. Θυμᾶμαι τόν στίχο τοῦ ποιητῆ: «Μάγεμα ἢ φύσις κι ὄνειρο κι ὁμορφιά καί χάρη»! Ἀλλά εἶναι τόσες οἱ ἀγωνίες μου στό ἄλλο θέμα πού λέτε στό ἐρώτημά σας, πού δέν μέ ἀφήνουν νά χαρῶ τίς καλές μου ἐντυπώσεις. Στό ἐρώτημά σας εἶπατε γιά «προβλήματα πού ἔχω ἐντοπίσει». Ναι, ὑπάρχουν προβλήματα καί μάλιστα ποικίλα καί δυσεπίλητα προβλήματα. Ὡς τό περισσότερο δέ «καυτό» πρόβλημα θεωρῶ τήν ἐρήμωση τῆς ἐπαρχίας μας καί τήν ἀνεργία τῶν ὀλίγων ἐναπομεινάντων ἐδῶ κατοίκων. Δέν εἶμαι καθόλου ἀδιάφορος σ' αὐτό τό πρόβλημα, ἀλλά σάν Ἐπίσκοπος πού εἶμαι βλέπω καί τό ἄλλο πνευματικό πρόβλημα, πού ἐπιβαρύνει εἰδικά ἐμένα, τό ὅτι δηλαδή πολλά χωριά τῆς Μητροπόλεως μου δέν λειτουργοῦνται καί οἱ πολλοί ἄνθρωποι εἶναι ἀκατήχρητοι καί ἔχουν παντελῆ ἀγνοία τῶν ἀληθειῶν τῆς πίστεώς μας.

Ἐρώτηση 3η: Δέν εἶναι μυστικό, ὅτι ἡ μέχρι τώρα δική σας παρουσία καί τῶν συνεργατῶν σας ἔδωσαν ἕναν ἀέρα σεβασμοῦ, ἐλπίδας καί ἡρεμίας στήν ἐγκαταλελειμμένη Γορτυνία καί τήν Μητρόπολή της. Μέ μεγάλο ἐνδιαφέρον θέλουν οἱ πατριῶτες μας νά ἀκούσουν τά σχέδια, τά πλάνα, τούς στόχους, τίς διαδρομές πού ἔχετε ἱεραρχήσει σάν Μητροπολίτης ν' ἀκολουθήσετε.

Ἀπάντηση: Εἶπα καί προηγουμένως, κ. Χουντῆ, ὅτι τό κύριο ἔργο τοῦ Ἐπισκόπου καί τῶν Ἱερέων εἶναι νά κατηγοῦν καί νά ἐκκλησιάζουν τόν λαό. Νά διδάσκουν δηλαδή στόν λαό τόν λόγο τοῦ Θεοῦ, πού εἶναι γραμμένος στήν Ἁγία Γραφή, καί νά τόν καλοῦν στήν Ἐκκλησία γιά νά λειτουργεῖται. Μέ αὐτό καί μόνο τό ἔργο ἀσχολήθηκα μέχρι τώρα στήν Μητρόπολη καί ἂν μοῦ λέγετε στό ἐρώτημά σας ὅτι ἐγώ τάχα ἔδωσα «σεβασμό καί ἐλπίδα καί ἡρεμία»

στήν περιοχή, εἶναι γιατί ἀσχολήθηκα μέ αὐτό τό θείκó ἔργο, πού εἶναι καί τό κύριο ἔργο μου, ξαναλέω. Ἐσεῖς τώρα μέ ἐρωτᾶτε νά σᾶς πῶ «τά σχέδια καί τά πλάνα» γιά τό ἔργο μου, ἀλλά καί ἐγώ ζητῶ ἀπό σᾶς – πού ξέρετε καλύτερα τόν τόπο – τήν συμβουλή σας, νά μοῦ πεῖτε, πῶς θά καταφέρω νά φέρω τό μήνυμα τοῦ Εὐαγγελίου στήν Γορτυνία καί τήν Μεγαλόπολη μέ τήν περιοχή της. Ποιό μήνυμα; Ὅτι ὁ Υἱός τοῦ Θεοῦ σαρκώθηκε καί ἦρθε ἀνάμεσά μας καί κήρυξε μία ὠραία διδασκαλία, πού, ἂν τήν ἐφαρμόσουμε, θά κάνουμε παράδεισο τήν γῆ· ὅτι πρόσφερε τόν Ἐαυτό Του Θυσία γιά τήν σωτηρία μας. Αὐτό τό μήνυμα λέγεται «Εὐαγγέλιο» καί ἐμεῖς οἱ κληρικοί πρέπει νά γίνουμε «εὐαγγελιστάδες», πρέπει νά γίνουμε φτερωτοί γιά νά τό ἐξαγγείλουμε. Δέν θέλω νά ὑπάρχει μεγαλόσπιτο οὔτε φτωχική καλύβα στήν Μητρόπολή μου πού νά μή ξέρει τήν ἀλήθεια αὐτή τοῦ Εὐαγγελίου. Ἄν Δεσποτάδες καί Ἱερεῖς δέν εἴμαστε πρόθυμοι στό νά ἐξαγγείλουμε τό μήνυμα αὐτό τοῦ Χριστοῦ, εἴμαστε ἀποτυχημένοι καί ἄς ἔχουμε νά παρουσιάσουμε κοινωφελῆ ἔργα. Αὐτό ὅμως δέν σημαίνει ὅτι ἡ Ἐκκλησία θά παραβλέπει τίς ὑλικές ἀνάγκες τοῦ λαοῦ της. Εἶναι αἴρεση τοῦ μονοφυσιτισμοῦ, ἂν τό πούμε καί ἂν τό κάνουμε αὐτό, γιατί θά βλέπουμε τόν ἄνθρωπο ὡς ψυχή μόνο καί θά παραθεωροῦμε τίς σωματικές του ἀνάγκες. Ἀλλά λέγω ὅτι τό κύριο ἔργο μου ὡς Ἐπισκόπου εἶναι ὁ εὐαγγελισμός τοῦ λαοῦ τοῦ ποιμνίου μου καί γιά τήν ἐκπλήρωση τοῦ ἔργου μου αὐτοῦ κάνω κηρύγματα, συγκαλῶ ομάδες μικρῶν καί μεγάλων χριστιανῶν, γράφω φυλλάδια, περιοδεύω χωριά καί θέλω ἡ Παναγία Δέσποινα νά μοῦ δίνει τήν Εὐχή Της γιά νά κάνω πολλά – πολλά χρόνια τό ἔργο αὐτό. Εἶναι ὁ ἔρωτάς μου!

Ἐρώτηση 4η: Ἡ Ἀρκαδία, καί ἰδιαίτερα ἡ ἐπαρχία μας, μαστίζεται ἀπό τήν ἀνεργία, τήν ἀστυφιλία, τήν ἐγκατάλειψη,

τήν ἐρήμωση, τήν περιβαλλοντική καταστροφή, τήν ὑπογεννητικότητα! Οἱ πατριῶτες μου, θά θέλανε ν' ἀκούσουν τήν ἀποψη τοῦ θρησκευτικοῦ τους πατέρα στά ὑπαρκτά καί δύσκολα προβλήματα τους.

Ἀπάντηση: Μέ πονοῦν πραγματικά τά προβλήματα αὐτά πού θίγετε μέ τό ἐρώτημά σας, κ. Χουντῆ. Τό σύνθημα πού δόθηκε πρὶν ἀπό πενήντα περίπου χρόνια στήν πατρίδα μας «μπρός γιά τήν Ἀθήνα» (τό κακό τῆς ἀστυφιλίας) καί πού ἄδειασε τήν ὑπαιθρο χώρα μας καί ἐρήμωσε τά ἥρωικά χωριά μας, τό ἄλλο κακό, οἱ γονεῖς σήμερα νά μήν γεννοῦν παιδιά καί νά περιορίζονται στά ἓνα – δύο (ὑπογεννητικότητα), πού φέρει τόν μαρασμό τοῦ ἐνδόξου ἔθνους μας, εἶναι προβλήματα πού – ἀλλοίμονο! – δέν πρέπει νά τά προσπερνοῦμε ἀδιάφορα, γιατί τότε ἐγληματοῦμε περισσότερο. Ἐγώ, τί μπορῶ νά κάνω γι' αὐτά τά προβλήματα παρά νά κλαίω καί νά φωνάζω καί νά διαμαρτύρομαι; Στά χωριά πού πηγαίνω λέγω παρακλητικά στούς ἐναπομείναντας ἐκεῖ ἀνθρώπους: «Χριστιανοί μου! Εὐλογημένοι σεῖς οἱ μόνιμοι κάτοικοι τοῦ χωριοῦ σας. Ριζωθεῖτε ἐδῶ στά ἅγια χώματά σας καί μήν καλοτυχεῖτε αὐτούς πού κατοικοῦνε στίς μεγάλες πόλεις. Ἐδῶ εἶναι οἱ τάφοι τῶν πατέρων σας, μήν τοὺς ἀφήγετε μόνους!» Καί γιά τήν ὑπογεννητικότητα φωνάζω καί τό ἄλλο οἰκτρό ἁμάρτημα τῶν ἐκτρώσεων ἐλέγχω, μέ τό ὅποιο ἁμάρτημα κάθε χρόνο στήν πατρίδα μας πάνω ἀπό τριακόσιες χιλιάδες παιδιά πετοῦνται στόν τενεκέ... Τί ἄλλο νά κάνω; Δέν μᾶς ἔμεινε τίποτε ἄλλο, παρά μόνο νά κλαῖμε καί νά φωνάζουμε. Ἀλλά, συγγνώμη! Μᾶς ἔμειναν καί ἄλλα δύο πιό ἀποτελεσματικά νά κάνουμε: Νά προσευχόμαστε καί νά συμβουλευόμαστε.

Ἐρώτηση 5η: Χριστιανισμός σημαίνει «ἀγαπᾶτε ἀλλήλους». Ὑπάρχει περίπτωση νά δοῦμε ἀπό τόν Μητροπολίτη μας συμπάρασταση στίς κινητοποιήσεις κατά τῶν ἐγληματοικῶν περιβαλλοντικῶν κατα-

στροφῶν πού δέχεται τό Μαίναλο, τήν ἀλόγιστη καί ἀπάνθρωπη ρύπανση τῆς ΔΕΗ, τό ἀνεύθυνο κλείσιμο τῶν Γυμνασίων-Λυκείων τῆς Γορτυνίας καί ὄχι μόνο;

Ἀπάντηση: Θά ἤθελα νά κάνω μία ἀναγκαία συμπλήρωση τοῦ λόγου σας: Χριστιανισμός σημαίνει ὄχι μόνο «ἀγαπάτε ἀλλήλους», ἀλλά ἀγάπη στόν Θεό κατά πρῶτο λόγο. Καί ἐπειδή τόν ἄνθρωπο τόν βλέπουμε ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ, γι' αὐτό καί ὁποιοδήποτε ἄνθρωπο (καί ἕνα σακάτη καί ἕνα γύφτο) πρέπει νά τόν ἀγαπᾶμε καί νά τόν σεβόμαστε καί νά θυσιαζόμαστε γι' αὐτόν. Ἄν λέω ὅτι ἀγαπᾶω τόν Θεό, ἀλλά δέν ἀγαπᾶω τόν ἄνθρωπο καί δέν πονῶ καί δέν νοιάζομαι γιά τίς ἀνάγκες του, τότε εἶναι ψεύτικη ἡ ἀγάπη μου στόν Θεό. Ἰσχύει ὅμως καί τό ἀντίθετο. Ἄν λέω ὅτι ἀγαπᾶω τόν ἄνθρωπο, χωρίς ὅμως νά πιστεύω καί νά ἀγαπᾶω τόν Θεό, τότε εἶναι ἀβάσιμη αὐτή ἡ ἀγάπη μου στόν ἄνθρωπο. Ὁ Χριστιανισμός δίνει ωραία καί ἰσχυρή βάση τιμῆς καί ἀγάπης πρὸς τόν ἄνθρωπο, γιατί τόν θεωρεῖ EIKONA TOY ΘΕΟΥ. Καί ἐννοεῖται ὅτι πρέπει νά τιμῶ καί νά ἀγαπῶ τόν Θεό γιά νά τιμῆσω καί νά ἀγαπήσω τήν εἰκόνα του τόν ἄνθρωπο.

Γιά τά προσβάλλοντα τήν υἰεία καί τήν πρόοδο τῶν κατοίκων τῆς ἐπαρχίας μας κακά, πού θίγετε στό ἐρώτημά σας, βεβαίως θέλω νά ἀγωνιστῶ γιά τήν ἀποτροπή τους καί μάλιστα μαζί μέ τούς κληρικούς τῆς Μητροπόλεώς μου νά γίνω μπροστάρης καί νά ξεσηκώσω καί τόν λαό σέ ἀγώνα γιά τό καλό τοῦ ἐνδόξου τόπου μας. Γιά τά θέματα πού μοῦ θίγει ἡ ἐφημερίδα σας, κ. Χουντή, μέ τό ἐρώτημά σας σκέπτομαι νά συγκαλέσω τούς Δημάρχους, τούς Ἐκπαιδευτικούς καί ἄλλα σημαίνοντα πρόσωπα τῆς Μητροπολιτικῆς μου περιφέρειας καί νά συσχευθοῦμε ἐπ' αὐτῶν. Γιά τό τελευταῖο δέ πού μοῦ λέτε, «γιά τό κλείσιμο τῶν Γυμνασίων καί Λυκείων τῆς Γορτυνίας», θά γίνω δυναμικός στήν διαμαρτυρία μου, ἀλλά μή μέ ἀφήσετε μόνο ἀγωνιζόμενο καί διαμαρτυ-

ρόμενο. Ἄν γίνει τό κακό αὐτό στήν ἐπαρχία μας, τό κλείσιμο δηλαδή τῶν Γυμνασίων καί Λυκείων, ἔχω λύση νά προτείνω: Θά κάνουμε μόνοι μας Σχολεῖα! Πῶς τό πέτυχε αὐτό ὁ Γέροντας τοῦ Πειραιῶς πατήρ Καλλίνικος, πού ἡ Μητρόπολή Του ἔκανε δικά της Σχολεῖα, καί πῶς πάλι πέτυχε τό ἴδιο τό ἄξιο πνευματικοπαίδι Του, ὁ Μητροπολίτης Βόλου πατήρ Ἰγνάτιος; Τό ἴδιο νά κάνουμε καί ἐμεῖς. Αὐτό ὅμως προϋποθέτει οἱ πλούσιοι τῆς ἐπαρχίας μας καί οἱ ἐκ τῆς ἐπαρχίας μας καταγόμενοι πλούσιοι κάτοικοι τῶν Ἀθηνῶν νά βάλουν ἀφοβα τό χέρι τους στό πορτοφόλι τους καί νά προσφέρουν γενναῖα ποσά γιά τήν ἴδρυση Σχολείων στήν Γορτυνία μας.

Ἐρώτηση 6η: Ἡ ἐγκατάλειψη καί ἐρείπωση τῆς Γορτυνίας εἶναι ὁρατή καί στούς Ἱερούς Ναούς τῆς ἐπαρχίας μας, λαμβάνοντας ὑπ' ὄψη ὅτι ἀρκετοί ἀπ' αὐτούς εἶναι δείγματα τῆς ἱστορικῆς, ἀρχιτεκτονικῆς καί πολιτιστικῆς μας ταυτότητας μέ ἀνεκτίμητους θησαυρούς καί κειμήλια! Ποιά εἶναι ἡ σκέψη τῆς Μητροπόλεως στήν καταγραφή, τήν διαφύλαξη, τήν ἀνάδειξη, τήν συντήρηση, ἀλλά καί τήν οἰκονομική «φροντίδα» καί διαχείρισή των;

Ἀπάντηση: Μέ λύπη μου λέγω ὅτι ἀκόμη δέν ἔχω γνωρίσει ὅλους τούς ἱερούς Ναούς τῆς ἱστορικῆς ἐπαρχίας μου οὔτε ὅλα τά ἱερά κειμήλια αὐτῆς. Ἦδη ὅμως συγκαροτῶ ἐπιτροπή νέων, πτυχιούχων Σχολῆς Συντήρησης Ἔργων Τέχνης, οἱ ὁποῖοι, μέ τήν συνεργασία καί ἐπιτήρηση τῶν Ἱερέων καί τῶν Ἐκκλησιαστικῶν Συμβουλίων τῶν Ἱερῶν Ναῶν, θά καταγράφουν τά σέ κάθε ἐνορία εὑρισκόμενα ἱερά κειμήλια καί μέ τήν συνεργασία ἔπειτα τῶν Τοπικῶν Ἀρχῶν θά δημοσιευθοῦν σέ εἰδικό τόμο καί θά συλλεγοῦν στό Ἐκκλησιαστικό Μουσεῖο ἢ σέ ἄλλο ἀσφαλῆ χωρο πρὸς διαφύλαξή τους.

Ἐρώτηση 7η: Ποιές εἶναι οἱ πρῶτες

σκέψεις σας, για πολιτιστικές, μορφωτικές παρεμβάσεις, αλλά και σέ γενικότερα προβλήματα όπως τά ναρκωτικά, τό αλκοόλ κ.ά., πού απασχολούν τήν νεολαία τῆς ἐπαρχίας μας;

Ἀπάντηση: Καί γιά τίς πολιτιστικές καί μορφωτικές ἐκδηλώσεις δέν θά εἶναι ἀδιάφορη ἡ Τοπική μας Ἐκκλησία. Κατά πολύ δέ περισσότερο λόγο δέν θά εἶναι ἀδιάφορη γιά τό κακό τῶν ναρκωτικῶν καί τοῦ αλκοόλ, πού σκοτώνει τήν νεολαία μας. Ἀλλά, ὅπως μέ ἀγωνία ἐρώτησα καί μέ χαρά ἄκουσα, σκληρό ναρκωτικό καί φαινόμενα μέθυσων νέων, δόξα τῷ Θεῷ, δέν ὑπάρχουν στήν περιοχή μας. Πρέπει ὅμως νά λαμβάνουμε μέτρα προφύλαξης καί γι' αὐτό σκέπτομαι νά φέρνω εἰδικούς ἐπιστήμονες ὁμιλητές ἐπί τῶν τοιούτων θεμάτων, ἀλλά καί ἐπί ἄλλων πολιτιστικῶν καί μορφωτικῶν θεμάτων, ὅπως λέγετε στό ἐρώτημά σας. Σέ διάφορες δηλαδή ζωντανές ἐνορίες, ὅπου μπορεῖ νά συναχθεῖ κάποιο ἀκροατήριο, θά φέρνω ἰατρούς νά μιλοῦν γιά τήν υγεία, ἱστορικούς νά παρουσιάζουν τήν ἐνδοξη ἱστορία τοῦ τόπου μας καί θά καλῶ ἐπιστήμονες κυρίες καί κυρίους νά ὁμιλοῦν γιά τήν ἀντιμετώπιση τῶν συγχρόνων οἰκογενειακῶν θεμάτων καί προβλημάτων. Ἐπίσης πολύ ἐπιθυμῶ μέ τούς νέους ἀνθρώπους ἰδιαίτερα νά συγκροτήσω χορωδίες μέ ἑλληνικό τραγούδι καί παραδοσιακά χορευτικά τμήματα. Μοσχοβολᾶνε καί τά δύο αὐτά ἀπό Ὁρθοδοξία καί Ἑλληνισμό.

Ἐρώτηση 8η: Γνωρίζοντας ὅτι ἡ Μητρόπολη Γορτυνίας καί Μεγαλόπολης, εἶναι μιά μικρή καί οἰκονομικά ἀδύνατη Μητρόπολη, θά μπορούσε σέ λίγο καιρό ὁ Μητροπολίτης μας νά ἀποκαλεῖται «ὁ Ἱερεμίας τῶν φτωχῶν»;

Ἀπάντηση: Ὡραία ὀνομασία αὐτή, ὅπως καί ὁ Θεός μας ὀνομάζεται «Θεός τῶν πτωχῶν» καί «πατέρας τῶν ὀρφανῶν»! Πρέπει πραγματικά νά μᾶς κάνει ἐντύπωση τό ὅτι ὁ Θεός μας στήν Ἁγία

Γραφή δέν λέγεται «Θεός τῶν πλουσίων καί τῶν βασιλέων», ἀλλά «Θεός τῶν πτωχῶν καί προστάτης τῶν χηρῶν»! Ἀλλά ὁ Θεός καλεῖται ἔτσι γιατί εἶναι πλούσιος ἐν ἐλέει, ἐνῶ τό φιλόπτωχο ταμεῖο τῆς Μητροπόλεως Γόρτυνος καί Μεγαλόπολεως εἶναι πτωχό καί δέν ἐπαρκοῦν τά ποσά του γιά τήν ἐξάσκηση ἐλεημοσύνης στούς πτωχοῦς καί πένητας ἀδελφούς. Γι' αὐτό ἀκριβῶς καί κάνω ἔκκληση πρὸς ὅλους νά βοηθήσουν τό φιλανθρωπικό ἔργο τῆς Μητροπόλεώς μας. Ἐγώ ὅ,τι μπορῶ κάνω ἀπό τό προσωπικό μου βαλάντιο καί ἄς μοῦ ἐπιτραπεῖ νά πῶ ὅτι ἐξ αὐτοῦ τοῦ προσωπικοῦ μου βαλαντίου ἀντιμετωπίζονται καί ἔξοδα Μητροπόλεως.

Ἐρώτηση 9η: Ὑπάρχει ἓνα σοβαρότατο πρόβλημα, πού ἀγγίζει τήν γερασμένη Γορτυνία. Ἀναφέρομαι στό Γηροκομεῖο τῆς Δημητσάνας καί τό Γηροκομεῖο τῶν Τροπαίων. Τί σχέδια ἔχει ἡ Μητρόπολη γι' αὐτό τό τόσο ἀνθρώπινο κοινωνικό θέμα, γιά νά μή μιλάμε μετά ἀπό λίγα χρόνια γιά ἐρειπωμένα ἀνενεργά κτήρια καί ἀδιαφορία;

Ἀπάντηση: Θεωροῦμε ὡς μεγάλη εὐλογία γιά τήν ἐπαρχία μας τό ὅτι ἰδρύθηκε στά Τρόπαια ἓνα λαμπρό καί σύγχρονο Γηροκομεῖο καί εὐχαριστοῦμε γι' αὐτό τόν Μακαριώτατο Ἀρχιεπίσκοπό μας κ.κ. Χριστόδουλο καί τόν Διευθυντή τοῦ ἔργου τῆς Ἀλληλεγγύης τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, εὐσεβέστατο χριστιανό καί δραστήριο ἄνδρα κ. Δημήτριο Φουρλεμάδη, γιατί ἀξιοποίησαν τήν δωρεά τῶν δικῶν μας εὐσεβεστάτων Μουστουγιανναίων κι ἔχουμε στήν πτωχή μας ἐπαρχία αὐτό τό ἔργο. Γιά τό ἄλλο μικρό κτήριο στήν Δημητσάνα, τό λεγόμενο «Γηροκομεῖο», διοικεῖται ἀπό ἐπιτροπή, τῆς ὁποίας εἶμαι πρόεδρος, καί ἀσφαλῶς θά ἀξιοποιηθεῖ, κατὰ τήν ἀπόφαση τῆς ἐπιτροπῆς, γιά κάποιο κοινωφελές ἔργο τῆς πόλεως. Πάντως γιά νά ἀξιοποιηθεῖ ὡς Γηροκομεῖο πρέπει νά ὑπάρχει ἡ δυνατότητα γιά πληρωμή ὑπαλλήλων καί ὄλου

του ὑπολοίπου ἐργατικοῦ προσωπικοῦ. Δηλῶ ὅτι ἡ Μητρόπολη δέν ἔχει αὐτή τήν δυνατότητα. Ὅπως δὲ ὅποτε ὅμως δέν θά παραμείνει «ἐρειπωμένο καί ἀνενεργό κτήριο», ὅπως γράφετε. Ἄλλά ἔτσι πράγματι θά γινόταν καί θά κατέπιπτε, ἐγκαταλελειμένο ὅπως ἦταν, ἂν δέν τό ἀνακαινίζαμε καί δέν τό χρησιμοποιούσαμε προσωρινά γιά στέγαση τῶν Γραφείων Μητροπόλεως μέχρι τήν ἐπισκευή τοῦ πραγματικοῦ κτηρίου Μητροπόλεως.

Ἐρώτηση 10η: Ἡ ἐφημερίδα μας ἔχει, μέ δική της ἐπιλογή, τόν διαφορετικό τρόπο στήν ἐνημέρωση ἀπό τίς ἄλλες ἐφημερίδες τοῦ Νομοῦ μας! Θά ἤθελα τήν δική σας ἀποψη σέ ὀρισμένες «ΑΙΧΜΗΡΕΣ» ἐρωτήσεις! Ποιά εἶναι ἡ ἀποψη σας στόν διαχωρισμό κράτους - Ἐκκλησίας;

Ἀπάντηση: Ἄν καί ἄλλοι λέγουν ἄλλα, ὅμως ἐγώ συμφωνῶ μέ αὐτούς πού γιά τήν ὀρθόδοξη πατρίδα μας τήν Ἑλλάδα δέν θέλουν τόν χωρισμό Ἐκκλησίας καί Κράτους. Ἡ παράδοση τοῦ Ἔθνους μας εἶναι ἐναντία πρὸς τόν χωρισμό αὐτό. Καί ἡ Ἐκκλησία καί τό Κράτος ἔχουν τό ἴδιο ἀντικείμενο, τόν πιστό λαό τοῦ Θεοῦ, καί γι' αὐτό πρέπει λοιπόν νά ὑπάρχει συναλληλία τῶν δύο αὐτῶν θεσμῶν. Ἀλλά ἡ συναλληλία εἶναι γενική. Στήν οὐσία ὑπάρχει χωρισμός. Γιατί οὔτε καί ἡ Ἐκκλησία ἐμπλέκεται στά τοῦ Κράτους οὔτε καί τό Κράτος στά τῆς Ἐκκλησίας. Ἡ γνώμη μου, τήν ὁποία καί ὑπερασπίζω, εἶναι τά πράγματα νά μείνουν ὡς ἔχουν.

Ἐρώτηση 11η: Ὁ Δήμαρχος Ἀθηναίων, κ. Νικ. Κακλαμάνης, τάραξε τά νερά τῆς ἐπικαιρότητας μέ τήν ἀπόφασή του νά προχωρήσει τό θέμα πού μόνο στήν Ἑλλάδα (ἀπ' ὅ,τι γνωρίζω) δέν ἔχει περπατήσει. Ἀφορᾷ τήν ἐπελεγμένη ἀπόφαση γιά τήν καύση τῶν νεκρῶν. Ποιά εἶναι ἡ προσωπική σας ἀποψη;

Ἀπάντηση: Ὑποστηρίζω μέ δύναμη ὅτι

ὄχι! Οἱ νεκροί δέν πρέπει νά καίγονται, ἀλλά νά ἐνταφιάζονται. Ἡ βιβλική καί ἐκκλησιαστική μας παράδοση καί ἡ ἀγάπη μας στά προσφιλή πρόσωπα τῶν νεκρῶν μας δέν μᾶς ἐπιτρέπουν τήν καύση. Τό θέμα εἶναι σπουδαῖο κατά τήν θεολογία του καί δέν ἐπαρκεῖ ὁ χρόνος τῶν ἐδῶ συντόμων ἀπαντήσεων νά ἀναπτυχθεῖ.

Ἐρώτηση 12η: Ὅπως ὅλη ἡ Ἑλλάδα, ἔτσι καί ἡ Γορτυνία, φιλοξενεῖ ἀρκετούς μετανάστες προσφέροντάς τους ἐργασία. Θά μπορούσε ἡ Μητρόπολή μας νά ἀγκαλιάσει αὐτούς τούς «ἀλλόθρησκους» συνανθρώπους μας στά πλαίσια τῆς μείωσης τῆς ἐγκληματικότητας, τῆς περιθωριοποίησης, τῆς γκετοποίησης, ἀλλά καί τῆς ἀνθρώπινης προσαρμογῆς των, ὑλοποιώντας ὀρισμένα προγράμματα εἰρηνικῆς ἐνταξῆς στήν Γορτυνιακή μας κοινωνία;

Ἀπάντηση: Ἡ Ἐκκλησία βλέπει γενικά τόν ἄνθρωπο ὡς εἰκόνα Θεοῦ καί τόν τιμᾷ καί φροντίζει γι' αὐτόν ἀνεξάρτητα ἀπό τήν ἐθνικότητά του καί τήν θρησκεία του. Δέν ὑπάρχει στήν Ἐκκλησία μας ἡ ἰουδαϊκή στενοκαρδία, ἡ ὁποία ἀπέκλειε πάντα ἔξω τοῦ Ἰουδαϊκοῦ κράτους εὐρισκόμενο. Ὁ Ἰησοῦς Χριστός «ἔξω τῆς πύλης (τῆς Ἱερουσαλήμ) ἔπαθεν», γιά νά δεῖξει ἀκριβῶς ὅτι δέν προσφέρει τήν Θυσία Του μόνο γιά τούς Ἰουδαίους, ἀλλά γιά πάντα ἄνθρωπο. Γι' αὐτό καί ἡ Ἐκκλησία μας λέγεται «καθολική» («εἰς μίαν ἀγίαν καθολικήν καί ἀποστολικήν Ἐκκλησίαν», ὁμολογοῦμε), ἐπειδή σκοπὸ ἔχει νά ἀγκαλιάσει ὅλους τούς ἄνθρώπους, ὅλους ὅσους εὐρίσκονται σέ ὅλα τά πλάτη καί τά μήκη τῆς γῆς. Μέ βάση λοιπόν αὐτή τήν ἀρχή καί ἡ Τοπική μας Ἐκκλησία βλέπει μέ χαρά καί τιμῆ ὅσους ξένους εὐρίσκονται σ' αὐτή καί ἀσφαλῶς θέλουμε νά σκύψουμε μέ ἀγάπη στά προβλήματα τους καί τίς ἀνάγκες τους.

Ἐρώτηση 13η: Ὑπάρχουν ἀποφάσεις

τῆς Ἱερᾶς Συνόδου πού ἀπαγορεύουν τίς μικροφωνικές ἐγκαταστάσεις ἔξω ἀπό τούς Ἱερούς Ναούς καθώς καί τήν περιφορά τῶν ἀπαράδεκτων «δίσκων». Ποιά εἶναι ἡ θέση σας;

Ἀπάντηση: Καί ἐγώ δέν συμφωνῶ μέ τίς μικροφωνικές ἐγκαταστάσεις ἔξω ἀπό τούς Ἱερούς Ναούς, γιατί δέν πρέπει νά ἀκούουν οἱ «ἀμύητοι» τά τῆς Λατρείας, οὔτε ὁ ξαπλωμένος στήν οἰκία του ἄνθρωπος νά ἀκούει σ' αὐτή τήν στάση εὐρισκόμενος τά τελούμενα στήν Θεία Λειτουργία, οὔτε πάλι νά διαταράσσεται ἀπό τήν ψαλμωδία ὁ μαθητής πού λύνει τό δύσκολο ἀλγεβρικό του πρόβλημα καί θέλει γι' αὐτό ἀπόλυτη ἡσυχία καί προσήλωση καί μάλιστα ὅταν εἶναι περίοδος ἐξετάσεων.

Γιά τό ἄλλο θέμα τῶν δίσκων στούς Ναούς ἰδεολογικά εἶμαι ἐναντίον τους, γιατί ὁ πιστός ἔρχεται στήν Ἐκκλησία νά προσευχηθεῖ καί ὄχι νά τοῦ ζητήσουμε προσφορές καί τόν διαταράσσουμε ἀπό τήν προσευχή του μέ τό νά τοῦ παρουσιάσουμε μπροστά του ἕνα δίσκο προκαλώντας τον νά ρίψει τήν προσφορά του. Μπορεῖ μάλιστα νά μήν ἔχει ὁ πιστός νά προσφέρει καί προσβάλλεται ἀσφαλῶς γι' αὐτό. Πρακτικά ὅμως στήν Ἐπαρχία μας εἶμαι ὑπέρ τῶν δίσκων, γιατί μᾶς συμβαίνουν ἕκτακτα συμβάντα στά ὁποῖα πρέπει νά ἀνταποκριθοῦμε· ἕνα παιδί, γιά παράδειγμα, πού πρέπει νά πάει ἐπειγόντως στό ἔξωτερικό γιά ἐπέμβαση καί δέν ἔχει τά ἀναγκαῖα. Ἔτσι, — δέν γίνεται διαφορετικά — ἐκδίδω Ἐγκύκλιο γιά περιφορά δίσκου. Ἀλλά καί ἡ Ἑλλαδική μας Ἐκκλησία, γενικότερα, κάνει φιλανθρωπικό καί ἱεραποστολικό ἔργο καί γι' αὐτό λαμβάνουμε ἐντολή Της γιά περιφορά δίσκων, τήν ὁποῖαν καί ὑποχρεούμεθα νά τήν ἐκτελέσουμε.

Ἐρώτηση 14η: Κατά τό παρελθόν ἀρκετοί μορφωμένοι Ἱεράρχες προωθοῦσαν τήν μετάφραση τμημάτων τοῦ Εὐαγγελίου, στήν ἀπλή Ἑλληνική γλώσσα. Ὄταν ἡ ἐπαρχία μας θεωρεῖται γεροντοκρατούμενη

μέ πλειοψηφία τούς ἀπασχολούμενους στήν κτηνοτροφία καί τήν οἰκοδομή, πῶς βλέπετε αὐτήν τήν ἀπόπειρα; Ταιριάζει στήν ἐπαρχία μας;

Ἀπάντηση: Ὑποστηρίζω μέ πολύ δυναμισμό ὅτι ἡ γλώσσα τῆς Λατρείας μας δέν πρέπει νά ἀλλάξει, γιατί σ' αὐτήν ἐκφράζονται θεολογικά νοήματα. Τό ἴδιο ἰσχύει καί γιά τήν γλώσσα τοῦ Εὐαγγελίου. Ὄταν, γιά παράδειγμα, τό Εὐαγγέλιο λέει τήν λέξη «Λόγος», αὐτή ἐκφράζει ὁλόκληρη θεολογία καί δέν μπορεῖ νά ἀποδοθεῖ μέ τήν ἑλληνική μετάφραση «κουβέντα»! Τό ἴδιο καί ἡ λέξη τοῦ Εὐαγγελίου «σάρξ» εἶναι καί αὐτή θεολογική καί δέν ἀποδίδεται μέ τήν μετάφραση «κρέας»! Ἡ Ἐκκλησία «ἐρμηνεύει». Τό ρῆμα εἶναι ἀπό τό «Ἑρμῆς», τόν ὁποῖον οἱ παλαιοί θεωροῦσαν ἀγγελιοφόρο τῶν θεῶν. Ὄταν λοιπόν λέγουμε ὅτι ἡ Ἐκκλησία «ἐρμηνεύει», νοοῦμε ὅτι δίνει τό μήνυμα τῆς περικοπῆς τῆς Ἁγίας Γραφῆς πού ἀνέγνωσε καί αὐτό πρέπει καί ἐπιβάλλεται νά κάνουμε. Νά ἐρμηνεύουμε τίς ἀγιογραφικές περικοπές πού διαβάστηκαν στήν Λατρεία. Ἡ μετάφραση δέν ἐρμηνεύει, ἀλλά πολλές φορές παρερμηνεύει, γι' αὐτό καί οἱ αἰρετικοί γιά τίς παρερμηνεῖες τους χρησιμοποιοῦν τίς μεταφράσεις τῆς Ἁγίας Γραφῆς καί ὄχι τό πρωτότυπο κείμενό της. Ἔχει μεγαλεῖο τό πρωτότυπο κείμενο τῆς Βίβλου, κ. Χουντῆ, καί πρέπει νά θεωροῦμε καύχημά μας καί ἱερή ὑπερηφάνεια σάν Ἑλληνας τό ὅτι ἡ Καινή Διαθήκη καί τμήματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης γράφτηκαν στήν ἑλληνική γλώσσα.

Ἀσφαλῶς ὅμως δέν θεωρῶ ὡς κακό, ἀλλά ἀντίθετα ὡς πολύ καλό καί ἅγιο τό νά διαβάξει ὁ πιστός στήν οἰκία του τό ἅγιο Εὐαγγέλιο ἀπό μετάφραση, ἀλλά λέγω ὅτι αὐτό δέν ἐπιτρέπεται νά γίνεται στήν Ἐκκλησία, τό νά διαβάζονται δηλαδή τά ἀγιογραφικά ἀναγνώσματα κατὰ τήν Θεία Λατρεία μόνο ἀπό μετάφραση. Ὄμως ἐγώ στήν Μητρόπολή μας, γνωρίζοντας ὅτι τά χωριά μας στεροῦνται ἀπό κήρυγμα, μέ

Ο ΓΑΜΟΣ ΣΤΗΝ ΠΑΛΑΙΑ ΔΙΑΘΗΚΗ*

I. Πολυγαμία και μονογαμία

Ἡ ἱστορία τῆς δημιουργίας τῶν δύο πρώτων ἀνθρώπων ὄντων (Γεν. 2,21-24) παρουσιάζει τὴν μονογαμία ὡς τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ. Οἱ Πατριάρχες ἀπὸ τὴν γραμμὴ τοῦ Σήθ (π.χ. ὁ Νῶε στό Γεν. 7,7) λέγεται ὅτι εἶχαν μία μόνο γυναίκα, ἡ δὲ πολυγαμία ἐμφανίστηκε πρῶτα στὴν διεφθαρμένη γενεὰ τοῦ Κάιν, ὅταν ὁ Λάμεχ ἔλαβε δύο γυναῖκες (Γεν. 4,19). Αὐτὴ ἦταν ἡ παραδοσιακὴ ἱστορία τῶν ἀπαρχῶν τῆς ἀνθρωπότητος.

Κατὰ τὴν πατριαρχικὴ ἐποχὴ ὁ Ἀβραάμ εἶχε στὴν ἀρχὴ μία μόνο γυναίκα, τὴν Σάρα, ἔλαβε δὲ τὴν παιδίσκη Ἄγαρ, ἐπειδὴ ἡ Σάρα ἦταν στείρα, μὲ τὴν πρόταση τῆς ἴδιας τῆς Σάρας (Γεν. 16,1-2). Ὁ Ἀβραάμ ἐπίσης ἐνυμφεῦθη τὴν Χεττούρα (Γεν. 25,1), ἀλλὰ αὐτό, ἐφ' ὅσον ἐγινε μετὰ τὸν θάνατο τῆς Σάρας (Γεν. 23,1-2), ἐσήμαινε ὅτι ἡ Χεττούρα ἦταν νόμιμη σύζυγός του.¹ Ὁμοίως ὁ Ναχώρ, ὁ ὁποῖος εἶχε τέκνα ἀπὸ τὴν γυναίκα του τὴν Μελλά, εἶχε ἐπίσης μία παλλακίδα, τὴν Ρεημά (Γεν. 22,20-

24), καὶ ὁ Ἐλιφάς, ὁ υἱὸς τοῦ Ἡσαῦ, εἶχε μία σύζυγο καὶ μία παλλακίδα (Γεν. 36,11-12).

Σὲ ὅλα αὐτὰ οἱ Πατριάρχες ἀκολουθοῦν τὰ ἔθιμα τῆς ἐποχῆς τους. Σύμφωνα μὲ τὸν νόμο τοῦ Χαμμουραπί (περὶ τὸ 1700 π.Χ.), ὁ σύζυγος δὲν μπορεῖ νὰ λάβει μία δευτέρη σύζυγο, ἐκτός καὶ ἂν ἡ πρώτη εἶναι στείρα, καὶ χάνει αὐτὸ τὸ δικαίωμα ἐάν ἡ γυναίκα ἢ ἴδια δώσει σὲ αὐτόν μία δούλη ὡς παλλακίδα. Ὁ σύζυγος μπορεῖ, ἐν τούτοις, ὁ ἴδιος νὰ λάβει μία παλλακίδα, ἀκόμη καὶ ἂν ἡ σύζυγός του τοῦ ἔχει γεννήσει παιδιά. Ἀλλὰ ἡ παλλακίδα δὲν ἔχει ποτέ τὰ ἴδια δικαιώματα μὲ τὴν σύζυγο καὶ αὐτὸς δὲν μπορεῖ νὰ λάβει μία ἄλλη παλλακίδα, ἐκτός καὶ ἂν ἡ πρώτη εἶναι στείρα. Στὴν περιοχὴ τοῦ Κιρκούκ, κατὰ τὸν 15ο αἰ. π.Χ., ὑπῆρχαν τὰ ἴδια ἔθιμα, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἐκεῖ ἡ στείρα γυναίκα εἶχε τὴν ὑποχρέωση νὰ δώσει ἢ ἴδια μία παλλακίδα στὸν σύζυγό της.

Σὲ ὅλες αὐτὲς τίς περιστάσεις ὑπάρχει σχετικῶς μονογαμία, διότι δὲν ὑπάρχουν ποτέ περισσότερες ἀπὸ μία νόμιμες σύζυγοι.

Ἐγκύκλιό μου θὰ πῶ στοὺς ἱερεῖς, στό τέλος τῆς Θείας Λειτουργίας, τότε πού εἶναι καὶ περισσότεροι οἱ ἐκκλησιαζόμενοι, νὰ λέγουν στοὺς πιστούς: «Χριστιανοί μου, θὰ σᾶς πῶ τώρα μὲ ἀπλᾶ λογάκια τὸ Εὐαγγέλιο, πού διαβάσαμε σήμερα στὴν Ἐκκλησία μας. Ἀκοῦστε το». Καὶ θὰ διαβάξει ἀπὸ μετάφραση τὴν περικοπὴ πού ἀνέγνωσε στὴν κανονικὴ ὥρα τοῦ Εὐαγγελικοῦ ἀναγνώσματος.

Ἐρώτηση 15η: Ἀπὸ τίς σελίδες τῆς ἐφημερίδας μας θὰ θέλατε νὰ στείλετε ἓνα

προσωπικὸ μῆνυμα στοὺς κατοίκους τῆς μικρῆς αὐτῆς ἐπαρχίας;

Ἀπάντηση: Στοὺς ἀγαπητοὺς μου ἀδελφούς τῆς Ἱερᾶς Μητροπόλεως Γόρτυνος καὶ Μεγαλοπόλεως στέλνω τὸ μῆνυμα νὰ ἀγαποῦν τὸν Θεὸ καὶ τὴν καλὴ μας Παναγία καὶ νὰ εἶναι ἀγαπημένοι μεταξύ τους. Τοὺς παρακαλῶ νὰ προσεύχονται γιὰ μένα νὰ μοῦ συγχωρεῖ ὁ Θεὸς τὰ ἁμαρτήματά μου, ὅπως κι ἐγὼ θὰ προσεύχομαι γι' αὐτούς, νὰ ζοῦμε ὅλοι ἀγαπημένοι στὴν ἀγκαλιὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς Παναγίας μας. Καλὸ Πάσχα!

*Τὸ παρὸν ἔχει γραφεῖ ἔχοντας ὡς βάση κυρίως τὸ ἔργο τοῦ R. de Vaux, *Ancient Israel*, ἀναμίξ καὶ μὲ ἄλλα βοηθήματα.

1. Ἀντιθέτως ὁμοῦ τὸ Γεν. 25,6, τὸ ὁποῖο κάνει λόγο γιὰ τίς παλλακίδες τοῦ Ἀβραάμ στὸν πληθυντικὸ, φαίνεται νὰ ἀναφέρεται στὴν Ἄγαρ καὶ τὴν Χεττούρα.

Ἄλλα ὁμως παραδείγματα δείχνουν ὅτι αὐτοὶ οἱ περιορισμοὶ δὲν ἐτηροῦντο πάντοτε. Ὁ Ἰακώβ ἐνυμφεύθη τὶς δύο ἀδελφές Λεὶα καὶ Ραχήλ, ἐκ τῶν ὁποίων κάθε μία ἔδωσε σ' αὐτόν τὴν παιδίσκη της (Γεν. 29,15-30. 30,1-9), καὶ ὁ Ἡσαῦ εἶχε τρεῖς γυναῖκες τῆς ἰδίας τάξεως (Γεν. 26,34. 28,9. 36,1-5). Φαίνεται ὅτι οἱ Πατριάρχες ἀκολούθησαν ἕνα λιγώτερο αὐστηρὸ κώδικα συμπεριφορᾶς ἀπὸ αὐτόν ὁ ὁποῖος ἐπικρατοῦσε στὴν Μεσοποταμία τὴν ἴδια ἐποχὴ, ἀλλὰ καὶ αὐτοὶ οἱ νόμοι τῆς Μεσοποταμίας σύντομα χαλάρωσαν. Κατὰ τὸ τέλος τῆς 2ας χιλιετίας π.Χ. ὁ Ἀσσυριακὸς Νομικὸς Κώδικας ὁρίζει μίαν ἐνδιάμεση θέση ἀνάμεσα στὴν σύζυγο καὶ τὴν παλλακίδα ἢ ὁποῖα εἶναι μίαν δούλη, τὴν *esirtu* ἢ «τὴν γυναῖκα τοῦ χαρεμιοῦ». Ἕνας ἄνδρας μπορεῖ νὰ ἔχει πολλές *esirtu* καὶ μίαν *esirtu* μπορεῖ νὰ ἀνεβεῖ στὸ ἐπίπεδο τῆς συζύγου.

Στὸ Ἰσραὴλ ὑπὸ τοὺς Κριτῆς καὶ τὴν μοναρχία οἱ παλαιοὶ περιορισμοὶ ἔπεσαν σὲ ἀχρηστία. Ὁ Γεδεὼν εἶχε «πολλές γυναῖκες» καὶ τουλάχιστον μίαν παλλακίδα (Κριτ. 8,30-31). Ἡ διγαμία ἀναγνωρίζεται ὡς ἕνα νομικὸ γεγονός ἀπὸ τὸ Δευτ. 21,15-17 καὶ οἱ βασιλεῖς ἐνίστε διατηροῦσαν μεγάλο χαρέμι.

Φαίνεται ὅτι δὲν ὑπῆρχε περιορισμὸς στὸν ἀριθμὸ τῶν γυναικῶν καὶ τῶν παλλακίδων τὶς ὁποῖες θὰ μποροῦσε κάποιος νὰ ἔχει. Πολύ ἀργότερα τὸ Ταλμούδ περιορίσε τὸν ἀριθμὸ τῶν γυναικῶν σὲ τέσσερις γιὰ ἕνα ἄτομο καὶ σὲ δέκα ὀκτώ γιὰ ἕνα βασιλέα. Στὴν πραγματικότητα ὁμως μόνον ἕνας βασιλέας μποροῦσε νὰ ἔχει τὴν πολυτέλεια ἑνὸς μεγάλου χαρεμιοῦ, ἐνῶ οἱ κοινοὶ ἄνθρωποι ἔπρεπε νὰ ἰκανοποιῶνται σὲ μίαν ἢ τὸ πολὺ δύο γυναῖκες. Ὁ πατέρας τοῦ Σαμουὴλ εἶχε δύο γυναῖκες, μίαν ἐκ τῶν ὁποίων ἦταν στείρα (Α΄ Βασ. 1,2) καὶ, σύμφωνα μὲ τὸ Β΄ Παραλ. 24,3, ὁ ἱερέας Ἰωδαὲ εἶχε ἐκλέξει δύο σύζυγους γιὰ τὸν βασιλέα Ἰωάσ. Δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ ποῦμε ἐὰν ἡ διγαμία αὐτοῦ τοῦ εἶδους, ἢ ὁποῖα ἀναφέρεται ἐπίσης στὸ Δευτ. 21,15-17, ἦταν πολὺ συνήθης, ἀλλὰ πιθανῶς δὲν ἦταν πλέον περισσότερο συχνή ἀπὸ ὅτι τῶν Βεδουϊνῶν καὶ τῶν φελλάχων τῆς σύγχρονης Παλαιστίνης οἱ ὁποῖοι, παρὰ τὴν ἐλευθερία τὴν ὁποία ἀπολαμβάνουν ἐπὶ τοῦ θέματος ἀπὸ τὸν μουσουλμανικὸ νόμο, σπανίως ἔχουν περισσότερες ἀπὸ μίαν γυναῖκα. Ἐνίστε τὰ συμφέροντα κάποιου τὸν ὀδηγοῦν νὰ λάβει μίαν δευτέραν σύζυγο, διότι αὐτὸς ἔτσι ἀποκτᾶ ἕνα ἄλλο ὑπηρέτη· συχνότερα εἶναι ἢ ἐπιθυ-

μία γιὰ πολλὰ παιδιά, ἰδιαίτερος ὅταν ἡ πρώτη σύζυγος εἶναι στείρα ἢ ἔχει γεννήσει μόνον κόρες. Ὑπάρχει ἐπίσης τὸ γεγονός ὅτι οἱ γυναῖκες στὴν ἀνατολή, ἐπειδὴ παντρεύονται πολὺ νέες, γεροῦν γρήγορα. Τὰ ἴδια κίνητρα ἀσφαλῶς ὑπῆρχαν καὶ στὸ ἀρχαῖο Ἰσραὴλ.

Ἡ παρουσία πολλῶν γυναικῶν δὲν βοήθησε στὴν ἐπικράτηση τῆς εἰρήνης στὸ σπίτι. Μία στείρα γυναῖκα περιφρονεῖτο ἀπὸ τὴν ἄλλη σύζυγο (π.χ. Ἄννα καὶ Φεννάνα στὸ Α΄ Βασ. 1,6), ἀκόμη καὶ ἂν ἡ δευτέρα ἦταν δούλη (π.χ. Σάρα καὶ Ἄγαρ στὸ Γεν. 16,4-5) καὶ ἡ στείρα γυναῖκα μποροῦσε νὰ ζηλέψει τὴν γυναῖκα μὲ τὰ παιδιά (ὅπως ἡ Ραχήλ τὴν Λεὶα, Γεν. 30,1). Ἡ προτίμηση τοῦ ἀνδρα γιὰ μίαν ἀπὸ τὶς γυναῖκες του μποροῦσε νὰ κάνει τὴν ἀντιπαλότητα ἀκόμη μεγαλύτερη (Γεν. 29,30-31. Α΄ Βασ. 1,5), μέχρις ὅτου ὁ νόμος (Δευτ. 21,15-17) τελικῶς παρενέβη γιὰ νὰ ἀποτρέψει τὴν ἀδικία, κατὰ τὴν διανομὴ τῆς περιουσίας στὰ παιδιά, ἐναντι τῶν υἱῶν τῆς μὴ εὐνοημένης γυναικός. Ἡ οἰκογενειακὴ αὐτὴ κατάσταση ἄφησε τὰ ἴχνη της στὴν γλώσσα ἢ ὁποῖα ὀνομάζει τὶς γυναῖκες ἑνὸς ἀνδρα «ἀντιζήλους» (Α΄ Βασ. 1,6. Πρβλ. Σ. Σειρ. 37,12).

Εἶναι σαφές, ὡστόσο, ὅτι ἡ πιὸ συνήθης μορφή γάμου στὸ ἀρχαῖο Ἰσραὴλ ἦταν ἡ μονογαμία. Εἶναι ἀξιοσημείωτο ὅτι τὰ βιβλία τῶν Βασιλειῶν, τὰ ὁποῖα καλύπτουν ὅλη τὴν περίοδο τῆς μοναρχίας, δὲν ἀναφέρουν οὔτε μίαν περίπτωση διγαμίας μεταξὺ τῶν καθημερινῶν ἀνθρώπων (ἐκτὸς ἀπὸ τὴν περίπτωση τοῦ πατέρα τοῦ Σαμουὴλ στὴν ἀρχὴ τῆς περιόδου). Τὰ σοφολογικὰ βιβλία ἐπίσης, τὰ ὁποῖα δίδουν μίαν εἰκόνα τῆς κοινωνίας τῆς ἐποχῆς τους, δὲν μνημονεύουν πουθενά τὴν πολυγαμία. Ἐκτὸς ἀπὸ τὸ κείμενο Σ. Σειρ. 37,11, τὸ ὁποῖο ἤδη μνημονεύθηκε καὶ μπορεῖ νὰ ἐρμηνευθεῖ μὲ μίαν εὐρεία ἔννοια, τὰ πολλὰ τεμάχια σὲ αὐτὰ τὰ βιβλία τὰ ὁποῖα ὀμιλοῦν γιὰ μίαν σύζυγο στὸ σπίτι της ὅλα δίδουν ἕνα καλύτερο νόημα μὲ τὸ ὑπόβαθρο τῆς αὐστηρῶς μονογαμικῆς οἰκογένειας (πρβλ. γιὰ παράδειγμα Παροιμ. 5,15-19. Ἐκκλ. 9,9. Σ. Σειρ. 26,1-4 καὶ τὴν εὐλογία μῆς τέλειαν γυναῖκας ἢ ὁποῖα κλείνει τὸ βιβλίον τῶν Παροιμιῶν, Παροιμ. 31,10-31). Τὸ βιβλίον τοῦ Τωβίτ, μίαν οἰκογενειακὴ ἱστορία, δὲν ἀναφέρεται παρὰ μόνον σὲ μονογαμικὴς οἰκογένειες, αὐτὴν τοῦ πρεσβυτέρου Τωβίτ, τοῦ Ραγουὴλ καὶ αὐτὴν τὴν ὁποῖα δημιούργησε ὁ νεαρὸς Τωβίας καὶ ἡ Σάρα. Ἡ εἰκόνα τῆς μονογαμικῆς οἰκογένειας ὑπάρχει ἐπίσης ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν

τῶν προφητῶν οἱ ὅποιοι παριστάνουν τὸν Ἰσραήλ ὡς τὴν μία γυναίκα τὴν ὁποία ἐξέλεξε ὁ ἕνας καὶ μοναδικὸς Θεός (ᾠσ. 2,4 ἔξ. Ἱερ. 2,2. Ἡσ. 50,1. 54,6-7. 62,4-5. Πρβλ. καὶ Ἱεζ. 16). Βεβαίως ὁ Ἱεζεκιήλ συγκρίνει τὶς σχέσεις τοῦ Γιαχβέ μετὰ τὴν Σαμάρεια καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ μετὰ ἕνα γάμο μετὰ δύο ἀδελφές (Ἱεζ. 23. Πρβλ. ἐπίσης Ἱερ. 3,6-11), ἀλλὰ μετὰ αὐτὸν τὸν τρόπο ὁ προφήτης θέλει ἀπλῶς νὰ συνδυάσει τὴν ἀλληγορία τοῦ κεφαλαίου 16 μετὰ τὶς ιστορικές συνθήκες οἱ ὁποῖες ἐπικράτησαν μετὰ τὸ πολιτικὸ σχίσμα.

2. Ὁ τυπικὸς ἰσραηλιτικὸς γάμος

Ἡ ἰσραηλιτικὴ κοινωνία ἦταν μία καθαρὰ ἀνδροκρατικὴ κοινωνία. Ὅπως ἡ ἀνύπαντρη γυναίκα ἦταν ὑπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ πατέρα της, ἔτσι καὶ ἡ παντρεμένη γυναίκα ἦταν ὑπὸ τὴν ἐξουσία τοῦ συζύγου της. Ὁ Δεκάλογος (Ἐξ. 20,17) ἀναφέρει μία γυναίκα μαζί μετὰ τὴν παρουσία τοῦ ἀνδρα της, μετὰ τοὺς ὑπηρέτες του καὶ τὶς δούλες του, τὸ βόδι του καὶ τὸν ὄνο του. Ὁ σύζυγος καλεῖται *ba'al* ἢ «κύριος» τῆς γυναίκας του, ὅπως ἀκριβῶς αὐτὸς εἶναι ὁ *ba'al* τοῦ σπιτιοῦ ἢ τοῦ ἀγροῦ (Ἐξ. 21,3.22. Β' Βασ. 11,26. Παροιμ. 12,4 κ.λπ.). Τὸ νὰ νυμφευθεῖ κάποιος μία γυναίκα ἐκφράζεται μετὰ τὸ ρῆμα *ba'al*, τοῦ ὁποίου ἡ ρίζα σημαίνει «γίνομαι κύριος» (Δευτ. 21,13. 24,1).

Ἐθεωρεῖτο ὁμως πράγματι ἡ γυναίκα ὡς παρουσία τοῦ ἀνδρα της; Μὲ ἄλλα λόγια, εἶχε ἀγοραστῆ ἀπὸ αὐτόν; Ἐχει συχνὰ ὑποστηριχθεῖ ὅτι οἱ Ἰσραηλιτῆς ἐξασκοῦσαν μία μορφή «γάμου διὰ ἀγορᾶς» (οἱ ἐθνογράφοι ἔχουν δεῖξει μετὰ βεβαιότητα τὴν ὑπαρξη τοῦ γάμου αὐτοῦ μεταξύ ἄλλων λαῶν). Ἡ θέση αὐτὴ βασίζεται ἐν μέρει στό χρησιμοποιοῦμενο λεξιλόγιο καὶ ἐν μέρει στήν ἱστορία τῆς Ραχὴλ καὶ τῆς Λείας (οἱ ὁποῖες παραπονοῦνται ὅτι ὁ πατέρας τους τὶς πούλησε, Γεν. 31,15). Ἀλλὰ δὲν χρειάζεται νὰ δώσει κανεὶς μία τυπικὴ, δικαστικὴ ἔννοια σέ λέξεις τὶς ὁποῖες ἐξέφεραν οἱ δύο αὐτὲς γυναῖκες σέ κατάσταση ὀργῆς. Ἐν τούτοις, οἱ ὑποστηρικτῆς τῆς θεωρίας-πωλήσεως προχωροῦν περισσότερο βασισμένοι στό ἔθιμο τοῦ *mohar*.

Τὸ *mohar* ἦταν ἕνα ποσὸν χρημάτων τὸ ὁποῖο ὁ γαμπρός ἔπρεπε νὰ δώσει στόν πατέρα τοῦ κοριτσιοῦ. Ἡ λέξη ἀπαντᾷ μόνο τρεῖς

φορὲς στήν Βίβλο (Γεν. 34,12. Ἐξ. 22,16. Α' Βασ. 18,25). Τὸ ποσὸν θὰ μπορούσε νὰ ποικίλλει· ἐξηρτᾶτο ἀπὸ τὸν πατέρα τοῦ κοριτσιοῦ (Γεν. 34,12) καὶ ἀπὸ τὴν κοινωνικὴ ἐπιφάνεια τῆς οἰκογένειας (Α' Βασ. 18,23). Γιὰ ἕνα ὑποχρεωτικὸ γάμο μετὰ τὸν βιασμό μιᾶς παρθένου ὁ νόμος ὄριζε τὴν ποινὴ τῶν 50 ἀργυρῶν σίκλων (Δευτ. 22,29). Ἀλλὰ, ἀφοῦ αὐτὴ ἦταν μία ποινὴ, τὸ κανονικὸ *mohar* πρέπει νὰ ἦταν ὀλιγώτερο.² Ὅμοιως 50 σίκλοι εἶναι πρόχειρα τὸ ποσὸν τὸ ὁποῖο πληρώθηκε ἀπὸ τὸν Φαραὼ Ἀμένωφι ΙΙΙ γιὰ τὶς γυναῖκες τῆς Γκέζερ τὶς προοριζόμενες γιὰ τὸ χαρέμι του. Σύμφωνα μετὰ τὸ Ἐξ. 21,32 ἡ ἀποζημίωση γιὰ τὸν θάνατο μιᾶς γυναίκας δούλης ἦταν 30 σίκλοι, ἀλλὰ αὐτὸ ἦταν ἐπίσης μία ποινὴ. Ὁ νόμος γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν ὄρκων (Λευιτ. 27,4-5) διατιμοῦσε μία γυναίκα στοὺς 30 σίκλους καὶ μία κοπέλλα μικρότερη τῶν εἴκοσι ἐτῶν στοὺς 10 σίκλους.

Ἐνας γαμπρός μπορούσε νὰ ἀνταλλάξει τὴν πληρωμὴ τοῦ *mohar* μετὰ μία ὑπηρεσία, ὅπως ἔκανε ὁ Ἰακώβ καὶ μετὰ τοὺς δύο γάμους του (Γεν. 29,15-30), ἢ φέροντας εἰς πέρας ἕνα ὀρισμένο ἔργο, ὅπως ἔκανε ὁ Δαυὶδ γιὰ τὴν Μελχὸλ (Α' Βασ. 18,25-27) καὶ ὁ Γοθονιήλ γιὰ τὴν κόρη τοῦ Χάλεβ (Ἱησ. Ν. 15,16 = Κριτ. 1,12).

Αὐτὴ ἡ ὑποχρέωση νὰ πληρώσουν ἕνα ποσὸν χρημάτων ἢ τὸ ἰσοδύναμό του στήν οἰκογένεια τῆς κοπέλλας ἐμφανῶς δίδει στόν ἰσραηλιτικὸ γάμο τὴν ἐξωτερικὴ ἐμφάνιση μιᾶς ἐμπορικῆς συναλλαγῆς. Ἀλλὰ τὸ *mohar* δὲν φαίνεται νὰ εἶναι ἡ τιμὴ πού πληρώνεται γιὰ τὴν γυναίκα ὡς μία ἀποζημίωση ἢ ὁποῖα δίδεται στήν οἰκογένεια. Ὁ μελλοντικὸς σύζυγος ἀποκτᾷ ἕνα δικαίωμα ἐπὶ τῆς γυναίκας, ἀλλὰ ἡ γυναίκα ἢ ἴδια δὲν ἀγοράζεται καὶ δὲν πωλεῖται. Ἡ διαφορὰ γίνεται σαφῆς ἐὰν συγκρίνουμε τὸν γάμο τοῦ *mohar* μετὰ ἕναν ἄλλο τύπο ἐνώσεως, ὁ ὁποῖος πράγματι ἦταν μία ἐμπορικὴ συναλλαγή: μία κοπέλλα μπορούσε νὰ πωληθεῖ ἀπὸ τὸν πατέρα της σέ ἕναν ἄλλο ἄνδρα ἢ στόν υἱό του γιὰ νὰ γίνει παλλακίδα του· αὐτὴ ἦταν μία δούλη καὶ μπορούσε νὰ πωληθεῖ ἐκ νέου, ἂν καὶ ὄχι σέ ξένο (Ἐξ. 21,7-11). Ἐπὶ πλέον, εἶναι πιθανόν ὅτι ὁ πατέρας ἀπλῶς φύλασσε τὸ *mohar* χάριν τῆς κόρης του καὶ τῆς τὸ ἐπέστρεφε, ἐὰν ὁ θάνατος τοῦ ἀνδρός της τὴν ὀδηγοῦσε σέ πενία. Αὐτὸ θὰ μπορούσε νὰ ἐξηγήσει τὸ παράπονο τῆς Ρα-

2. Κατ' ἄλλη ἀποψη ὁμως αὐτὴ ἡ ποινὴ δείχνει τὴν τιμὴ τοῦ συνηθισμένου *mohar*.

χήλ καί τῆς Λείας κατά τοῦ πατέρα τους («πέπρακε ἡμᾶς καί καταβρώσει κατέφαγε τό ἀργύριον ἡμῶν», Γεν. 31,15).

Ἐνα παρόμοιο ἔθιμο μέ τό ἴδιο ὄνομα (*mahr*) ἀνευρίσκεται μεταξύ τῶν σημερινῶν Ἀράβων τῆς Παλαιστίνης. Τό *mahr* εἶναι ἕνα ποσόν χρημάτων τό ὁποῖο πληρώνεται ἀπό τόν γαμπρό στους γονεῖς τῆς κοπέλλας. Τό ὕψος τοῦ ποσοῦ ποικίλλει ἀπό χωριό σέ χωριό καί σύμφωνα μέ τήν δυνατότητα τῆς οἰκογένειας. Τό ποσόν ἐξαρτᾶται ἐπίσης ἀπό τό ἐάν ἡ κοπέλλα παντρεύεται μέσα στήν συγγενειά της ἢ ἔξω ἀπό τήν φυλή, ἐάν εἶναι ἀπό τό ἴδιο χωριό ἢ ἀπό ἄλλο μέρος. Αὐτοί δέν θεωροῦν αὐτή τήν ἀμοιβή ὡς μία πραγματική ἐμπορική συναλλαγή καί μέρος τοῦ ποσοῦ χρησιμοποιεῖται γιά τά προικιά τῆς νύφης.

Ἐνα παράλληλο, ἄν καί ὄχι ἐντελῶς ὅμοιο, ἔθιμο ὑπῆρχε στόν ἀρχαῖο βαβυλωνιακό νόμο: τό *tirhatu*, ἄν καί δέν ἦταν ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιά τόν γάμο, πληρωνόταν συνήθως στόν πατέρα τῆς κοπέλλας καί μερικές φορές στήν ἴδια τήν κοπέλλα. Τό ποσόν ἐποικίλλε πολύ, ἀπό ἕναν ἕως πενήντα ἀργυρούς σίκλους. Αὐτό τό ποσόν ἦταν στήν ἐξουσία τοῦ πατέρα ὁ ὁποῖος τό ἐκμεταλλευόταν, ἀλλά δέν μποροῦσε νά τό ξοδέψει καί τό ἐπέστρεφε στήν γυναίκα, ἐάν αὐτή ἔπιπτε σέ χηρεία, ἢ στά παιδιά της, μετά τόν θάνατο τῆς μητέρας τους. Στόν ἀσσυριακό νόμο τό *tirhatu* δινόταν στήν ἴδια τήν κοπέλλα. Δέν ἦταν μία τιμή πωλήσεως, ἀλλά, σύμφωνα μέ δύο πολύ πιθανές θεωρίες, ἦταν ἢ μία ἀποζημίωση στήν κοπέλλα γιά τήν ἀπώλεια τῆς παρθενίας της ἢ μία προίκα, ἢ ὁποῖα σκόπευε νά βοηθήσει τήν γυναίκα σέ περίπτωση πού αὐτή θά ἔχανε τόν ἄνδρα της. Ὑπάρχει ἕνα στενό παράλληλο μέ τά συμβόλαια γάμου τά ἀνευρεθέντα στήν ἰουδαϊκή ἀποικία τῆς Ἐλεφαντίνης· ἐκεῖ τό *mohar* ὑπολογίζεται μεταξύ τῶν περιουσιακῶν στοιχείων τῆς γυναίκας, παρά τό ὅτι ἐπληρώνετο στόν πατέρα.³

Τά δῶρα τά ὁποῖα παρουσιάζονται ἀπό τόν νυμφίο μέ τήν εὐκαιρία τοῦ γάμου εἶναι πολύ διαφορετικά ἀπό τό *mohar*: Τά δύο αὐτά διακρίνονται σαφῶς στό Γεν. 34,12. Αὐτά τά δῶρα τά ὁποῖα προσφέρονται στήν κοπέλλα καί στήν οἰκογένειά της ἦταν μία ἀμοιβή γιά τήν ἀποδοχή τῆς πρότασης τοῦ γάμου. Ἔτσι, ὅταν συμφωνήθηκε ὁ γάμος τῆς

Ρεβέκκας, ὁ δοῦλος τοῦ Ἀβραάμ ἔβγαλε κοσμήματα καί φορέματα γιά τήν κοπέλλα καί πλούσια δῶρα γιά τόν πατέρα καί τήν μητέρα της (Γεν. 24,53).

Τό ἴδιο ἔθιμο ἀνευρίσκεται στήν Μεσοποταμία. Σύμφωνα μέ τόν Κώδικα τοῦ Χαμμουραμί ὁ νυμφίος μοίραζε δῶρα στους γονεῖς τῆς κοπέλλας καί, ἐάν αὐτοί διέλυαν ἐκ τῶν ὑστέρων τόν ἀρραβώνα, ἔπρεπε νά ἐπιστρέψουν τά δῶρα εἰς διπλοῦν. Στόν ἀσσυριακό νόμο, ὅπου τό *tirhatu* ἦταν ἕνα χρηματικό δῶρο τό ὁποῖο ἐδίδετο προηγουμένως στήν νύφη, ὁ ἄνδρας ἔδιδε σέ αὐτήν ἐπίσης στολίδια καί ἔκανε ἕνα δῶρο στόν πατέρα της.

Ὑπῆρχε, ἐπιπρόσθετα, μία προίκα, μία συνεισφορά ἐκ μέρους τῆς νύφης κατά τόν γάμο; Ὁ Φαραώ ἔδωσε τήν Γκέζερ ὡς ἕνα γαμήλιο δῶρο στήν κόρη του ὅταν τήν ἐνυμφεύθη ὁ Σολομών (Γ' Βασ. 9,16)· καί ὅταν ὁ Τωβίας παντρεύτηκε τήν Σάρρα, ὁ πατέρας της ἔδωσε στόν Τωβία τήν μισή του περιουσία (Τωβ. 8,21). Ὁ γάμος τοῦ Σολομώντος ὁμως ἀκολουθεῖ τό αἰγυπτιακό ἔθιμο καί δέν μπορεῖ νά ἀποτελέσει βάση συγκρίσεως, ἡ δέ ἱστορία τοῦ Τωβία ἐξελίσσεται σέ μία ξένη χώρα. Ἐπί πλέον, ἐπειδή ἡ Σάρρα ἦταν μικρή στήν ἡλικία, αὐτή ἡ παραχώρηση φαίνεται νά σχετίζεται μέ τήν περιουσία. Στό Ἰσραήλ οἱ γονεῖς μποροῦσαν νά δώσουν δῶρα στήν κόρη τους κατά τόν γάμο της, ἕνα δοῦλο γιά παράδειγμα (Γεν. 24,59. 29,24.29) ἢ ἕνα κομμάτι γῆς (Ἰησ. Ν. 15,18-19), παρά τό ὅτι τό τελευταῖο δῶρο δίδοταν μετά τόν γάμο. Γενικῶς τό ἔθιμο νά δίδουν προίκα ποτέ δέν ρίζωσε στήν περιοχὴ τοῦ Ἰούδα καί τό Σ. Σειρ. 25,22 φαίνεται νά τό ἀποκηρύσσει: «ὄργη καί ἀναίδεια καί αἰσχύνη μεγάλη γυνή ἐάν ἐπιχορηγῆ τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς».

Στόν βαβυλωνιακό νόμο, ὡστόσο, ὁ πατέρας ἔδιδε στήν νεαρή νύφη ὀρισμένα ὑπάρχοντα, τά ὁποῖα ἀνῆκαν σέ αὐτήν καί τά ὁποῖα ὁ ἄνδρας τά χρησιμοποιοῦσε μόνο. Αὐτά ἐπαινῆρχοντο στήν γυναίκα, ἐάν αὐτή χήρευε ἢ χώριζε χωρίς δική της ὑπαιτιότητα. Ὁ ἀσσυριακός νόμος φαίνεται νά περιέχει παρόμοιες διατάξεις.

Μέ τόν γάμο ἡ γυναίκα ἄφηνε τούς γονεῖς της, πήγαινε νά ζήσει μέ τόν ἄνδρα της καί ἐνωνόταν μέ τήν φυλή του, στήν ὁποῖα θά ἀνῆκαν τά παιδιά της. Ἡ Ρεβέκκα ἄφησε τόν

3. Περί τῆς θεωρίας τοῦ γάμου-πωλήσεως καί τοῦ *mohar* βλ. καί O. J. Baab, *Marriage*, The Interpreter's Dictionary of the Bible, vol 3, στ. 283-284.

πατέρα και την μητέρα της (Γεν. 24,58-59), ο δέ Ἀβραάμ δέν ἐπέτρεψε στόν Ἰσαάκ νά πάει στήν Μεσοποταμία, ἐάν ἡ γυναίκα ἡ ἐκλεχθεῖσα γι' αὐτόν δέν συμφωνοῦσε νά ἔλθει στήν Χαναάν (Γεν. 24,5-8). Μερικοί γάμοι πού μνημονεύονται στήν Βίβλο φαίνεται, ἐν τούτοις, νά εἶναι ἐξαιρέσεις σέ αὐτόν τόν γενικό κανόνα. Ὁ Ἰακώβ, ἀφοῦ νυμφεύθηκε τήν Λεία καί τήν Ραχήλ, συνέχισε νά ζεῖ μέ τόν πεθερό του τόν Λάβαν. Ὄταν ἔφυγε, ὁ Λάβαν τόν κατηγοροῦσε ὅτι ἄρπαξε τήν Λεία καί τήν Ραχήλ, διακηρύσσοντας ὅτι αὐτές ἦταν «κόρες του» καί ὅτι τά παιδιά τους ἦταν «παιδιά του» (Γεν. 31,26.43). Ὁ Γεδεών εἶχε μία παλλακίδα ἡ ὁποία συνέχιζε νά ζεῖ μέ τήν οἰκογένειά της στήν Συχέμ (Κριτ. 8,31) καί ὁ υἱός της Ἀβιμέλεχ διακήρυξε τήν σχέση ἡ ὁποία ἔβλεπε αὐτόν μέ τήν φυλή τῆς μητέρας του (Κριτ. 9,1-2). Ὄταν ὁ Σαμψών νυμφεύθηκε τήν Φιλισταία γυναίκα, ἡ γυναίκα αὐτή συνέχισε νά ζεῖ μέ τούς γονεῖς της, ὅπου τήν ἐπισκεπτόταν ὁ Σαμψών (Κριτ. 14,8 ἔξ. 15,1-2).

Ὁρισμένοι νομίζουν ὅτι τέτοιοι γάμοι εἶναι ἕνας τύπος ἐνώσεως στόν ὁποῖο ἡ γυναίκα δέν ἀφήνει τόν οἶκο τοῦ πατέρα της· ἀντίθετα, ὁ σύζυγος ἐγκαθίσταται στό σπίτι της καί ἀποκόπτει τούς δεσμούς του μέ τήν φυλή του. Οἱ ἐθνογράφοι ὀνομάζουν αὐτόν τόν γάμο *beena*, ἀπό τό ὄνομά του στήν Κεϋλάνη, ὅπου ἔχει ἐπικεντρωθεῖ ἡ ἔρευνά τους. Ἀλλά ἡ σύγκριση δέν εἶναι ἀκριβής. Τά δεκατέσσερα χρόνια τῆς ὑπηρεσίας τοῦ Ἰακώβ ἰσοδυναμοῦσαν μέ τό *mohar*. Αὐτός ἔμεινε ἄλλα ἕξι χρόνια μέ τόν πεθερό του (Γεν. 31,41) ἀπλῶς ἐπειδή φοβόταν τήν ἐκδίκηση τοῦ Ἡσαῦ (Γεν. 27,42-45) καί ἐπειδή εἶχε ἕνα συμβόλαιο μέ τόν Λάβαν (Γεν. 30,25-31). Δέν ὀφειλόταν στίς ἀπαιτήσεις ἑνός συζυγικοῦ νόμου ὅτι ὁ Λάβαν ἀντετίθετο στήν ἀναχώρηση τοῦ Ἰακώβ μέ τίς γυναῖκες του (Γεν. 30,25 ἔξ.)· αὐτός ἀπλῶς τόν κατηγοροῦσε γιά τό ὅτι ἔφυγε κρυφά (Γεν. 31,26-28). Θά ὀμιλοῦσε διαφορετικά ἐάν ὁ Ἰακώβ μέ τόν γάμο του εἶχε γίνει μέλος τῆς φυλῆς τους. Ὅσο γιά τόν Γεδεών, τό κείμενο τονίζει ὅτι ἡ γυναίκα ἦταν

μία παλλακίδα. Ἡ ἱστορία τοῦ γάμου τοῦ Σαμψών εἶναι πιό σχετική μέ τήν περίπτωση, ἀλλά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ὁ Σαμψών δέν ἔμεινε μέ τήν Φιλισταία γυναίκα του· αὐτός ἐρχόταν μόνο γιά νά τήν ἐπισκεφθεῖ, ἀλλά δέν ἐνσωματώθηκε στήν φυλή της. Κατά συνέπεια οὔτε αὐτός εἶναι ἕνας γάμος *beena*.

Ὁ γάμος τοῦ Γεδεών θά ἔπρεπε νά συγκριθεῖ μᾶλλον μέ τήν ἔνωση *sadiqa* τῶν ἀρχαίων Ἀράβων. Δέν εἶναι τόσο ἕνας «γάμος» ὅσο ἕνας «δεσμός» σύμφωνος μέ τά ἔθιμα τῆς περιοχῆς: *sadiqa* σημαίνει «ἐραστής» ἢ «ἀγαπημένη». Ὁ γάμος τοῦ Σαμψών ἔχει στενές ὁμοιότητες μέ μία μορφή εὐρεθεῖσα μεταξύ τῶν Παλαιστινίων Ἀράβων κατά τό ὅτι εἶναι ἕνας πραγματικός γάμος, ἀλλά χωρίς μόνιμη συμβίωση. Ἡ γυναίκα εἶναι κυρία τοῦ οἴκου της καί ὁ σύζυγος, γνωστός ὡς *joz musarrib*, «ἕνας ἐπισκέπτης σύζυγος», ἔρχεται ὡς ἕνας ξένος καί φέρνει δῶρα.⁴ Ὁ ἀρχαῖος ἀσσυριακός νόμος ἐπίσης εἶχε διατάξεις γιά τήν περίπτωση κατά τήν ὁποία μία νυμφευμένη γυναίκα συνέχιζε νά ζεῖ μέ τόν πατέρα της, ἀλλά δέν ἔχει ἀποδειχθεῖ ὅτι αὐτό τό εἶδος γάμου (ὀνομαζόμενο *erebu*) συνιστᾶ ἕνα ἰδιαίτερο τύπο γάμου.⁵

3. Ἡ ἐκλογή νύφης

Ἡ Βίβλος δέν μᾶς πληροφορεῖ γιά τήν ἡλικία κατά τήν ὁποία παντρεύονταν οἱ κοπέλλες. Ἡ συνήθεια νά παντρεύεται πρῶτα ἡ μεγαλύτερη δέν ἦταν γενική (Γεν. 29,26). Ἐξ ἄλλου, φαίνεται βέβαιο ὅτι οἱ κοπέλλες, καί συνεπῶς τά ἀγόρια ἐπίσης, παντρεύονταν σέ πολύ μικρή ἡλικία· γιά αἰῶνες αὐτή ἦταν ἡ συνήθεια τῆς Ἀνατολῆς καί σέ πολλά μέρη διατηρεῖται ἀκόμη μέχρι σήμερα. Τά βιβλία τῶν Βασιλέων, ἐν τούτοις, συνήθως δίδουν τήν ἡλικία κάθε βασιλέως τοῦ Ἰούδα κατά τήν ἄνοδό του στήν ἐξουσία, ἀκολουθούμενη ἀπό τό μήκος τῆς βασιλείας του καί τήν ἡλικία τοῦ υἱοῦ του (φυσιολογικῶς τοῦ μεγαλύτερου) ὁ ὁποῖος τόν διαδεχόταν. Ἀπό αὐτά μποροῦμε

4. Βλ. καί τά λεγόμενα περὶ τοῦ γάμου *mota* εἰς O. J. Baab, *Marriage*, The Interpreter's Dictionary of the Bible, vol. 3, στ. 279.

5. Περὶ τῶν θεμάτων αὐτῶν πρέπει νά ποῦμε ὅτι οἱ διάφορες θέσεις τῶν βιβλικῶν ἐρευνητῶν ἔχουν ἐπηρεαστεῖ ἀπό τήν ἐξωβιβλική ἔρευνα, ἰδιαίτερος στόν τομέα τῆς ἀνθρωπολογίας καί τῆς κοινωνιολογίας. Τά στοιχεῖα τῶν πρωτογόνων κοινωνιῶν ἔχουν ἐρμηνευθεῖ βάσει μιᾶς ἐννοίας ἐξελιξέως ἀπό ἕνα στάδιο ἀσυδοσίας, διά διαδοχικῶν σταδίων γάμου (μητριαρχία κ.λπ.), στήν μονογαμία. Ὄταν αὐτή ἡ ἀρχὴ ἐφαρμόζεται στήν Βίβλο, τά ἀποτελέσματα δέν εἶναι ἰδιαίτερος ἐντυπωσιακά, διότι τό ὕλικό εἶναι πολύ περιορισμένο καί δέν μποροῦν νά ἐξαχθοῦν ἀσφαλῆ συμπεράσματα. Ἀλλωστε ἡ Βίβλος ἐνδιαφέρεται κυρίως γιά τήν παρουσίαση τῶν θεολογικῶν-θρησκευτικῶν μᾶλλον παρά τῶν κοινωνιολογικῶν φαινομένων».

νά συμπεράνουμε ότι ο Ίωακείμ νυμφεύθηκε στά δεκαέξι του, ο Άμών και ο Ίωσίας στά δεκατέσσερα· αλλά οί ύπολογισμοί βασιζονται σέ μορφές οί όποίες δέν είναι όλες αξιοπιστες. Μεταγενέστερα οί ραββίνοι όρισαν τήν ελάχιστη ήλικία για γάμο στά δώδεκα χρόνια για τίς κοπέλλες και στά δεκατρία για τά άγόρια.

Ύπό αυτές τίς συνθήκες είναι κατανοητό ότι οί γονεΐς ελάμβαναν όλες τίς αποφάσεις όταν έσυμφωνείτο ένας γάμος. Ούτε ή κοπέλλα ούτε, φυσικά, τό άγόρι έρωτάτο. Όταν ο Άβραάμ έστειλε τόν ύπηρέτη του νά εκλέξει μία σύζυγο για τόν Ίσαάκ, ο ύπηρέτης συμφώνησε πρώτα μέ τόν άδελφό τής Ρεβέκκας, τόν Λάβαν (Γεν. 24,33-53)⁶ και έπειτα ζητήθηκε ή συναίνεση τής Ρεβέκκας (στίχ. 57-58). Έάν δέ έρμηνεύσουμε αυτό κατ' αναλογία μέ όρισμένα μεσοποταμιακά κείμενα, ή συναίνεση τής Ρεβέκκας ζητήθηκε έπειδή ο πατέρας της είχε πεθάνει και έπειδή ο άδελφός της είχε έξουσία επ' αυτής. Όμοίως, όταν ο Άβραάμ ξεδίωξε τήν Άγαρ, αυτή έλαβε μία γυναίκα για τόν Ίσμαήλ (Γεν. 21,21) και ο Ίούδας συμφώνησε τόν γάμο του πρωτοτόκου του (Γεν. 38,6). Έναλλακτικώς, ο πατέρας θά μπορούσε νά καθοδηγήσει τήν έπιλογή του υιού του, όπως, για παράδειγμα, όταν ο Ίσαάκ έστειλε τόν Ίακώβ νά παντρευτεί μία από τίς άνιπιές του (Γεν. 28,1-2). Ο Έμμώρ ζήτησε τήν Δείνα για γυναίκα του υιού του Συχέμ (Γεν. 34,4-6) και ο Σαμφών, όταν αγάπησε μία παλαιστίνια γυναίκα, ρώτησε τούς γονεΐς του γι' αυτήν (Κριτ. 14,2-3). Ακόμη και ο έλευθερα σκεπτόμενος Ήσαυ ύπολόγισε τήν έπιθυμία του πατέρα του (Γεν. 28,8-9). Ο Χάλεβ αποφάσισε για τόν γάμο τής κόρης του (Ίησ. Ν. 15,16), όπως έκανε και ο Σαούλ (Α' Βασ. 18,17.19.21.27. 25,44). Στο τέλος τής Παλαιάς Διαθήκης ο πρεσβύτερος Τωβίτ συμβούλεψε τόν υιό του για τήν εκλογή μιās συζύγου (Τωβ. 4,12-13) και ο γάμος του νεαρού Τωβία μέ τήν Σάρρα συμφωνήθηκε μέ τόν πατέρα τής Σάρρας, κατά τήν άπουσία της (Τωβ. 7,9-12).

Όταν γινόταν ή πρόταση γάμου στους γονεΐς τής κοπέλλας, αυτοί συζητούσαν για τήν περίπτωση, ιδιαίτέρως για τό ποσόν του *mohar* (Γεν. 29,15 έξ. 34,12). Έν συντομία, άκόμη και κατά τά χρόνια εκείνα οί κόρες οί

όποίες έπρόκειτο νά παντρευτούν προκαλούσαν τήν ίδια άγωνία στους γονεΐς τους, όπως και σήμερα (Σ. Σειρ. 42,9).

Όστόσο, ή πατρική αυθεντία δέν ήταν τέτοια ώστε νά μήν αφήνει περιθώριο για τά αισθήματα του νεαρού ζευγαριού. Ύπῆρχαν στό Ίσραήλ γάμοι προερχόμενοι από αισθήματα αγάπης. Ο νεαρός άνδρας μπορούσε νά γνωστοποιήσει τά αισθήματά του (Γεν. 34,4. Κριτ. 14,2) ή νά λάβει τήν απόφασή του χωρίς νά συμβουλευτεί τούς γονεΐς του και μάλιστα νά πορευθεί αντίθετα προς τήν θέλησή τους (Γεν. 26,34-35). Για τήν κοπέλλα ήταν σπανιώτερο νά λάβει τήν πρωτοβουλία, αλλά μαθαίνουμε για τήν κόρη του Σαούλ ότι είχε αγαπήσει τόν Δαυΐδ (Α' Βασ. 18,20).

Πράγματι, οί νέοι άνθρωποι είχαν πολλές δυνατότητες νά αγαπήσουν και νά εκφράσουν τά αισθήματά τους. Τό Β' Μακ. 3,19 βεβαίως όμιλει για τίς νέες κοπέλλες τής Ίερουσαλήμ οί όποίες περιοριζοντο στό σπίτι τους, αλλά αυτό τό κείμενο αναφέρεται στην έλληνική περίοδο και σέ μία ιδιόζουσα περίπτωση. Τό πέπλο στις γυναίκες ήλθε πολύ άργότερα. Στά αρχαία χρόνια οί νεαρές κοπέλλες δέν άπεμονώνοντο και έβγαιναν έξω άκάλυπτες. Φρόντιζαν για τά πρόβατα (Γεν. 29,6), άντλούσαν νερό (Γεν. 24,13. Α' Βασ. 9,11), μάζευαν στάχυα στά χωράφια πίσω από τούς θεριστές (Ρούθ 2,2 έξ.) και έπεσκέπτοντο τίς οικίες των άλλων ανθρώπων (Γεν. 34,1). Συνομιλούσαν μέ άνδρες χωρίς καμία δυσκολία (Γεν. 24,15-21. 29,11-12. Α' Βασ. 9,11-13).

Αυτή ή έλευθερία μερικές φορές εξέθετε τίς κοπέλλες στην βία των νεαρών άνδρων (Γεν. 34,1-2), αλλά ο άνδρας ο όποιος άποπλανούσε μία παρθένο έπρεπε νά νυμφευθεί τό θύμα του, επλήρωνε ένα αυξημένο *mohar* και έχανε τό δικαίωμα νά τήν χωρίσει (Έξ. 22,15. Δευτ. 22,28-29).

Η συνήθεια τότε ήταν νά παίρνουν μία γυναίκα από τούς φίλους και τούς συγγενείς της. Τό έθιμο αυτό ήταν κατάλοιπο τής φυλετικής ζωής. Έτσι ο Άβραάμ έστειλε τόν ύπηρέτη του νά βρει για τόν Ίσαάκ μία γυναίκα από τήν δική του οικογένεια στην Μεσοποταμία (Γεν. 24,4) και ο Ίσαάκ πάλι έστειλε τόν Ίακώβ εκεί για νά βρει γυναίκα (Γεν. 28,2). Ο Λάβαν δήλωσε ότι θά προτιμούσε νά δώσει τήν κόρη του στον Ίακώβ παρά σέ ένα ξένο

6. Η μνεία του Βαθουήλ, του πατέρα τής Ρεβέκκας, στον στίχ. 50 είναι μία προσθήκη. Ο Βαθουήλ είχε πεθάνει και ή κεφαλή τής οικογένειας ήταν πλέον ο Λάβαν (πρβλ. στίχ. 33.53.55.59).

(Γεν. 29,19) και ὁ πατέρας τοῦ Σαμφών δυσαρροστήθηκε ἐπειδὴ ὁ υἱός του δὲν ἐξέλεξε μία γυναίκα ἀπὸ τὴν δική του φυλή (Κριτ. 14,3). Ὁ Τωβίτ ἐπίσης συμβούλευσε τὸν υἱό του νὰ διαλέξει μία γυναίκα ἀπὸ τὴν φυλή του (Τωβ. 4,12).

Οἱ γάμοι μεταξύ πρώτων ἐξαδέλφων ἦταν συνήθεις, π.χ. ὁ γάμος τοῦ Ἰσαάκ μετὰ τὴν Ρεβέκκα καὶ τοῦ Ἰακώβ μετὰ τὴν Ραχήλ καὶ τὴν Λεία. Μέχρι σήμερα τέτοιοι γάμοι εἶναι συνήθεις μεταξύ τῶν Ἀράβων τῆς Παλαιστίνης, ὅπου ἕνας νεαρός ἄνδρας ἔχει αὐστηρό δικαίωμα στό χέρι τῆς ἐξαδέλφης του. Σύμφωνα μετὰ τὸ Τωβ. 6,12-13 καὶ 7,10 τὸ αἶτημα τοῦ Τωβία γιὰ τὸ χέρι τῆς Σάρρας δὲν ἦταν δυνατόν νὰ ἀπορριφθεῖ, ἐπειδὴ αὐτός ἦταν ὁ πλησιέστερος συγγενής της. Αὐτός εἶναι ὁ «νόμος τοῦ Μωυσῆ» (Τωβ. 6,13. 7,11-12). Ἡ Πεντάτευχος, ἐν τούτοις, δὲν περιέχει μία τέτοια ἐντολή. Τὸ κείμενο τοῦ Τωβ. πρέπει νὰ ἀναφέρεται εἴτε στίς διηγήσεις τῶν γάμων τοῦ Ἰσαάκ καὶ τοῦ Ἰακώβ (βλ. ἰδιαίτερος Γεν. 24,50-51) ἢ πιθανῶς στόν νόμο ὁ ὁποῖος ἀπαιτεῖ οἱ γυναῖκες κληρονόμοι νὰ παντρεύονται μέσα στήν φυλή τοῦ ἀνδρα τους, γιὰ νὰ ἀποφύγουν τὴν ἀπαλλοτριώση τῆς πατρικῆς περιουσίας (Ἀριθμ. 36,5-9), διότι ἡ Σάρρα ἦταν ἡ μοναδική κόρη τοῦ Ραγουήλ (Τωβ. 6,12). Οἱ ἴδιες ἀπόψεις γιὰ τὴν πατρικὴ κληρονομία καὶ τὴν συγγένεια ἐξ αἵματος ἦταν ἡ βάση τῆς ὑποχρέωσης τοῦ ἀνδραδέλφου πρὸς τὴν χήρα νύφη του.

Παρ' ὅλα αὐτὰ, ἐγίνοντο γάμοι μεταξύ προσώπων διαφορετικῶν οἰκογενειῶν καὶ ἀκόμη καὶ μετὰ ξένες γυναῖκες. Ὁ Ἡσαῦ ἔλαβε δύο Χεττίτισσες γυναῖκες (Γεν. 26,34), ὁ Ἰωσήφ μία Αἰγύπτια (Γεν. 41,45) καὶ ὁ Μωυσῆς μία Μαδιανίτισσα (Ἐξ. 2,21). Οἱ δύο νύφες τῆς Νωεμίν ἦταν Μωαβίτισσες (Ρούθ 1,4)· ὁ Δαυῖδ εἶχε μία Χαλεβίτισσα καὶ μία Ἀραμαία μεταξύ τῶν γυναικῶν του (Β' Βασ. 3,3) καὶ τὸ χαρέμι τοῦ Σολομῶντος περιελάμβανε «τὴν θυγατέρα Φαραώ, Μωαβίτιδας, Ἀμμωνίτιδας, Σύρας καὶ Ἰδουμαίας, Χετταίας καὶ Ἀμορραίας» (Γ' Βασ. 11,1. Πρβλ. 14,21). Ὁ Ἀχαάβ ἐνυμφεύθη τὴν Ἰεζάβελ, μία Σιδώνια (Γ' Βασ. 16,31). Οἱ Ἰσραηλίτισσες γυναῖκες, ἐπίσης, ἐλάμβαναν ξένους συζύγους. Γνωρίζουμε, γιὰ παράδειγμα, ὅτι ἡ Βηρσαβεέ παντρεύθηκε ἕνα Χεττίτη (Β' Βασ. 11,3) καὶ ἡ

μητέρα τοῦ Χιράμ τοῦ μεταλλουργοῦ μετὰ ἕνα Τύριο (Α' Βασιλέων 7,13-14[Ἐβρ.]).

Αὐτοὶ οἱ μικτοὶ γάμοι, οἱ ὁποῖοι ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς ἐγίνοντο γιὰ πολιτικούς λόγους, ἐγίναν συνήθεις καὶ μεταξύ τῶν ὑποτελῶν μετὰ τὴν ἐγκατάσταση στήν Χαναάν (Κριτ. 3,6). Αὐτοὶ ὄχι μόνο συντελοῦσαν στήν νόθευση τῆς φυλῆς τῶν Ἰσραηλιτῶν, ἀλλὰ ἐπίσης ἔθεταν σέ κίνδυνο τὴν θρησκευτικὴ τους πίστη (Γ' Βασ. 11,4) καὶ γι' αὐτὸ ἀπαγορεύθηκαν ἀπὸ τὸν νόμο (Ἐξ. 34,15-16. Δευτ. 7,3-4). Μία ἐξαιρέση γινόταν γιὰ γυναῖκες αἰχμάλωτες πολέμου, τίς ὁποῖες οἱ Ἰσραηλίτες μποροῦσαν νὰ νυμφευθοῦν μετὰ ἀπὸ μία τελετὴ ἢ ὁποῖα συμβόλιζε τὴν ἐγκατάλειψη τῆς χώρας τους καὶ τῆς καταγωγῆς τους (Δευτ. 21,10-14). Ὡστόσο, οἱ ἀπαγορεύσεις αὐτές δὲν ἐγίνοντο σεβαστές. Ἡ κοινότητα ἢ ὁποῖα ἐπέστρεψε ἀπὸ τὴν αἰχμαλωσία συνέχισε νὰ συνάπτει μικτοὺς γάμους (Μαλ. 2,11-12). Γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ ὁ Ἐσδρας καὶ ὁ Νεεμίας ἀναγκάστηκαν νὰ λάβουν αὐστηρά μέτρα, τὰ ὁποῖα ὅμως, ὅπως φαίνεται, δὲν ἦταν πάντα ἀποτελεσματικά (Β' Ἐσδρ. 9-10. Νεεμ. 10,31. 13,23-27).

Οἱ γάμοι μετὰ ἄτομα μέσα ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν οἰκογένεια κάποιου ἦταν ἀπαγορευμένοι, ἐπειδὴ κανεὶς δὲν ἐνώνεται μετὰ «τὴν σάρκα τοῦ σώματός του» (Λευϊτ. 18,6). Οἱ ἀπαγορεύσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους στήν Βίβλο ἰσοδυναμοῦν μετὰ τὴν ἀπαγόρευση αἰμομιξίας. Ὅρισμένες εἶναι ἀρχέγονες, ἄλλες παρουσιάζουν μεταγενέστερες προσθήκες στόν νόμο· ἡ κύρια συλλογὴ κανόνων εὐρίσκεται στό Λευϊτ. κεφ. 18. Κώλυμα αἰμομιξίας ὑπάρχει, σέ εὐθεῖα γραμμῇ, ἀνάμεσα στόν πατέρα καὶ τὴν κόρη, τὴν μητέρα καὶ τὸν υἱό (Λευϊτ. 18,7), τὸν πατέρα καὶ τὴν ἐγγονή (Λευϊτ. 18,10) καὶ, σέ πλάγια γραμμῇ, ἀνάμεσα στόν ἀδελφό καὶ τὴν ἀδελφή (Λευϊτ. 18,9. Δευτ. 27,22). Ὁ γάμος μετὰ μία ἑτεροθαλῆ ἀδελφή, ὁ ὁποῖος ἐπιτρεπόταν κατὰ τὴν πατριαρχικὴ ἐποχὴ (Γεν. 20,12) καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Δαυῖδ (Β' Βασ. 13,13), ἀπαγορεύεται ἀπὸ τοὺς νόμους τοῦ Λευϊτ. 18,11. 20,17· ὁ γάμος ἀνάμεσα σέ ἕνα ἀνιψιό καὶ μία θεία, σάν αὐτὸν ἀπὸ τὸν ὁποῖο προῆλθε ὁ Μωυσῆς (Ἐξ. 6,20. Ἀριθμ. 26,59),⁷ ἀπαγορεύεται ἀπὸ τὸ Λευϊτ. 18,12-13. 20,19. Κώλυμα συγγενείας ὑπάρχει ἀκόμη ἀνάμεσα στόν υἱό καὶ τὴν μητροιά του (Λευϊτ. 18,8), ἀνάμεσα στόν πεθερό καὶ τὴν νύφη

7. Ὑπάρχει ὅμως γιὰ τὸν συγκεκριμένο γάμο καὶ ἡ ἐρμηνεία ὅτι μετὰ τὴν λέξη «θεία» στό κείμενο αὐτὸ δηλώνεται ἀπλῶς μία στενὴ συγγενής (βλ. ὑπόμνημά μας στήν Ἐξοδό [ἔκδ. Ἀποστ. Διακ., Ἀθήναι, 2005], εἰς 6,20).

(Λευιτ. 18,15. 20,12. Πρβλ. Γεν. 38,26), ανάμεσα στην πεθερά και τον γαμπρό (Λευιτ. 20,14. Δευτ. 27,23), ανάμεσα σε έναν άνδρα και την κόρη ή την έγγονή μιᾶς γυναίκας την οποία έχει νυμφευθεῖ (Λευιτ. 18,17), ανάμεσα σε έναν άνδρα και την γυναίκα του θείου του (Λευιτ. 18,14. 20,20), ανάμεσα σε μία γυναίκα και τον αδελφό του άνδρα της (Λευιτ. 18,16. 20,21). Ὁ γάμος μέ δύο ἀδελφές, ὁ ὁποῖος φαίνεται νά γίνεται ἀποδεκτός ἀπό τό παράδειγμα τοῦ Ἰακώβ, ἀπαγορεύεται ἀπό τό Λευιτ. 18,18.

Τά μέλη τῆς ἱερατικῆς γραμμῆς ὑπέκειντο σέ αὐστηρότερες ἀπαγορεύσεις. Σύμφωνα μέ τό Λευιτ. 21,7 οἱ ἱερεῖς δέν μποροῦσαν νά λάβουν μία γυναίκα ἢ ὁποῖα προηγουμένως ἦταν πόρνη ἢ διαζευγμένη. Τό Ἰεζ. 44,22 προσθέτει ἐπίσης τίς χῆρες, ἐκτός καί ἂν αὐτές ἦταν χῆρες ἑνός ἱερέα. Ὁ νόμος ἦταν ἀκόμη αὐστηρότερος γιά τόν ἀρχιερέα: Αὐτός μποροῦσε νά παντρευτεῖ μόνο μία παρθένο τοῦ Ἰσραήλ.

4. Ἡ μνηστεία

Ἡ μνηστεία στό Ἰσραήλ ἦταν μία ὑπόσχεση γιά γάμο λίγο πρῖν τόν γάμο, κατά τήν ὁποῖα ἐρρυθμίζοντο ὅλα τά σχετικά θέματα, συμπεριλαμβανομένου καί τοῦ *mohar*. Ἦταν κάτι περισσότερο ἀπό τόν ἰδικό μας ἀρραβώνα. Ἡ μνηστευμένη γυναίκα στήν πραγματικότητα ἐθεωρεῖτο ὡς ἤδη παντρεμένη, μέ τήν μόνη διαφορά ὅτι δέν τήν εἶχε λάβει ἀκόμη ὁ ἄνδρας στό σπίτι του.

Τά ἱστορικά βιβλία δίδουν λίγες πληροφορίες περί τῆς μνηστείας. Ἡ μνηστεία τοῦ Ἰσαάκ καί τοῦ Ἰακώβ εἶναι μᾶλλον ἀσυνήθιστη. Παρά τό ὅτι στήν Ρεβέκκα ἐδόθη ἡ ὑπόσχεση γιά τόν Ἰσαάκ στήν Μεσοποταμία, ὁ γάμος ἔλαβε χώρα μόνο ὅταν αὐτή τόν συνάντησε στήν Χαναάν (Γεν. 24,67)· ὁ Ἰακώβ περιμένε ἐπτά χρόνια πρῖν νά νυμφευθεῖ, ἀλλά εἶχε κάνει μία ἰδιαίτερη συμφωνία μέ τόν Λάβαν (Γεν. 29,15-21). Ἡ ἱστορία τοῦ Δαυῖδ καί τῶν δύο θυγατέρων τοῦ Σαούλ εἶναι σαφέστερη. Εἶχε δοθεῖ ὑπόσχεση σέ αὐτόν ὅτι θά λάβει τήν Μερὸβ, ἀλλά «ὅταν ἦλθε ὁ καιρός» αὐτή ἐδόθη σέ ἄλλον ἄνδρα (Α΄ Βασ. 18,17-19). Γιά τήν Μελχὸλ ἐδόθη ὑπόσχεση στόν Δαυῖδ ὅτι θά τήν λάβει ἀντί ἑκατό «ἀκροβυστιῶν» τῶν Φιλισταίων, τίς ὁποῖες αὐτές ἔφερε «πρῖν νά περάσει ὁ καιρός» (Α΄ Βασ. 18,26-27). Ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, ὁ Τωβίας ἐνυμφεύθη τήν

Σάρρα ἀμέσως μόλις συμφωνήθηκαν οἱ ὅροι τοῦ γάμου (Τωβ. 7,9-16).

Τά νομικά κείμενα ἀντιθέτως δείχνουν ὅτι ἡ μνηστεία ἦταν ἕνα ἀναγνωρισμένο ἔθιμο μέ δικαστικές συνέπειες. Σύμφωνα μέ τό Δευτ. 20,7, ἕνας ἄνδρας ὁ ὁποῖος εἶναι μνηστευμένος, ἂν καί ὄχι ἀκόμη νυμφευμένος μέ μία κοπέλλα, ἐξαιρεῖται ἀπό αὐτούς πού θά πορευθοῦν στόν πόλεμο. Ὁ νόμος τοῦ Δευτ. 22,23-27 δίδει μία διάταξη γιά τήν περίπτωση κατά τήν ὁποῖα μία μνηστευμένη παρθένος βιάζεται ἀπό ἕνα ξένο ἄνδρα. Ἐάν τό ἐγκλημα ἐτελέσθη σέ μία πόλη, ἡ κοπέλλα λιθοβολεῖται μαζί μέ τόν δράστη, ἐπειδή δέν φώναξε γιά βοήθεια· ἐάν βιάσθηκε στήν ἐξοχή, θανατώνεται μόνον ὁ ἄνδρας, ἐπειδή ἡ γυναίκα μπορεῖ νά φώναξε καί νά μήν ἀκούσθηκε. Ἡ θανατική ποινή ἐπιβάλλεται ἐπειδή ἡ μνηστευμένη θεωρεῖται ὡς ἤδη παντρεμένη καί ἐπομένως ἡ τελεσθεῖσα πράξη θεωρεῖται ὡς μοιχεία.

Στό Α΄ Σαμ. 18,21 πιθανῶς διασώζεται ἡ διατύπωση ἢ ὁποῖα λεγόταν ἀπό τόν πατέρα τῆς κοπέλλας γιά νά ἐπικυρωθεῖ ἡ μνηστεία: «Σήμερα θά γίνεις γαμπρός μου» (Ἑβρ.). Τό ποσόν τοῦ *mohar* συζητεῖτο μέ τούς γονεῖς τῆς κοπέλλας κατά τόν ἀρραβώνα καί χωρίς ἀμφιβολία πληρωνόταν ἀμέσως, ἐάν, ὡς συνήθως, πληρωνόταν μέ χρήματα.

Τό ἔθιμο ὑπῆρχε καί στήν Μεσοποταμία. Μία μνηστεία ὀλοκληρωνόταν μέ τήν πληρωμή τοῦ *tirhatu*, τοῦ ἰσοδύναμου τοῦ *mohar*, καί εἶχε δικαστικές συνέπειες. Ἀνάμεσα στήν μνηστεία καί στόν γάμο μεσολαβοῦσε ἕνα ὀρισμένο διάστημα κατά τό ὁποῖο κάθε πλευρά μποροῦσε νά ὑπαναχωρήσει, πληρώνοντας ὁμως τό τίμημα. Ὁ χεττιτικός νόμος περιεῖχε παρόμοιες διατάξεις.

5. Οἱ τελετές τοῦ γάμου

Εἶναι ἐνδιαφέρον νά σημειώσουμε ὅτι καί στό Ἰσραήλ καί στήν Μεσοποταμία ὁ γάμος ἦταν ἕνα συμβόλαιο καθαρά πολιτικῆς φύσεως, τό ὁποῖο δέν ἐπικυρωνόταν ἀπό καμία θρησκευτική τελετή. Ὁ Μαλαχίας βεβαίως ὀνομάζει τήν νύφη «γυνή διαθήκης σου» (מִיָּדָה [«μπερίθ»]: Μαλ. 2,14), ἡ δέ λέξη מִיָּדָה («μπερίθ») χρησιμοποιεῖται συχνά γιά μία θρησκευτική συμφωνία· ἀλλά ἐδῶ ἡ συμφωνία εἶναι ἀπλῶς τό συμβόλαιο τοῦ γάμου (αὐτή εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ De Vaux· βλ. ὁμως καί

υπόμνημά μας στον προφήτη Μαλαχία). Στο Παροιμ. 2,17 ο γάμος ονομάζεται «*ἡ διαθήκη τοῦ Θεοῦ*» (Εβρ.) και στην ἀλληγορία τοῦ Ἰεζ. 16,8 ἡ διαθήκη τοῦ Σινᾶ γίνεται τό συμβόλαιο γάμου ἀνάμεσα στον Γιαχβέ και τον Ἰσραήλ.

Τό κείμενο τό ὁποῖο μόλις ἀναφέρθηκε μπορεῖ κάλλιστα νά ἀναφέρεται σέ ἕνα γραπτό συμβόλαιο· ἐκτός ἀπό αὐτές τίς ἀναφορές ἡ Παλαιά Διαθήκη μνημονεύει ἕνα γραπτό συμβόλαιο γάμου μόνο στην ἱστορία τοῦ Τωβία (Τωβ. 7,13). Κατέχουμε πολλά συμβόλαια γάμου προερχόμενα ἀπό τήν ἰουδαϊκή ἀποικία τῆς Ἐλεφαντίνης κατά τόν 5ο αἰ. π.Χ. Τό ἔθιμο παγιώθηκε μεταξύ τῶν Ἰουδαίων στην ἑλληνορωμαϊκή περίοδο, ἀλλά πότε ἀρχίζει εἶναι δύσκολο νά τό ποῦμε. Τό ἔθιμο ὑπῆρχε πολύ παλαιά στην Μεσοποταμία και ὁ Κώδικας τοῦ Χαμουραμί δηλώνει ὅτι ἕνας γάμος ὁ ὁποῖος τελειώνει χωρίς ἕνα τυπικό συμβόλαιο δέν ἔχει ἰσχύ. Στό Ἰσραήλ πράξεις διαζυγίου ἐδίδοντο πρίν ἀπό τήν Αἰχμαλωσία (Δευτ. 24,1-3. Ἱερ. 3,8) και θά ἦταν ἐντυπωσιακό ἐάν δέν ὑπῆρχαν τουλάχιστον κατά τήν ἴδια χρονική περίοδο συμβόλαια γάμου. Πιθανῶς εἶναι ἀπλῶς τυχαῖο τό ὅτι αὐτά δέν μνημονεύονται ποτέ στην Βίβλο.

Ἡ διατύπωση ἡ ὁποία ἀπαγγέλλεται κατά τόν γάμο δίδεται στά συμβόλαια τῆς Ἐλεφαντίνης, τά ὁποῖα συντάσσονται στό ὄνομα τοῦ ἀνδρα: «*Αὐτή εἶναι ἡ γυναίκα μου και ἐγώ εἶμαι ὁ σύζυγός της ἀπό σήμερα και γιά πάντα*». Ἡ γυναίκα δέν ἔκανε δήλωση. Μία ἀντίστοιχη διατύπωση ἀνευρίσκεται στό Τωβ. 7,11, ὅπου ὁ πατέρας τῆς Σάρρας λέγει στον Τωβία: «*Ἀπό τοῦ νῦν... σύ ἀδελφός εἶ αὐτῆς και αὐτή σου ἔστιν*». Σέ ἕνα συμβόλαιο τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. εὑρεθέν στην ἔρημο τοῦ Ἰούδα ἡ διατύπωση εἶναι: «*Ἐσύ θά εἶσαι γυναίκα μου*».

Ὁ γάμος ἦταν, φυσικά, μία περίπτωση χαρᾶς. Ἡ κύρια τελετή ἦταν ἡ εἴσοδος τῆς νύφης στό σπίτι τοῦ νυμφίου. Ὁ νυμφίος, φορώντας ἕνα διάδημα (Ἐσμ. 3,11. Ἦσ. 61,10) και συνοδευόμενος ἀπό τούς φίλους του μέ μουσικά ὄργανα (Α΄ Μακ. 9,39), πήγαινε στό σπίτι τῆς νύφης. Αὐτή ἦταν μέν πλούσια ντυμένη και φοροῦσε στολίδια (Ψαλμ. 45,14-15. Ἦσ. 61,10), ἀλλά ἦταν σκεπασμένη μέ ἕνα πέπλο (Ἐσμ. 4,1.3. 6,7), τό ὁποῖο ἔβγαζε μόνο στό νυφικό δωμάτιο. Αὐτό ἐξηγεῖ γιατί ἡ Ρεβέκκα κάλυψε τόν ἑαυτό της ὅταν εἶδε τόν Ἰσαάκ, τόν ἀρραβωνιαστικό της (Γεν. 24,65),

και πῶς ὁ Λάβαν μπόρεσε νά ἀντικαταστήσει τήν Ραχήλ μέ τήν Λεία κατά τόν πρῶτο γάμο τοῦ Ἰακώβ (Γεν. 29,23-25). Ἡ νύφη, συνοδευόμενη ἀπό τίς φίλες της (Ψαλμ. 44,15), ὀδηγεῖτο στό σπίτι τοῦ νυμφίου (Ψαλμ. 44,16. Πρβλ. Γεν. 24,67). Τραγοῦδια ἀγάπης ἀκούγονταν γιά τό νέο ζευγάρι (Ἱερ. 16,9), παραδείγματα τῶν ὁποῖων βλέπουμε στον Ψαλμ. 44 και στό Ἐσμη των Ἐσμάτων.

Οἱ Ἄραβες τῆς Παλαιστίνης και τῆς Συρίας ἔχουν διασώσει παρόμοια ἔθιμα: τήν διαδικασία, τά ἄσματα τοῦ γάμου και τήν κάλυψη τῆς νύφης. Μερικές φορές, κατά τήν διαδικασία, ἕνα ξίφος φέρεται ἀπό τήν νύφη ἢ μπροστά ἀπό αὐτήν και μερικές φορές αὐτή χορεύει τόν χορό τῆς σπάθης. Ὅρισμένοι ἔχουν συγκρίνει αὐτόν τόν χορό μέ τόν χορό τῆς Σουλαμίτισσας στό Ἐσμη 7,1. Σέ ὁρισμένες φυλές ἡ νύφη προσποιεῖται ὅτι δραπετεύει ἀπό τόν νυμφίο και αὐτός πρέπει νά τήν κυνηγήσει και νά τήν πιάσει. Ἐχει προταθεῖ ὅτι αὐτά τά παιχνίδια εἶναι ἕνα κατάλοιπο τοῦ γάμου μέ ἀπαγωγή· ἡ ἱστορία τῶν ἀνδρῶν τοῦ Βενιαμίν και τῶν κοριτσιῶν πού χόρευαν στους ἀμπελῶνες τῆς Σηλώ θά ἦταν ἕνα τέτοιο παράδειγμα ἀπό τήν Παλαιά Διαθήκη (Κριτ. 21,19-23). Αὐτή ἡ ἱστορία ὁμως δέν φαίνεται νά παρέχει ἰσχυρές ἀποδείξεις γιά μιᾶ τέτοια σύγκριση. Ἡ κίνηση τοῦ ξίφους εἶναι συμβολική: Ἀποκόπτει τήν κακή τύχη και ἀπομακρύνει τά κακά πνεύματα. Δέν ὑπάρχει τίποτα πού νά ὑπαινίσσεται ὅτι ὁ χορός τῆς Σουλαμίτισσας ἦταν ἕνας χορός τῆς σπάθης και τό γεγονός τῆς Σηλώ ἐρμηνεύεται ἀπό τίς συγκεκριμένες ἰδιαιτερες συνθήκες οἱ ὁποῖες ἀναφέρονται στην ἱστορία.

Ἐπειτα γινόταν μία μεγάλη ἑορτή, ὅπως βλέπουμε στά Γεν. 29,22. Κριτ. 14,10. Τωβ. 7,14. Σέ αὐτά τά τρία χωρία ἡ ἑορτή ἐλάμβανε χώρα στό σπίτι τῶν γονέων τῆς νύφης, ἀλλά οἱ συνθήκες ἦταν ἰδιαιτερες. Κατά κανόνα ἡ ἑορτή αὐτή γινόταν στό σπίτι τοῦ νυμφίου (πρβλ. Ματθ. 22,2) και διαρκοῦσε ἐπτά ἡμέρες (Γεν. 29,27. Κριτ. 14,12), μποροῦσε δέ νά παραταθεῖ γιά δύο ἐβδομάδες (Τωβ. 8,20. 10,7). Ἀλλά ὁ γάμος ἐτελεῖτο τό πρῶτο βράδυ (Γεν. 29,23. Τωβ. 8,1). Τό ματωμένο ἔνδυμα αὐτῆς τῆς πρῶτης νύχτας τοῦ γάμου ἐφυλάσσετο· αὐτό ἀπεδείκνυε τήν παρθενία τῆς νύφης και θά ἦταν ἀπόδειξη ἐάν αὐτή κατηγορεῖτο στην συνέχεια ἀπό τόν ἀνδρα της (Δευτ. 22,13-21). Τό ἴδιο ἔθιμο ἰσχύει ἀκόμη

στήν Παλαιστίνη καί σέ ἄλλες μουσουλμανικές χώρες.⁹

6. Ἀποκήρυξη καί διαζύγιο

Ἕνας ἄνδρας μποροῦσε νά χωρίσει τήν γυναίκα του. Ἡ αἰτία ἡ ὁποία γίνεται ἀποδεκτή ἀπό τό Δευτ. 24,1 εἶναι ὅτι «εὗρεν ἐν αὐτῇ ἄσχημον πρᾶγμα». Ἡ ἔκφραση εἶναι πολύ ἀσαφής καί στήν ραββινική ἐποχή ὑπῆρχε ἔντονη συζήτηση γιά τήν ἔννοια αὐτοῦ τοῦ κειμένου. Ἡ αὐστηρή σχολή τοῦ Shammai δεχόταν μόνο τήν μοιχεία καί τήν κακή διαγωγή ὡς λόγους διαζυγίου, ἀλλά ἡ πιό φιλελεύθερη σχολή τοῦ Hillel δεχόταν κάθε λόγο, ὅσο ἀσημαντος καί ἂν ἦταν, ὅπως ἡ κατηγορία ὅτι μία γυναίκα δέν εἶχε μαγειρέψει καλά ἕνα φαγητό, ἢ ἀπλῶς ὅτι ὁ σύζυγος προτιμοῦσε μία ἄλλη γυναίκα. Ἀκόμη καί πρῖν ἀπό αὐτήν τήν ἐποχή τό Σ. Σειρ. 25,26 ἔλεγε στόν σύζυγο: «Εἰ μή πορεύεται κατά χειρά σου, ἀπό τῶν σαρκῶν σου ἀπότεμε αὐτήν».

Ἡ μορφή τοῦ διαζυγίου ἦταν ἀπλή: Ὁ ἄνδρας ἔκανε μία δήλωση ἀντίθετη ἀπό αὐτήν μέ τήν ὁποία εἶχε σφραγίσει τό συμβόλαιο τοῦ γάμου: «Αὕτη οὐ γυνή μου, καί ἐγώ οὐκ ἀνήρ αὐτῆς» (ᾠσ. 2,4). Στήν ἀποικία τῆς Ἐλεφαντίνης αὐτός ἔλεγε ἐνώπιον μαρτύρων τά ἑξῆς λόγια: «Χωρίζω τήν σύζυγό μου» (κατά λέξη: «μισῶ τήν σύζυγό μου»). Στήν Ἀσσυρία αὐτός ἔλεγε: «Τήν ἀποκηρύσσω» ἢ «Δέν εἶσαι πλέον γυναίκα μου». Ἀλλά στό Ἰσραήλ, τήν Μεσοποταμία καί τήν Ἐλεφαντίνη ὁ σύζυγος ἔπρεπε νά συντάξει ἕνα ἔγγραφο διαζυγίου (Δευτ. 24,1-3. Ἡσ. 50,1. Ἱερ. 3,8) τό ὁποῖο ἐπέτρεπε στήν γυναίκα νά ξαναπαντρευεῖ (Δευτ. 24,2). Ἕνα ἔγγραφο διαζυγίου χρονολογούμενο ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 2ου αἰ. μ.Χ. ἔχει εὑρεθεῖ στίς σπηλιές τοῦ Murabba'at.

Ὁ νόμος ὄριζε μικρούς περιορισμούς στό δικαίωμα τοῦ συζύγου. Ἕνας ἄνδρας ὁ ὁποῖος εἶχε ψευδῶς κατηγορήσει τήν γυναίκα του ὅτι δέν ἦταν παρθένος, ὅταν τήν νυμφεύθηκε, δέν μποροῦσε νά τήν χωρίσει ποτέ (Δευτ. 22,13-19), οὔτε ἐπίσης μποροῦσε νά χωρίσει τήν γυναίκα του ἐκεῖνος πού ἀναγκάστηκε νά τήν νυμφευθεῖ ἐπειδή τήν βίασε (Δευτ. 22,28-29). Ἐάν μία χωρισμένη γυναίκα παντρευόταν καί πάλι καί στήν συνέχεια ἀποκτοῦσε τήν ἐλευθερία της ἀπό τόν δεύτερο ἄνδρα της μέ τόν θάνατό του ἢ μέ διαζύγιο, ὁ

πρῶτος σύζυγος δέν μποροῦσε νά τήν νυμφευθεῖ καί πάλι (Δευτ. 24,3-4. Πρβλ. Ἱερ. 3,1). Ὁ διπλός γάμος τοῦ ᾠσηέ (ᾠσ. 2-3) – ἐάν, ὅπως φαίνεται, αὐτός ἔλαβε πίσω μία γυναίκα τήν ὁποία προηγουμένως εἶχε χωρίσει – δέν ἀπαγορεύεται ἀπό τόν νόμο, διότι στό μεταξύ ἡ γυναίκα αὐτή δέν ξαναπαντρεύτηκε, ἀλλά εἶχε γίνει μία πόρνη. Οὔτε ὁ νόμος ἐφαρμόζεται στήν Μελχόλ, ἡ ὁποία στήν ἀρχή δόθηκε στόν Δαυῖδ, ἔπειτα σέ κάποιον ἄλλον ἄνδρα καί τελικῶς τήν ἔλαβε καί πάλι ὁ Δαυῖδ (Α΄ Βασ. 18,20-27. 25,44. Β΄ Βασ. 3,13-16), ἐπειδή ὁ ἴδιος δέν εἶχε ποτέ χωρίσει ἀπό αὐτήν.

Δέν γνωρίζουμε ἐάν οἱ Ἰσραηλίτες σύζυγοι ἔκαναν χρήση αὐτοῦ τοῦ δικαιώματος τοῦ διαζυγίου. Τά σοφολογικά βιβλία ἐπαινοῦν τήν συζυγική πιστότητα (Παροιμ. 5,15-19. Ἐκκλ. 9,9) καί ὁ Μαλαχίας διδάσκει ὅτι ὁ γάμος κάνει τούς δύο ἕνα καί ὅτι ὁ σύζυγος πρέπει νά κρατήσει τόν ὄρκο πρὸς τήν σύζυγό του: «Διότι ὁ Κύριος ὁ Θεός τοῦ Ἰσραήλ λέγει ὅτι μισεῖ τόν ἀποβάλλοντα αὐτήν (δηλαδή τήν γυναίκα του)» (Μαλ. 2,14-16). Ἀλλά μέχρι τήν ἐποχή τῆς Καινῆς Διαθήκης δέν εὐρίσκουμε τήν διακήρυξη τήν ὁποία ἔκανε ὁ Χριστός γιά τό ἀδιάλυτο τοῦ γάμου. Ὁ Κύριός μας χρησιμοποιεῖ τό ἴδιο ἐπιχείρημα μέ τόν Μαλαχία: «ὁ ὁ Θεός συνέξευξεν, ἄνθρωπος μή χωρίζετω» (Μαθ. 5,31-32. 19,1-9).

Οἱ γυναῖκες, ἀπό τήν ἄλλη πλευρά, δέν μποροῦσαν νά ζητήσουν διαζύγιο. Ἀκόμη καί στήν ἀρχή τῆς χριστιανικῆς ἐποχῆς, ὅταν ἡ Σαλώμη, ἡ ἀδελφή τοῦ Ἡρώδη, ἔστειλε στόν σύζυγό της ἕνα γράμμα διαζυγίου, ἡ πράξη της αὐτή θεωρήθηκε ὅτι ἦταν ἐναντίον τοῦ Ἰουδαϊκοῦ νόμου. Ἐάν τό Εὐαγγέλιο προβλέπει τήν πιθανότητα μιᾶς γυναίκας ἡ ὁποία χωρίζει τόν σύζυγό της (Μάρκ. 10,12, ἀλλά ὄχι στά παράλληλα), αὐτό λέγεται μέ βεβαιότητα ἐν σχέσει πρὸς τά ἔθιμα τῶν ἐθνικῶν. Ἡ Ἰουδαϊκή ἀποικία τῆς Ἐλεφαντίνης, ἡ ὁποία ὑπέκειτο σέ ξένη ἐπιρροή, ἐπέτρεπε στήν γυναίκα νά χωρίσει τόν ἄνδρα της. Στήν Παλαιστίνη τήν ἴδια τό ἔθιμο μαρτυρεῖται τόν 2ο αἰ. μ.Χ. ἀπό ἕνα ἔγγραφο ἀπό τήν ἔρημο τοῦ Ἰούδα.

Στήν Μεσοποταμία, σύμφωνα μέ τόν Κώδικα τοῦ Χαμμουραμί, ὁ σύζυγος μποροῦσε νά χωρίσει τήν σύζυγό του λέγοντας μία συγκεκριμένη ἔκφραση, ἀλλά ἔπρεπε νά πληρώσει ἀποζημίωση σ' αὐτήν ἀναλόγως μέ τίς πε-

9. Αὐτό τό ἔθιμο ἀπαντᾶται κατά τούς νεώτερους χρόνους καί στόν Ἑλλαδικό χώρο.

ριστάσεις. Ἡ γυναίκα μποροῦσε νά λάβει διαζύγιο μόνο μετά ἀπό μία δικαστική ἀπόφαση, ἡ ὁποία ἀναγνώριζε τήν ἐνοχή τοῦ συζύγου. Στόν ἀσσυριακό νόμο ὁ σύζυγος μποροῦσε νά ἀπαρνηθεῖ τήν σύζυγό του χωρίς καμμία ἀποζημίωση, ἀλλά ἡ γυναίκα δέν μποροῦσε νά λάβει διαζύγιο σέ καμμία περίπτωση. Ἡ κατάσταση τήν ὁποία παρουσιάζουν τά ἀσσυριακά συμβόλαια γάμου εἶναι ἀκόμη πιό πολύπλοκη, διότι αὐτά ὀρίζουν ἀκόμη πιό βαρεῖς ὄρους γιά τόν σύζυγο: Κατά τήν συμφωνία τοῦ γάμου, οἱ γονεῖς τῆς γυναίκας θά μπορούσαν νά προστατεύσουν τά συμφέροντά της μέ ἰδιαίτερους ὄρους.

Παρά τό ὅτι αὐτά δέν μνημονεύονται στήν Παλαιά Διαθήκη, εἶναι πιθανόν ὅτι στό Ἰσραήλ προσετίθεντο ἐπίσης ὀρισμένοι οικονομικοί ὄροι στό διαζύγιο. Σύμφωνα μέ τά συμβόλαια γάμου τῆς Ἐλεφαντίνης ὁ σύζυγος ὁ ὁποῖος ἀπεκήρυσσε τήν σύζυγό του δέν μποροῦσε νά λάβει πίσω τό *mohar*. Πλήρωνε τήν «τιμή τοῦ διαζυγίου». Ὁμοίως, ἡ γυναίκα ἡ ὁποία χώριζε ἀπό τόν σύζυγό της πλήρωνε τήν ἴδια «τιμή διαζυγίου», ἀλλά ἐπαιρνε τήν προσωπική της περιουσία, ἡ ὁποία πιθανῶς περιελάμβανε τό *mohar*.

7. Μοιχεία καί συνεύρεση

Ἡ καταδίκη τῆς μοιχείας στόν Δεκάλογο (Ἐξ. 20,14. Δευτ. 5,18) τοποθετεῖται ἀνάμεσα στίς ἀπαγορεύσεις τοῦ φόνου καί τῆς κλοπῆς, μεταξύ πράξεων δηλαδή μέ τίς ὁποῖες κάποιος ἔβλαπτε τόν συνάνθρωπό του. Στό Λευιτ. 18,20 αὐτή κατατάσσεται ἀνάμεσα στίς ἀμαρτίες κατά τοῦ γάμου: κάνει ἕνα πρόσωπο «ἀκάθαρτο». Στό Ἰσραήλ συνεπῶς, ὅπως παντοῦ στήν ἀρχαία Ἀνατολή, ἡ μοιχεία ἦταν μία ἀμαρτία κάποιου κατά τοῦ πλησίον του, ἀλλά τό κείμενο τοῦ Λευιτ. 18,20 προσθέτει μία θρησκευτική θεώρηση τοῦ πράγματος, οἱ δέ ἱστορίες τῶν Γεν. 20,1-13. 26,7-11 παρουσιάζουν τήν μοιχεία ὡς μία ἀμαρτία κατά τοῦ Θεοῦ.

Ἐάν ἕνας ἄνδρας διαπράξει μοιχεία μέ μία παντρεμένη γυναίκα, καί οἱ δύο ἀμαρτήσαντες πρέπει νά πεθάνουν (Λευιτ. 20,10. Δευτ. 22,22) καί, ἀπό αὐτήν τήν ἀποψη, μία κοπέλλα μνηστευμένη ἀντιμετωπίζεται ἀκριβῶς ὅπως μία παντρεμένη (Δευτ. 22,23 ἔξ.), διότι ἀνήκει στόν μνηστήρα της μέ τόν ἴδιο ἀκριβῶς τρόπο, ὅπως μία παντρεμένη ἀνήκει στόν σύζυγό της. Σύμφωνα μέ τά Δευτ. 22,23 ἔξ. Ἰεζ.

16,40 (πρβλ. Ἰωάν. 8,5) ἡ ποινή ἦταν θάνατος διά λιθοβολισμοῦ, ἀλλά εἶναι πιθανόν ὅτι κατὰ τά ἀρχαία χρόνια ἡ ἐκτέλεση γινόταν διά καύσεως (βλ. Γεν. 38,24).

Ἡ τελευταία συλλογή τῶν Παροιμιῶν (Παροιμ. 1-9) συχνά ἐφιστᾷ τήν προσοχή τῶν νέων κατά τῆς ἀποπλανήσεως μιᾶς γυναίκας ἡ ὁποία δέν εἶναι πιστή στόν σύζυγό της. Αὐτή ὀνομάζεται «ξένη γυναίκα», μέ τήν ἔννοια ὅτι αὐτή εἶναι γυναίκα ἑνός ἄλλου ἀνθρώπου (Παροιμ. 2,16-19. 5,2-14. 6,23-7,27). Τέτοια ἀγάπη ὀδηγεῖ στόν θάνατο (2,18. 5,5. 7,26-27) ἀπό τήν ἐκδίκηση τοῦ προσβληθέντος συζύγου (6,34). Τά παλαιότερα τμήματα τῶν Παροιμιῶν σπανίως ἀναφέρονται στήν μοιχεία (Παροιμ. 30,18-20), ἀλλά κατατάσσουν αὐτήν μαζί μέ τήν πορνεία (23,27). Ὁ ἄνδρας ὁ ὁποῖος ἀκολουθεῖ τίς πόρνες διασκορπίζει τόν πλοῦτο του καί τήν δύναμή του (Παροιμ. 29,3. 31,3). Ὁ σύζυγος παροτρύνεται νά εἶναι πιστός στήν γυναίκα του στό Παροιμ. 5,15-19, ἀλλά ἡ ἀπιστία του φαίνεται νά τιμωρεῖται μόνο ἔάν αὐτός παραβιάσει τά δικαιώματα ἑνός ἄλλου ἀνθρώπου λαμβάνοντας μία παντρεμένη γυναίκα.

8. Ὁ λευιρατικός γάμος

Σύμφωνα μέ τόν νόμο τοῦ Δευτ. 25,5-10, ἔάν οἱ ἀδελφοί μιᾶς οικογενείας ζοῦν μαζί καί ἕνας ἐξ αὐτῶν ἀποθάνει χωρίς ἀπογόνους, ἕνας ἀπό τοῦς ἐπιζήσαντες ἀδελφούς λαμβάνει τήν χήρα του ὡς γυναίκα καί ὁ πρωτότοκος ἀπό αὐτόν τόν νέο γάμο θεωρεῖται νομικῶς ὡς υἱός τοῦ τεθνεῶτος. Ὁ κουνιάδος μπορεῖ, ἐν τούτοις, νά ἀρνηθεῖ τήν ὑποχρέωσή του αὐτή κάνοντας μία δήλωση ἐνώπιον τῶν πρεσβυτέρων τῆς πόλεως: ἀλλά αὐτή ἡ πράξη ἐθεωρεῖτο ἀτιμωτική γι' αὐτόν. Ἡ χήρα ἔπρεπε νά τοῦ βγάλει τό σανδάλι καί νά τόν φτύσει στό πρόσωπο, ἐπειδή ἀρνήθηκε νά «οἰκοδομήσει τόν οἶκο τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ».

Αὐτός ὁ θεσμός ὀνομάζεται λευιρατικός γάμος ἀπό τήν λατινική λέξη *levir*, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ μετάφραση τῆς Ἑβρ. λέξεως **לוי** *γιαβάμ* (= ἀνδράδελφος, κουνιάδος). Μόνο δύο παραδείγματα αὐτοῦ ἀπαντοῦν στήν Παλαιά Διαθήκη, τά ὁποῖα καί τά δύο εἶναι δύσκολο νά ἐρμηνευθοῦν καί ἀτελῶς μόνο ἀναφέρονται στόν νόμο τοῦ Δευτερονομίου: Οἱ ἱστορίες τῆς Θάμαρ καί τῆς Ρούθ.

Ὁ πρωτότοκος υἱός τοῦ Ἰούδα, ὁ Ἡρ, πε-

θαίνει χωρίς παιδί από την γυναίκα του την Θάμαρ (Γεν. 38,6-7). Είναι καθήκον του αδελφού του Αυνάν να νυμφευθεί την χήρα, αλλά ο Αυνάν δεν θέλει να έχει ένα παιδί το οποίο δεν θα ήταν κατά τον νόμο δικό του παιδί· έτσι εμποδίζει την ένωσή του με την Θάμαρ. Για την άμαρτία του ο Γιαχβέ τον θανατώνει (Γεν. 38,8-10). Ο Ίούδας οφείλε τώρα να δώσει στην Θάμαρ τον νεότερο υίο του τον Σηλώμ, αλλά αποφεύγει το καθήκον του (Γεν. 38,11)· έτσι η Θάμαρ με τέχνασμα παρασύρει τον πεθερό της να έχει σχέση μαζί της (38,15-19). Αυτή η ιστορία των αρχαίων χρόνων παρουσιάζει την υποχρέωση του άνδραδέλφου ως πολύ αυστηρότερη από ό,τι είναι αυτή στον νόμο του Δευτερονομίου· ο αδελφός του πεθαμένου άνδρα δεν μπορεί να αποφύγει το καθήκον του και αυτό περνά σε όλους τους ζώντες αδελφούς με την σειρά (πρβλ. Μαθ. 22,24-27). Η σχέση του Ίούδα με την Θάμαρ ίσως είναι ένα κατάλοιπο από μία εποχή κατά την οποία το καθήκον του άνδραδέλφου «έπεφτε» στον πεθερό, εάν αυτός δεν είχε άλλους υιούς, μία συνήθεια η οποία ανευρίσκεται μεταξύ όρισμένων λαών. Πιο πιθανόν όμως εδώ είναι ότι έχουμε την απεγνωσμένη πράξη μιας γυναίκας η οποία επιθυμεί τέκνα από την γενεά του άνδρα της.

Η ιστορία της Ρούθ συνδυάζει το έθιμο του άνδραδέλφου με το καθήκον της απολυτρώσεως με το οποίο επιφορτιζόταν ο **גוֹאֵל** («γω'έλ»). Ο νόμος του Δευτ. 25 δεν εφαρμόζεται επειδή η Ρούθ δεν είχε πλέον κουνιάδους (Ρούθ 1,11-12). Το γεγονός ότι κάποιος στενός συγγενής πρέπει να την παντρευτεί και ότι αυτή η υποχρέωση μεταβαίνει σε άλλο πρόσωπο με μία συγκεκριμένη σειρά (Ρούθ 2,20. 3,12) χωρίς αμφιβολία δείχνει μία περίοδο η ένα περιβάλλον στο οποίο ο νόμος του άνδραδέλφου ήταν ένα ζήτημα της συγγενείας μάλλον παρά της οικογενείας με την αυστηρή έννοια. Σε κάθε περίπτωση οι σκοποί και τα αποτελέσματα του γάμου ήταν αυτά ενός λευρατικού γάμου, διότι αυτός γινόταν για να «*συνεχιστεί το όνομα του νεκρού*» (Ρούθ 4,5.10. Πρβλ. 2,20) και το παιδί το οποίο θα γεννᾶτο εκ του γάμου αυτού θα έθεωρείτο υιός του τεθνεώτος (Ρούθ 4,6. Πρβλ. 4,17).

Σε αυτό το έθιμο υπάρχουν παράλληλα και μεταξύ άλλων λαών και ιδιαιτέρως μεταξύ των γειτόνων του Ίσραήλ. Παρά το ότι ο Κώδικας του Χαμμουραμί δεν το μνημονεύει, οι άσσυριακοί νόμοι αφιερώνουν πολλά άρθρα σε αυτόν. Ήταν και δεν λέγουν ρητώς ότι η χήρα πρέπει να είναι άτεκνη, αυτό μπορεί να οφείλεται σε κάποιο κενό του κειμένου. Από την άλλη πλευρά, αυτοί αντιμετωπίζουν την μνηστεια, για την περίπτωση αυτή, με τον ίδιο τρόπο όπως τον τετελεσμένο γάμο: Έάν ένας μνηστευμένος άνδρας πεθάνει, η μνηστή του πρέπει να παντρευτεί τον αδελφό του νεκρού άνδρα. Όρισμένοι από τους νόμους των Χετταίων επίσης μνημονεύουν τον ανδράδελφο, αλλά έχουν λιγότερες λεπτομέρειες. Το έθιμο επίσης υπήρχε μεταξύ των Χουρριτών της Νούζι και πιθανώς στο Έλάμ και υπάρχει μαρτυρία αυτού και στην Ούγγαριτ.

Η συζήτηση για τον σκοπό του άνδραδέλφου φαίνεται να είναι άτελείωτη. Μερικοί την έχουν θεωρήσει ως ένα τρόπο της διαιώνισης της λατρείας των προγόνων, άλλοι ως μία ένδειξη μιας φρατριαρχικής κοινωνίας. Αλλά, ό,τι και να συνέβαινε με τα άλλα έθνη, η Παλαιά Διαθήκη δίδει την δική της εξήγηση, η οποία φαίνεται ικανοποιητική. Ο ουσιαστικός σκοπός είναι να διαιωνίσουν τον ἄρρενα απόγονο, το «*όνομα*», τον «*οἶκο*», και συνεπώς το παιδί (πιθανώς μόνο το πρώτο παιδί) ενός λευρατικού γάμου έθεωρείτο το παιδί του τεθνεώτος. Δεν ήταν απλώς συναισθηματισμός, αλλά μία έκφραση της σημασίας η οποία διδόταν στους δεσμούς αίματος. Ένας δεύτερος αλλά όμοιος σκοπός ήταν να αποφύγουν την απαλλοτρίωση της οικογενειακής περιουσίας. Αυτή η θεώρηση εμφανίζεται στο Δευτ. 25,5, το οποίο θεωρεί ως ὄρο του λευρατικού γάμου ότι οι αδελφοί θα έπρεπε να ζουν μαζί και αυτό εξηγεί γιατί στην ιστορία της Ρούθ το δικαίωμα της απολυτρώσεως της γης συνδέεται με το καθήκον του γάμου της χήρας. Το ίδιο κίνητρο ανευρίσκεται στην νομοθεσία για το Ίωβηλαίο (Λευιτ. 25) και στον νόμο για τις κόρες οι οποίες είναι κληρονόμοι (Αριθμ. 36,2-9).